

Tez
1436

1436

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Dalı

No: 2806

İ l h a n Ö z y a m a n

M E V L Â N Â

H A Y A T I V E F E L S E F E S İ

(T e z)

İ s t a n b u l
1946

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe
Dalı Türk Tefekkürü Tarihi Tezleri

No: 2806
İlhan Özyaman

Tezin Konusu
Mevlânâ
Hayatı ve Felsefesi

İnzalar

muvafaktır

Hilmi Ziya Ülken
Türk Tefekkürü Tarihi Profesörü

H. Z. Ülken

S. S. Bayraktar
H. V. Eray

T e z i n K o n u s u :

" Tezin konusu : "Mevlâna ve tasavvuf" tur.

Mevlâna türlü cephelerden incelenebilir bir düşünürdür. Ben ancak bir cephesini belir^Tmeyi seçmiş bulunuyorum. Böyle olmakla beraber yine her cephesine de kısa notlar halinde dokunarak konuya girmeyi daha uygun buldum.

T e z i n Ç a t ı s ı :

Anadolu medeniyetleri ayrı ayrı medeniyetler olmaktan ziyade, bunlar birbiri ardısına gelen yâni türlü devirlerde, türlü istikamet ve kollarda çeşitli adlarla gelişme gösteren tek bir medeniyetin devamıdır. Çünkü Türk medeniyetini bir aşirete bağlamak ve sadece onun gelişmesi şeklinde görmek; aslında Osmanlılardan önce de Anadolu'nun iyice Türkleşmiş olduğu hesaba katılmadıkça mümkün değildir. Bunun için çatımızı şöyle kuruyoruz :

- I -

M e v l â n â v e Ç e v r e s i

I

Hayatı.

Soyu-sopu - Mevlânâ - Şems'le karşılaşması.

2

Edebî şahsiyeti ve eserlerine kısa bir bakış : Edebî şahsiyeti - eserleri.

M e v l â n â ve t a s a v v u f u

I

Tasavvuf.

- a)- Tasavvufun karakteristiği.
- b)- Bazı tasavvuf terimleri : Kâni sâbite , tecellî , Hazeratı Hams , Nüşaî esrar-ı ilâhi olan insan , insanı kâmil , mürşidi kâmil , Aşk , Tarîk , Usul-ü-aşere .
- c)- Tasavvufun mertebeleri : Vahdeti şuhud, Vahdeti Kusud, Vahdeti vücud .

2

Mevlâna'da tasavvuf.

- A)- Mevlânâ'yı hazırlayan mistik motifler : İlk kaynaklar - Muhiddin Arabî ile mukayesesi .
- B)- Mevlânâ'da tasavvufun aldığı şekil :
  - a)- Mevlânâ'da aşk .
  - b)- Mevlânâ'da hümanizma ve ahlâkî fikirler : Dostluk - tevazu - kölelik - terbiyevî görüşü - kaza ve kader .

M e v l â n â ' n ı n G a r p D ü Ő ü n ü r -
l e r i l e M u k a y e s e s i .

- 1- Göethe ile .
- 2- Leonardo da Vinci ile .

S e m a ' a D a i r .

Sema' ve sema'ın eski Yunan ve Anadolu âyinleriyle benzerliği.

M e v l â n â v e t e s i r i .

- 1- Şematik olarak gösterilmiştir.
- 2- Mesnevî tercüme şerhleri (yalnız doğudakiler) : Mesneviyi şerh edenler, mesneviden seçme yapanlar, tercümeler, mesnevîye nazireler .
- 3- Sultan Veled hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi .
- 4- Âşık Paşa ve Garipnamesi.

N O T L A R .

- 1- Beh .
- 2- Bahaeddin Belhi terki sebebi hakkında .
- 3- Attar .
- 4- Selçuklar ve Bizans .
- 5- Mevlânâ'nın zamanının tarihi durumu; Selçuk İmparatorluğu .
- 6- Bahaeddin Veled'e dair .
- 7- Mevlânâ zamanında resim ve Mevlânâ'nın ressamları .
- 8- Mevlevilik ve bir âyin örneği .
- 9- Mesnevî ve hikâyelerindeki motifler .
- 10- Selçuk İmparatorluğu ve Moğollar .

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

Kitaplar -- Mecmualar - Ansiklopediler .

-I-

MEVLÂNÂ ve ÇEVRESİ

Yabancı bellemeyin, ben de bu eldenim.

Sizin diyarınızda kendi ocağımı aramaktayım

Düşman gibi görünüyorsam da düşman değilim.

Hintçe söylüyorum amma aslım Türktür. (1)

Türk fikir ve ruh âleminin göz bebeği; düşünen ve duyanların yoldaşı , büyük kültür ve aşk misyoneri Mevlânâ (1207-H.604) de zamanının kültür ve bilgi kaynağı olan Belh'te (2) doğmuştu.

S o y u s o y u :

Mevlânâ; Mithad Baharî Hüsamî'nin "Tercümei Risalei Spehsâlar"ının 15 inci sayifesinde denildiğine göre geçeresi Hâ. Muhammed'e kadar vardırılmaktadır (3). Babası Sultan-ül-ülemâ Mehmed Bahaeddin; Hüseyin Celâleddin Hatîb oğlunun oğludur.

Aslen Gazneli olan İnıştekin 1077 yıllarında Horasan tarafında hükümet kurmuştu. Harzemşahlar adını taşıyan bu soydan Alâeddin Harzemşah, Horasan emiri bulunuyor.

(1)- Mevlânâ'nın kendisi için söylediği bir rübâfidir, aslı şudur:

Bigâne megirit mera zin kûyem,

Der kûyi şüma haneî hud micuyem ;

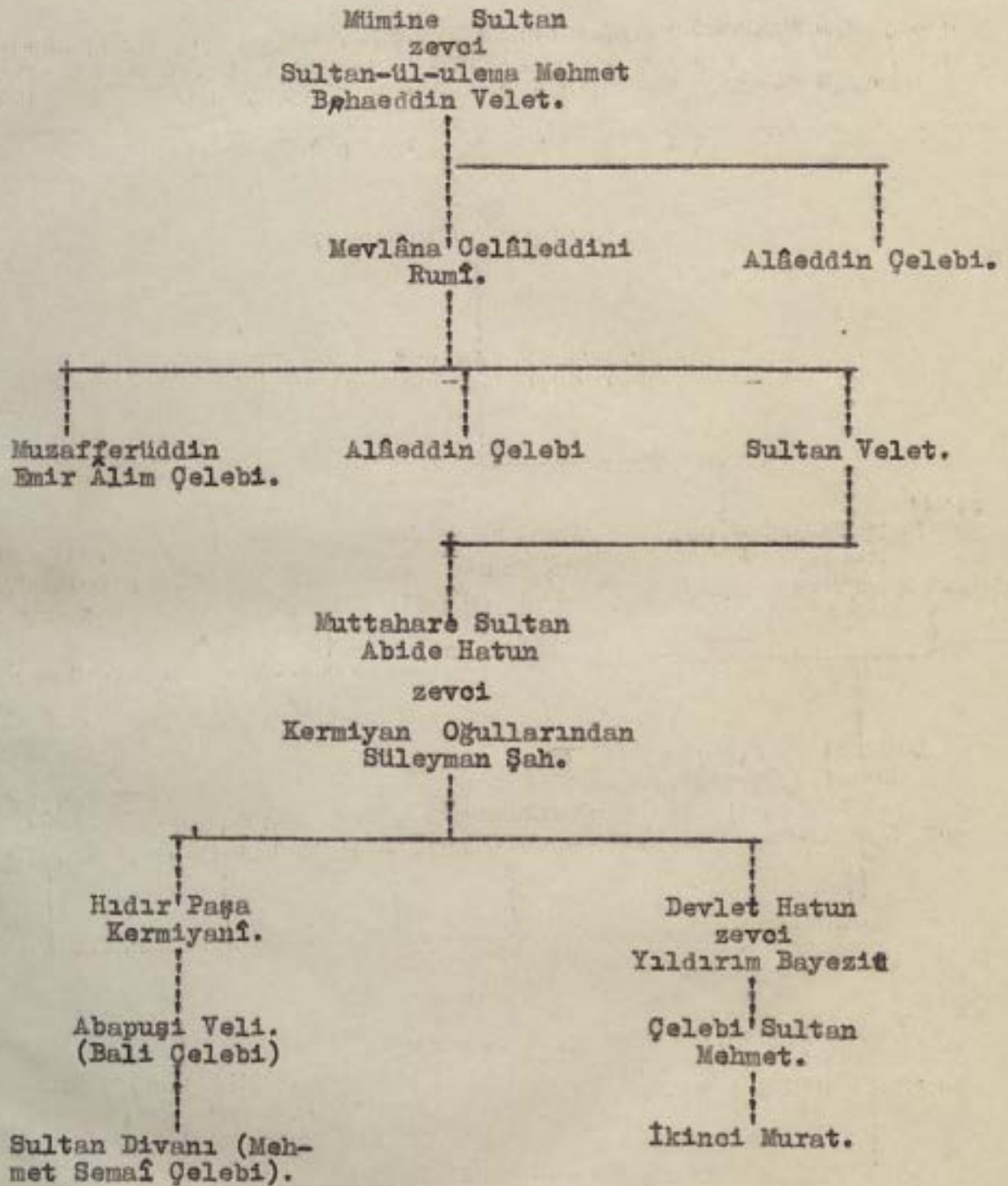
Düşmen neyem erçend ki düşmen ruyem

Aslam Türkest egerçi Hindî gûyem* (Konya Mc.Özel sayı 53-56 1943)

(2)- Belh: Horasanda bir kasabadır. Tezin arkasındaki notlara bakılması.

(3)- Abidin paşanın 6 ciltlik Mesnevi tercümesinin başına Mevlânâ için yazdığı biyografide Mevlânâ'nın soyunu Hz. Ebûbekir'e kadar vardırırmakta ise de; Muhammed Şahin'in henüz yayınladığı

(Ş E M A : 1)

Mevlâna'nın soyu-sopu.

Çok güzel olan kızı Ümmetullah'a eş arıyordu. Kızı, Vezirinin fikriyle genç bilgin Hüseyin Celâleddin Hatîbî'ye verdiler. Bu evlenmeden Doğunun Sultan-ül-ülemâ'sı Baeddin Veled doğdu (II48). Babası 33 yaşında öldü (II53).

Çocuğunun öğretimi için üzerine titriyen annesi Bahaeddin'i babasının kütüphanesine götürmüş ve kıymetli kitapların başında: "Sen de oku! çalış ki babanın oğlu olduğunu göster, adını, sanını unutturma" diye öğüt vermiştir (1).

M. Bahaeddin bu öğüdü tutmuş az zamanda gerçekten anılır olmuştu. Sultan zade demek olan Sultan Veled diye anılıyordu. (2).

Sultan-ül-ülemâ fetvalarına : "Keteb-ül-fakîr Sultan-ül-ülemâ Mehmed Bahaeddin" diye imzasını koyardı(3). Annesinin babası, Bahaeddin'i, Alâeddin Hürrem Şahın ölümü üzerine tahta geçmesi için çok ısrar etmiş ise de içindeki ilim aşkıle dünya tahtını, bilgi tahtına feda etmiş ve onu tereddütsüz red etmiştir. (4).

Dedeleri gibi Hanefî fikhını okutuyor , haftanın belli günlerinde halka vaızlar veriyordu. (5).

M. Bahaeddin, amcası Belh Emiri Sultan Rükneddin'in kızı Prenses Mümine ile evlendi: işte Doğunun gönlü güneşi Mevlânâ böyle eşsiz bir ailenin evlâdıdır. Prensesin Celâleddin'den önce bir kızı ve bir oğlu olmuştu. Oğlunun adı Alâeddin , kızının ki Fatma idi.

Bu devirde Harzemşahlar ülkesinde Mehmed Kutbeddin saltanat sürüyordu. Oğlu bilgin bir zâttı. Bu yüz yılda Sultan-ül-ülemâ Bahaeddin'

Notlar

- (1)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğüdü-1937-Syf:2
- (2)- Bu yolda Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Mevlevî kaynaklarından naklen şu rüyayı anlatır: Bir gece Belh'teki bilgin, Müftü, Profesör ve Hatiblerden üç yüz kişi bir rüya gördüler. Hz. Peygamber onlara M.Bahaeddin için bundan böyle "Sultan-ül-ülemâ diyeceksiniz" demişti. Sabahleyin rüyayı gören bilginler bu mutlu haberi Bahaeddin'e vermeye geldiler. Fakat Bahaeddin'de aynı rüyayı gördüğünden birbirlerine müjdelediler. (Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğüdü-Syf.2)
- (3)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğüdü-Syf.2-3.
- (4)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.16 de "ben burasını şüpheli görmekle beraber şurasını muhakkak addediyorum ki Bahaeddin Veled'in annesi dolayısıyla mensup olduğu Harzem sarayında mühim bir mevki vardı; belki gençliğin-

den başka Tâç-zeyd, Cemâleddin Hasırî, Kadı Zyn Fezarî, Fahreddin Râzî, Kadı Vahş, Regid Kabâyi; Şemseddin Hânî, İbnî Kadı Siddîyk, Amîd Mervizî gibi ünlü bilginler vardı (1).

Sultan-ül-Ülemâ hanefî idi. Fahreddin Râzî (2) şafiî idi. Bu yüzden Sultan-ül-Ülemâ ile aralarında sürekli bir tartışma ve anlaşmazlık, nihayet kendisinin Belh'den ayrılmasına b ile sebep olmuştu. Bahaeddin Voled'in telkin edici ve uyandırıcı sözleri etrafına yalnız halkı değil, şehrin hemen hemen bütün aydınlarını toplamıştı. Ayrıca aralarındaki doktrin ayrılığının verdiği görüş değişikliğinde Fahreddin Râzî'yi tahrik ediyordu. Sultan-ül-Ülemâ'nın vaizlerine devrinin İmparatoru, Harzemşah Kudbed-din Mehmed'de gelirdi. Memleket aydınlarının ve halkın büyük kısmını Sultan-ül-Ülemâ'nın etrafına toplanması yalnız Fahreddin Râzî'yi değil, belki Harzemşahı da tahrik ediyordu.

de , o zaman bir prens olan sonraki İmparator Kutb-ed-din Mehmed'in kiskançlığını da tahrik etmişti" diyor.

(5)- Sultan-ül-Ülemâ'nın yüzünün şekli, beden yapısı ve karakterine dair Uzluk Feridun Nafiz'in "Mevlânâ'nın yedi öğütü" nün syf.3 de izahat vardır.

(1)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937, Syf.3.

(2)- Fahreddin Râzî (Ebu Abdullah Mehmed bin Ömer-üt-teymî-ül-kübrâ) İslâm hâkim ve bilginlerinden olup Kureys nesebindendir. H.544 te Rey'de doğdu. Babası Ziyaeddin Ömer'dir. İbnî Hâtîb ve İbnî Hatîb-ür-Rey denmekle meşhurdur. Fahreddin önce babasından ders görmüş; fıkıh, kelâm, tefsir, edebiyat, hikmet, tıp, metamatik ve diğer akli ve nakli ilimlerin hepsinde bilgin olarak Şeyhülislâmîliğe yükselmiştir. Babasının ölümünden sonra Kemâl Semanî'nin yanına giderek onun derslerine devam etmiş sonra yurduna dönmüş, Mecd-î Ceyliden kelâm ve hikmeti öğrenmiştir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Harzem'e gitmiş, oranın bilginleriyle yaptığı bazı doktrin tartışmalarından dolayı memleketten çıkarılmış, Mâverayünnehre gitmiş , oradan da aynı sebeplerden dolayı ayrılmış ve tekrar yurduna, Rey'e dönmüş, orada çok zengin bir hekim iki kızını Fahreddin'in iki oğluna vermiştir. Hekim ölünce servet Fahreddin'in oğullarına kalmıştır. Bu miras mes'elesi ile Gazne'ye gelmiş, oradan Horasan'a geçmiş, Sultan Mehmed Harzemşah'a intisapla pek ikram ve izzet görmüştür. H.606 da Herat'da ölmüştür. Tefsir-î kebir denmekle meşhur 13 ciltlik Miftah-ül-Gayb gibi eserinden başka, türlü konular üzerinde bir hayli kitap ve risaleleri vardır. (Şemseddin Sami-Kâmus-ül-Âlâm- cilt.5- Syf.3345-46 kısaltarak).

b) Sanaya bakınız

Vaizın en kalabalık olduğu bir günde fırsatı kaçırmayan Fahreddin Râzî hükümdara: "Şeyhin başındaki bu kalabalıktan size fenalık gelebilir, çaresine bakalım" dedi. Bundan kuşkulanan Harzemşah , adamlarından birini Bahaeddin'e yollayarak "Şehrin anahtarını vereyim" dedi. Buna canı sıkılan Bahaeddin Veled şehri terke karar verdi: "Peki cuma günü vaizden sonra gideriz" diye haber gönderdi. Cuma günü vaizın yanında halka: "yarın gitmemiz kararlaştırıldı" diye gidişini bildirdi. Halkın ağlaşmasına karşı sözlerine "Benim adamlarımdan, yakın öğrencilerimden başka hiç kimenin gelmesini istemiyorum, burada kalınız, iş güçlerinizle uğraşınız. Hükümete yardım ve itaat ediniz": diye sözünü bitirdi (1).

Bu sırada zaten bozuk olan siyasî vaziyeti: Bahaeddin'in şehri terk edeceği haberi de büsbütün körükledi. Hatâsını anlayan ve pişman olan Hükümdar vezirile birlikte bir gece yatsıdan sonra Sultan-ül-ülemâ'yı bizzat ziyaret ederek gönlünü almak istemişse de , kalbi kırılan Bahaeddin Veled red cevabı verdi ve ertesi sabah erkenden -üçyüz deveyi teşkil eden- kafillesile yola çıktı. (H.607-1210) (2).

Beraberinde ailesi Prenses Mümine , büyük oğlu Alâeddin -yedî yaşında idi-, Mehmed Celâleddin -yani Mevlânâ üç yaşında idi-, Şerefeddin Lâlây-ı Semerkandî ve bir çok bilgin vardı (3).

Nişabur'a uğradılar. İhtiyar mutasavvaf Ferideddin Attar'la görüştüler (4). Attar küçük Celâleddin'in (Mevlânâ) alınanda parlak istikbalin sabahını okudu (5). Esrarname veya İlâhiname adlı kitabını kendisine ithaf etti.(6).

- (1)- Üzlük Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf.9
- (2)- " " " " " " " " " 9
- (3)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf. 19.
- (4)- Üzlük Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937.Syf.9-10.
- (5)- " " " " " " " " " 10.
- (6)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.19.

Buradan Bağdat'a geçtiler. Bu sırada Abbas oğullarından Nasruddin-ullah hüküm sürüyordu. Şehrin, ünlü bālgini Şahabeddin Sühreverdi ile bütün aydınları ve ileri gelenleri Bahaeddin'i karşıladı. Şahabeddin hemen atından inerek Sultan'ın dizini öptü. Saray ve hankaha değil, Medreseye konuk oldu. Hükümdar da hoş geldin demek üzere bir tabak altın sunmuştu. Sultan-ül-ülemâ reddetti. Yolda hangi şehre uğrarlarsa kendi yakınlarından bir kişiyi bırakırlardı (1).

Oradan Kâfe yoluyla Mekke'ye gitti. Haccetti; Medine'yi ziyaret etti. Oradan Şam'a geldiler. Eyüboğullarından Melik Eşref saygı gösterdi, kalma teklifini Bahaeddin nezaketle reddederek, Halep'e geçti. Halep-Malatya yolu ile Erzincan Akşehirine geldi. 1217 (2).

Buraya gelinceye kadar yedi yıl gezmişlerdi (3). Bu sırada Mistiklerden Evhadüddin Kirmanî, Sâdeddin Hamevî ile de görüşmüşlerdi (4).

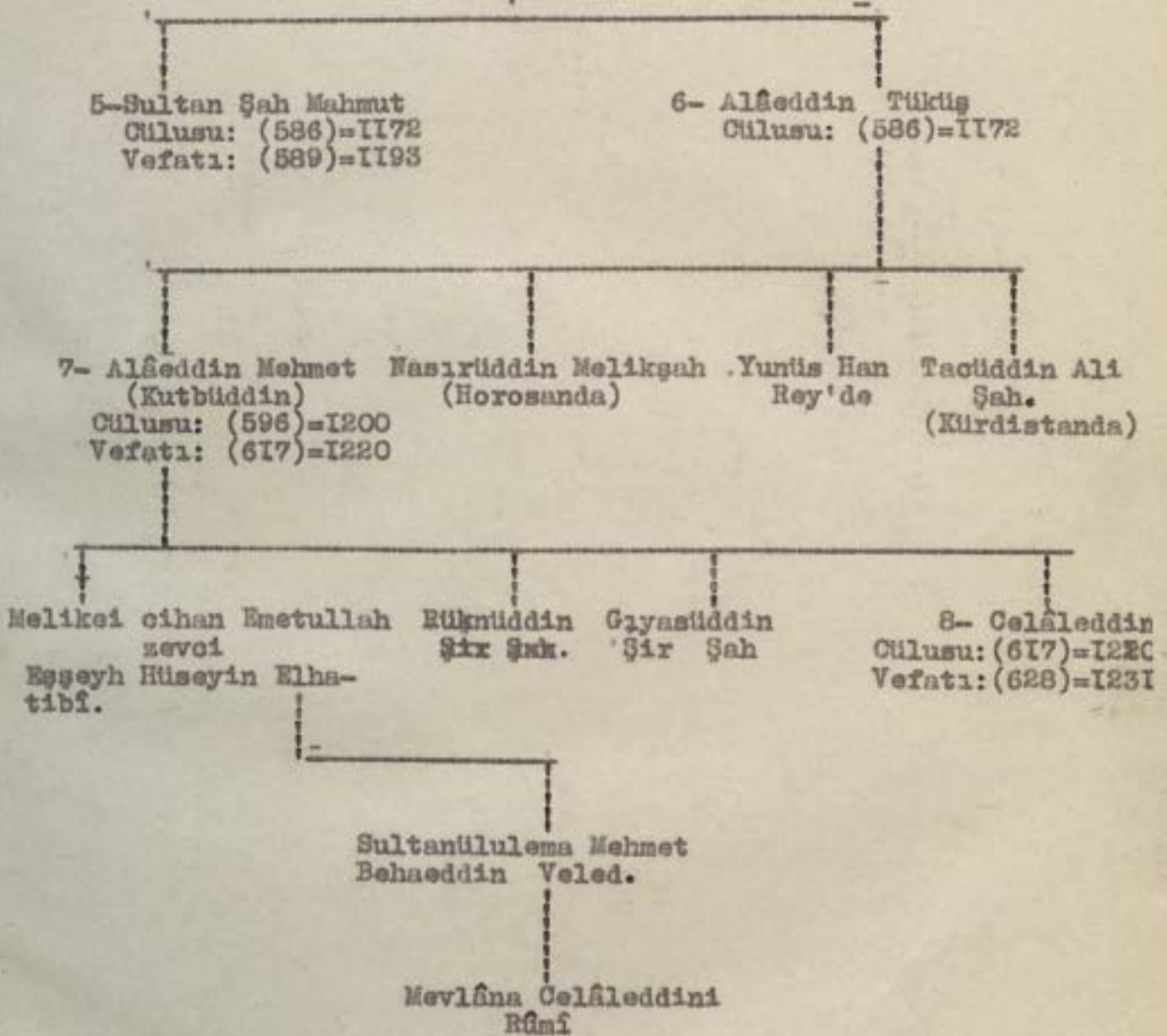
Mevlânâ böylece üç yaşından yirmi yaşına kadar babasının gözü önünde ve onun peşi sıra hakiki ve fikri bir seyahat âlemi yaşamış, İslâm medeniyetinin • zamanki en canlı fikir merkezlerini gezerek şahsiyetini kazanmıştı. (5).

Hattâ Şam'a uğradıkları zaman Muhiddin Arabî Mevlânâ'ya bakarak: "Sübhânallah, bir deniz bir gölün arkasına düşmüş gidiyor!" dediğini İzbudak Veled naklediyor. (6).

Erzincan Akşehirinde dört yıl oturduğunu söylerler (7). Burası sınırdır. Daha fazla kalmak istemedi. Konyaya doğru yola çıktı. Lârende'ye (şimdiki Karaman'ın) geldi. Burada yedi yıl kaldı. Mevlânâ büyümüşü. Kendisiyle gelenlerden Hoca Şerefeddin Lâlâ Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun-

(1)- Bu noktada Mevlânâ'nın fikirlerinin yayılması yolunda babası tarafından yapılan hazırlıkları göstermesi bakımından enteresandır. Sultan-ül-ülemâ'nın hazırladığı bu zemin üzerine ileride göreceğimiz Mevlânâ'nın fikirlerinin yayılması ve yeşermesi daha kolay ve verimli olmuştur.
 (2)- Üzlük Peridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf. II. Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf. 19-20. Sadettin Nûzhet-Mevlânâ-Syf. 6.
 (3)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf. 20.
 (4)- Ülken H. Z. T. T. tarihi cilt- 2. syf. 175.
 (5)- " " " " " " 214.
 (6)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf. 20.
 (7)- Üzlük Peridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf. II.

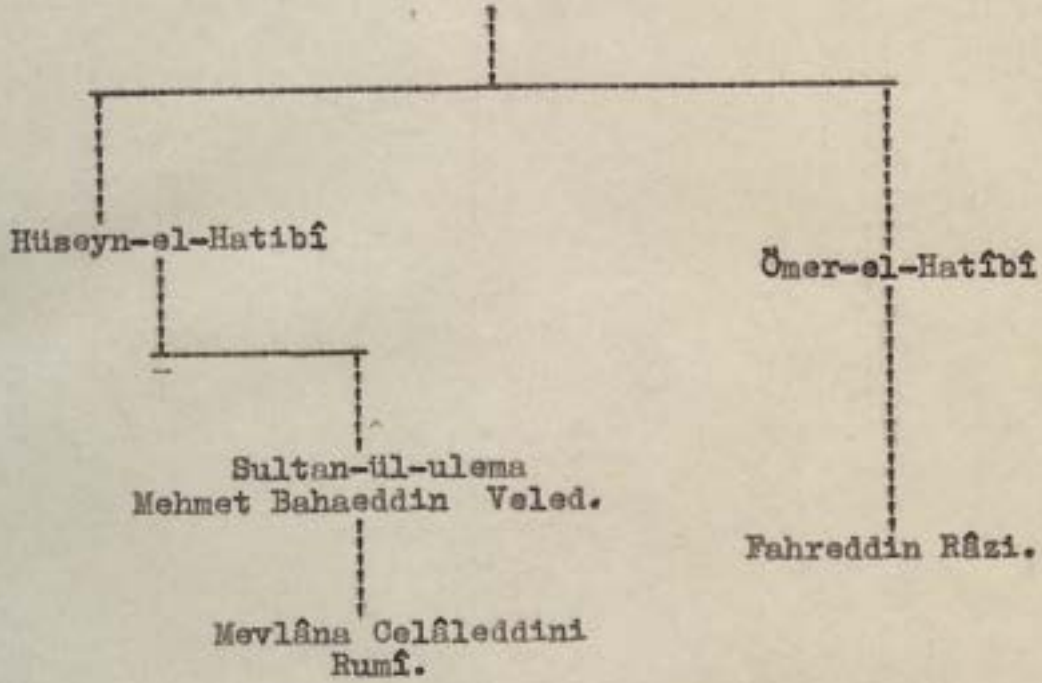
I - Eniştekin
İbtida Hive valisi. Culusu: (470)=1077
2- Kutbüddin Mehmet
(491)=1098de Harzemşah unvanını aldı.
3- Adız
Culusu: (522)=1128. Vefatı: (552)=1157
4- İlaşlan
Culusu: (551)=1156

(Ş E M A : 2)

Mevlânânın babası Sultan-ül-ulema Mehmet Behaeddin Veled ile annesi Emânes Mümine'nin Harzemşahlarla nesep ilgisini gösteren silsilename.,.,.

(M. Yusuf Akyurt: Mevlâna Celâleddini Rûmî'nin sandukası - İstanbul1936. Syf. 17. den alınmıştır.)

(Ş E M A : 3)

B a h a e d d i n V e l e t i l e F a h r e d d i n
R â z i ' n i n S o y Y a k ı n l ı ğ ı

M, Yusuf Akyurt - Mevlâna Celâleddini Rûmî'nin Sandukası -
İstanbul: 1936. Syf. 17. den. "Müellifin Prof. Hilmi Ziya Ülken'e
taktim ettiği nüshada, el yazısı ile yaptığı ilâveden aynen alın-
mıştır.

la evlendi. 1225. Sultan Veled'le Alâeddin Çelebi burada dünyaya geldi. Mevlânâ'nın annesi Prenses Mümine; büyük kardeşi Alâeddin orada öldüler(1)

Bahaeddin Bağdat'da bulunduğu zaman Konya Selçuklarından da elçiler gitmiş, Sultan-ül-Ülemâ ile temas etmişler ve kendisinin büyüklüğünü dönüştürte Selçuk Hükümdarına söylemişlerdir. Selçuk Hükümdarı Alâeddin'in çağırısı üzerine Konya'ya geldi 1217. Bu zaman Selçukların en parlak devridir. Başta birinci Alâeddin Keykubat bulunuyordu (2).

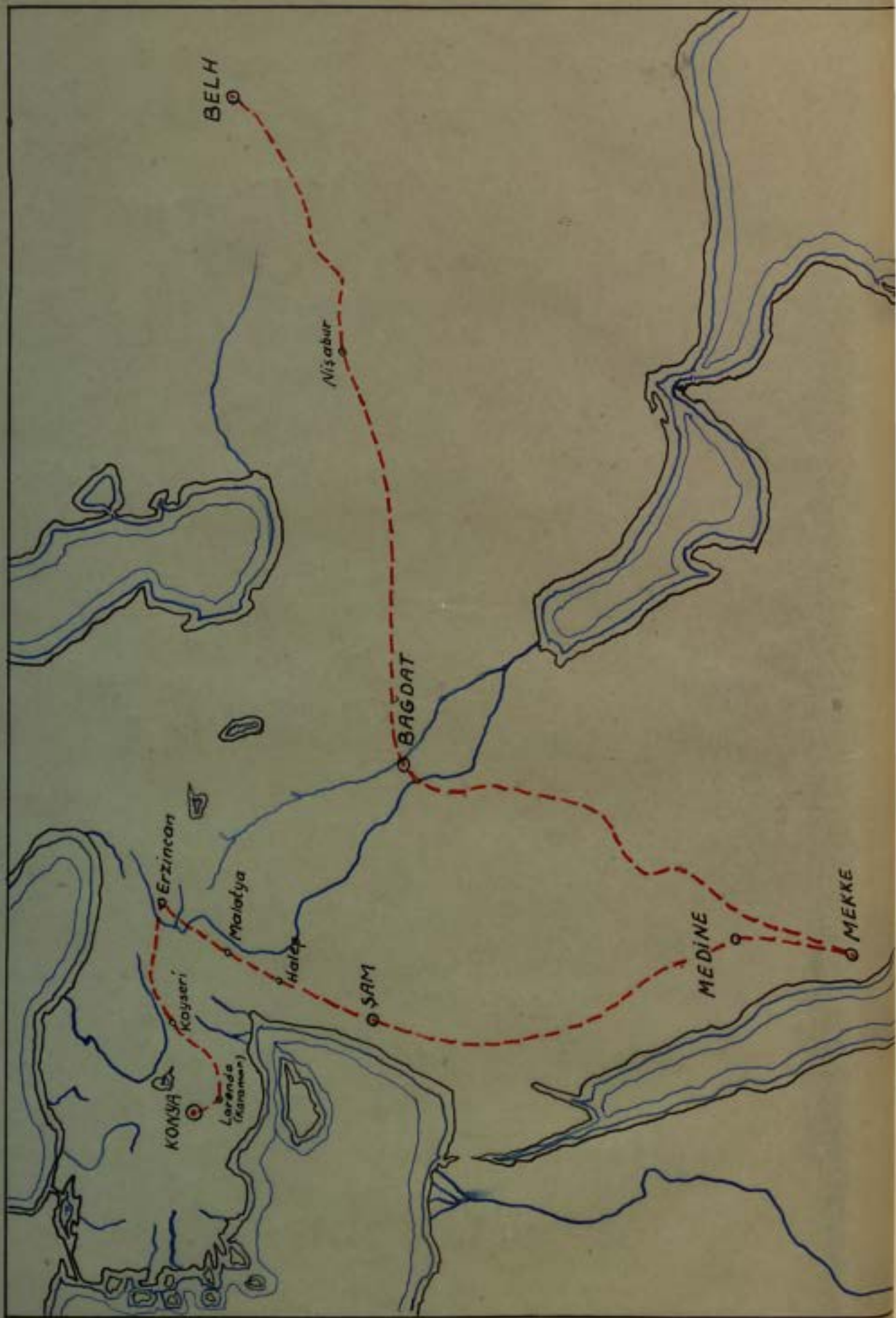
Başta Hükümdar olmak üzere herkes karşılamaya çıktı; Alâeddin yaya yürüttü. Sultan-ül-Ülemâ'nın ısrarile atına bindi. Hükümdar sarayda kalması için ısrar etti ise de kalmadı. Altun Buğa Medresesinde kaldı (3). Sultandan daimî saygı gördü. Sen günlerini bile halka vaizler vermekle geçiriyordu. Hattâ bir defa Alâeddin'le birlikte şimdiki Mevlânâ türbesinin yanından geçiyorlardı. Burası Sultanlara mahsus bir gül bahçesiymiş, güller açmış, bülbüller şakırmış. Sultan-ül-Ülemâ bindiği esterin (4) başını çekmiş "Buradan yarınki çocuklarımın, torunlarımın kokuları geliyor" demişti. Selçuk Padişahı derhal bağışladı. Sultan bahçesi iken can bahçesi oldu. (5).

Sultan-ül-Ülemâ oğlunun eğitim ve öğretimine çok ciddi bir önem ve ilgi göstermişti. Sultan-ül-Ülemâ artık ihtiyarlanmış, göçmek zamanı da gelmişti. Hastalandı uzun yatmadı. Yakalandığı hastalık kendisini bu x

- (1)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-syf.12
 (2)- Tezin arkasındaki notların Selçuk ve Bizans kısmına bakılması.
 (3)- Bu Medresenin adı Yedi Ögüt-Syf.13 te Altun Buğa diye geçmektedir.
 (4)- Eskiden bilginler ve din büyükleri estere binerlerdi, Papalar da katıra binerlermiş, Alfonse Daudets'nin "Begirmen mektuplar"ında Papa'nın katırı diye bir hikâye vardır.
 (5)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-Syf.13.

Sultan-ül-Ültema'nın Göçü
Belh - Konya

ölümlü dünyadan ayırdı(1). 24 Şubat 1230 Cuma sabahı cenazesini saygı ile kaldırdılar. Ve bu günkü bulunan yere gömdüler.Üzerine türbe yaptılar (2).

M E V L Â N Â

Mevlânâ babası öldüğü vakit 24 yaşında idi. Evvelce söylediğimiz gibi (3) 30 Eylül 1207 de Belh'te doğmuştu (4). Asıl adı Celâleddin Mehmed'tir. Fakat "Mesnevî"yi yazdıktan sonra Hocası Sadreddin E ona M E V L Â N Â adını vermiştir (5). Mevlânâ, "Mevlâ" ile "nâ" nin birleşmesinden meydana gelmiş olup "efendimiz" anlamına gelir (6). Ona Mevlânâ Celâleddin Rumî denilmesinin sebebi, kendisinin olgunluk ve verimlilik çağlarına o zamanlar halkın Rum diyarı dediği , Anadolu'da geçirmesindedir. (7)

Mevlânâ'yı babası Hüdavendiğâr adı ile çağırırdı. Ona Molla Hüdavendiğâr , Molla Hünkâr diyenler de olurdu. Oğullarına Anadolu'da hâlâ Molla derler (8).

- (1)- Sultan-ül-ülemâ'nın hastalığı hakkında Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf. 14 de izahat vardır. Ayrıca notları 6
- (2)- Bu günkü türbe Selçuklar değil, Osmanlılar tarafından yapılmıştır. Kendisinden bahsedeceğimiz Mevlânâ'da aynı türbeye gömüldüğü için : tezin sonundaki notlarda "Mevlânâ'nın türbesi" diye kısa bilgi verilmiştir, oraya bakılması.
- (3)- Tezimizin altıncı sahifesine bakılması. not 7
- (4)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf.21 Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.19. Ahmet ¹¹efik-Türkiye tarihi-1923-Syf.98.
- (5)- Ziya Şakir-Hazreti Mevlânâ-1943 İstanbul.
- (6)- Semsettin Sami-Kamusu Türkî-Syf.1432
- (7)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf.107.
- (8)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf.33.

11

Annesi Prenses Mümine'dir (1).

Mevlânâ'ya babasının ölümü çok dokunmuştu. Sultan-ül-ülemâ'nın öğrencilerinden Seyid Burhaneddin Muhakik Tirmizî , Horasan ve Buhara bölgesinde çok saygı gören ve günün en seçkin bilginlerindendi. Sultan-ül-ülemâ'nın ölümü kendisine çok tesir etmişti. Celâleddin'i düşündü. Bir kaç dostuyla Horasandan Konya'ya geldi (1231) (2). Bu sırada Mevlânâ Lârende'de idi. Kendisini mektupla çağırttı. Seyid Burhaneddin Mevlânâ'yı omuzlarında taşımış, onun lalalığını yapmıştı. Bu sefer Mevlânâ'yı büyümüş ve çoluk çocuk sahibi olmuş gördü. Sultan-ül-ülemâ'yı karşısında görmüş gibi oldu. Çok ağlayıp söyletiler. Mevlânâ kendisini Medreseye götürdü (3). Medreseye birlikte gidip , Mevlânâ için çetin bir imtihan olmuştu. Orada Burhaneddin Mevlânâ'ya bir hayli sualler sordu. Aldığı cevaplar kendisini sevindirmiş, Mevlânâ'yı takdire sebep olmuştu. "Yalnız bir de bâtinî ilimler vardır. Onunla kendini tamamlaman gerektir, o da bendedir" dedi. Böylece Konya'da bir yıl kaldılar. Sonra Seyid Burhaneddin Kayseri'ye, Vali Şemsettin Sahibi İsfahanî'ye konuk gitti. Mevlânâ Halep'e geçti. Orada Halvetiye Medresesinden Şemâlettin İbnî Adîm'den usul, fıkıh, hadis ve tefsir öğrendi. (4). Buradaki şöhretinden çekinerek Şam'a geçti. Makdemiye (5) medresesinden üç yıl kadar (6) öğrenimini tamamladı.

(1)- Tezîmî'nin altıncı sahifesine bakılması.

(2)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf.22.

(3)- Şimdi Konya'da Hükümet konağı ile Alâeddin tepesi arasında ve Ziraat bankası yanındaki iplikçi cami arkasında bir medrese var orada taştan iki tane kubbeli hücre hâlâ duruyor, Bu hücreleri Mevlânâ'ya nisbet ederler. Doğru olsa gerektir. Hattâ bundan yetmiş yıl önce Mevlânâ dergâhının mutbağı enarılırken büyük bir mermer direk oradan getirilmiş müderrisleri önceleri mevlevî kıyafetinde gezerlermiş "İzbudak Veled Çelebi" nin notlarından (Uzluk Feridun Nafiz-Yedi öğütü 6syf.23.

(4)- Bu hususta Uzluk Feridun Nafiz "Mevlânâ'nın yedi öğütü" nün başta-
fında (1937.SYF.24) deki izahatla Sadettin Nûzhet'in Mevlânâ adlı kitabının (1933-Syf.7) içinde bir ayrılık vardır. Sadettin Nûzhet'e göre "Mevlânâ'yı babası; Lâle Şerafeddin ile beraber Kemâleddin İbnî Adîme gönderdi" demektedir, buna karşılık Uzluk Feridun Nafiz yedi öğütünde ise (Syf.2) de "Mevlânâ, anladığıma göre imtihanında bilgisini daha genişletmek ihtiyacını duydu" ve az aşağıda babasının en samimi dostlarından Kemâleddin İbnî Adîm di diye yazılmakta ve bu bilginin Eflâkî dedenin 82-83 hikâyesinden alındığı kaydedilmektedir.

(5)- Veled Çelebi İzbudak'ın notuna göre şimdi adda bir medrese yokmuş.

(Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf.24)

(6)- Uzluk Feridun Nafiz (Mevlânâ'nın yedi öğütü-Syf.25. "Mevlânâ Şam'da 4 yıl kadar kaldı, yaşı da otuzu buldu diye yazmaktadır.

O vakitte Şam dünyanın ünlü hekimlerinden İbnî Baytar'ın biyografisini yazan İbnî Ebû Useybia, Şeyh Mahiddin Arabî, Şeyh Sadreddin, Şeyh Osman Nuri toplanmışlardı (1).

Eflâki dedenin (hikâye 246 da) yazdığına göre İbrâniceyi Mevlânâ Şam'da öğrenmiş ve büyük mutasavvurlarının çoğunun fikir ve nazariyelerini bizzat kendilerinden öğrenmiştir. Bu medresede -doktorasını diyebileceğimiz- icazetini aldı. Dönüşte Kayseri'ye uğradı. Şehrin bütün ileri gelenleri ve halkı kendisini karşılamış, Emîr Şemseddin Sahibi İsfahanî'nin sarayında kalma teklifini kabul etmeyip, Seyid Burhaneddin ile medreselerden birinde kaldı.

Mevlânâ burada üç halvet çıkardı (2).

Konya'ya döndü. Medresedeki derslerini vermeye başladı. Fakat bu sırada Burhaneddin'in ölüm haberini alması kendisini çok üzdü. "Dokuz yıla yakın bir zaman kendisinden istifade ettiği bu mutasavvuf zâhidin ölümü" üzerine derhal Kayseri'ye gitti. Dönüşte kitaplarının mühim bir kısmını Konya'ya getirdi (3).

Mevlânâ, Burhaneddin'den tamamen zâhidane telkinler almıştı(4).

Buraya kadar henüz Müserrislik etmekte olan Mevlânâ'nın hayatında şimdi; umulmadık bir değişme ile karşılaşmaktayız.

(1)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi şîdû-1937-Syf.24.
 (2)- Halvet çıkarmak: uzunca süren bir nev'i oruç tutmaktır ki sâlik bu bu rejime günlerce devam edip ibadetle meggul olması ve bu güç imtihani büyük bir haz ve zevkle bitirmesidir. Halvet devamınca yiyecek ve içecek miktarı son derece azdır.
 Bu hususta Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi şîdû-1937-Syf.25-26. Eflâki'nin Fransızca tercümesinin cilt I- Syf.283, deki hikâyesini nakleder.
 (3)- Ergun Sadettin Nûzhet-Mevlânâ-1933-Syf.7.
 (4)- " " " " " " 8.

43

M e v l â n â'nın Ş e m s' i
k a r ş ı l a ş m a s ı

Mevlânâ'da Şam'da iken kalabalık arasında acayip kılıklı biri gele-
rek "Ey! âlemin sarrafı, beni tanı!" (1) demiş; ve Şam'ın kalabalık se-
kaklarında gözden kaybolmuştu. İşte bu Tebrizli Şems'ti (2). Uzun zaman-
dır sâhidane telkinlerle beslenen Mevlânâ'nın ruhu infilâk ânını bekle-
yen bir volkan gibi idi:

Şam'dan gelen Şems (3) bu önemli ânı seçmiş, kutsal ödevini yap-
mıştı. Bu yolda Veled Çelebi'nin Barrés'e söylediği sözler kayde değer(4).
Bundan sonra Mevlânâ'yı da değişmiş bulmaktayız. Mevlânâ'nın elinden bı-
rakmadığı babasının Marif'ini ve Mitenebbi'nin divanını okumasını menetti.
Uzluğ Feridun Nafiz "Mevlânâ'nın yedi öğütü" nde bu karşılaşmadan bahse-
derken: "Öyle sanıyorum ki bu iki eser de Mevlânâ'nın şahsi tefekküratı-
nın inkişafına mani oluyordu. Halbuki Şems, Mevlânâ'da çok kuvvetli mülâ-
hazalar, fikirler bulmuştu. Bence Şems'in en büyük mahareti Mevlânâ'nın
hakiki hüviyetinin meydana çıkması için ona cesaret vermesidir"(6) demek-
tedir.

te

Sırası gelmişken Şems'in karakterinden bahsetmek yerinde olur. Şems'
in soyuna dair sayfa altındaki notta izahat verdiğimizden burada sadece
Mevlânâ'nın üzerindeki tesiri bakımından ;dikkat çekici özellikleri x

(1)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-syf.24.

Uzluğ Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-1937-Syf.25-26.

(2)- Şemsî Tebrizî "Şemseddin bin Mehmed bin Ali bin Melek": Meğâhiri Sufi-
yundan olup, Mevlânâ Celâleddin Rumî Hazretlerinin mürididir. Diyâr
Rum'a Yani konya'ya gelip, Hazreti Müşarülileyhi irşad etmiş; ve ba'de
ülemâyı sâhirin'in gülü ve dahilleri üzerine, Şam'a kaçırılıp, son-
ra Hazreti Mevlânâ oğulları Sultan Veled'i oraya i'zamla, kendilerini
Konya'ya iade etmiş bu defa rivayete göre bir takım mutaasibin tara-
fından şehit olmuştur..

Haklarından birbirine mübayin ve tarih ile gayri musaddak bir ta-
kim ahvâl ve vukuatı harukülâde menkûldür. Bir takım eş'arı, mervi
olup müretteb divanı dahi matbu ise de, bu eş'arın Hazreti Mevlânâ'nın
nin olup Şems'in olmadığı mütevatirdir. (Şemseddin Sami-Kamus-ül-âlâm
cilt.4-Syf.2872).

(3)- Uzluğ Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın mektupları-Syf.7(29.II.tegr.1244)

(4)- b" Thems-eddin a oclairé la pensée de Djelal eddin a'la manière d'un
allumette que allume la lampe.D'un autre cote', lui meme a dit je né
mesuis connu que grace a Djelaleddin une enquête aux pays du levant's II
1921 p 88(Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.24).

göstermek istiyoruz (1). Alim olmamakla beraber, şiddetli ruhsal bir cezbenin tesiri altında bulunuyordu. Ve kendisinin hakkın sırlarını nakil ve Allahın feyzini neşrettiğine mutlak bir surette kânidir. İşte bu sebeple maneviyatının dairesine girenler üzerinde pek büyük bir nüfus icra ediyordu. Gerek bu bakımdan gerek kuvvetli azmi fakri, karşılaştığı Ölümlün mahiyeti itibarile Şems'le Sokrat arasında bir benzerlik göze çarpar. Her ikisi de deha sahipleri üzerinde tesir yapmışlar ve ilka ettikleri ham fikirlerin san'atkârane bir şekil almasına muvaffak olmuşlardır. Her ikisi de zâhir ilimlerin lüzumsuzluğunu, nefis tezkiyesi, vicdan temizliği zarureti, aşkın yüksek mahiyetini anlatmışlardır (2). Celâleddin'i yeni şahsiyetini kazanması için geçirdiği bu conversion hadisesi Sokrat'ın Eflâtun üzerinde yaptığı tesire çok benzemektedir (3) ve (4). Şems 1244 de Konya'ya gelişinde Şekerrizan (5) hanına indi. Mevlânâ o vakitte 38 yaşlarında bulunuyor, ve Konya'nın 4 medresesinde Profesörlük ediyordu. Eflâkinin dediğine göre (6) ester üstünde etrafında talebeleriyle Pembe Fırûşan Medresesine sabah dersi vermeğe gidiyordu. Hanın önünden geçerken Şems, Mevlânâ'nın esterini tutmuş ve:

Ş - Ey! İslâmların imamı Bayazıt mı büyük, yoksa Hz. Muhammed mi büyük? diye sordu.

M - Hz. Muhammed alimlerin en yücesidir;

Ş - Peki Hz. Muhammed'in büyüklüğüle: "Mâarefnâke hakka maârifetike" di-

YAKINLAR

(1) - Mevlevî menbalarından olmayan teskireler, bilhassa devlet Şah teskiresi onu bâtinîliği kuran Hasan Sabah'ın torunlarından olarak kaydeder. Fehim efendinin Sefinef ~~şahî~~ şuarâ'sında da aynı kayıt vardır (ve ahvali Hazreti Şemseddin dahi bu veçhiledir ki, pederleri Kayabüzürg-ü Ümid neslinden daif İslâmiyeden Han Alâeddin ki âbâ ve ecdadının mezhebini terk ve mülâhidenin resail ve defatirini ilzâk ve bilâd ve kuli'î melâhidede islâmî âşikâr eylemiştir (oğlu Şah Şemsüddini mezkûru mahfiel ilim ve adab talimi çün Tebriz'e gönêrip anda İlim ve Adab talimiyle meşgul olmuştur) Nefehat-ül üns isimindeki mühim hagiographie kitabını yazan Abdurrahman Camî ise onu Şemsüddin bin Ali bin Melek dadı Tebrizi diye gösteriyor. (Nefehat tercümesi; 522) Mevlevî menbaaları da bu hususta ittifak ediyorlar. Yine üçüncü bir rivayet olmak üzere Nefehat'ı yazan Abdurrahman Camî Silsilet-üz-zeheb adlı kitabında evvelki verdiği malû-

yor (1). "Bayazıt ise : "Sübhâne Mââ'za miğ-şâne, Inn-es-Sultan-üs-salâ-
tı (2) diyor.

Acaba bunlardaki mana nedir diye sordu.

M - Bayazıt'ın susuzluğu bir yudum içince gitti ve kana kana su içmiş-
lerden dem vurdu. Onun idrak cevvesi bu kadarlıkla doldu, o aydınlık,
onun evinin pençeresi kadardı. Amma Hz. Mustafa'nın susuzluğunun engin-
liği vardı. Kutsal göğsünde "Elem neşrehâ leke sadruk" (3) şerhile "hak-
kın geniş âlemi olan göğsü bir türlü suya kanmıyor ve onun için hergün
daha ziyade yakınlık istiyordâ.(4). diye açıklamalarda bulununca Şems

(1)- matın tersine olarak Horasan'nın Bazer vilâyetinde bir dokumacının
oğlu olduğunu ve babasının Tebriz'e gelerek çocuğun orada doğduğunu
söylüyor.

Bunun gibi onu tam mistik göstermek istemeyen menbalarda da mür-
şit kimler olduğu hakkında ihtilâflar vardır. (Ebubekir Sille Bafı
Tebrizi, Şihabüddin Sühreverdi, Baba Kemâl Hocendî ile sohbet etmiş
Ruknüddin Sencarf'den tekmiî tarikat etmiştir. Sarı Abdullah efendi
Semerâtül Fuat 1288 S. 188 "Ebubekir Sille Bafın mürididir) Ka-
rakaş zade Ömerrefendi Nür-ül Hüda Limen-İhteda 1286, S. 135. Bu-
nunla beraber , muhtelif mutasavvıfların hizmetinde bulunduğu anla-
şılıyor. "Her hâlde büyük mutasavvuf her kimin veya her kimlerinin
müridi olursa olsun, çok kuvvetli bir cezbeî Sufiyaneye mâlik rind
ve kalender meşreb bir adam , en geniş tasavvufî telâkkileri ru-
hunun samimî ihtiyaçları neticesinde duymuş kuvvetli bir şahsiyet
olduğu muhakkaktır. (M.Fuat Köprülü-Türk edebiyatında ilk mutasav-
vıflar-1898 P.XX.)

Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.25-26 dan alınmıştır.

- (2)- Nicholson: Selectéd Poems from the divanı shamsi Tabriz, 1898 P.XX
Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.26 dan alındı.
- (3)- Ülken H.Z. T.T.tarihi, cilt 2, syf.176.
- (4)- Bu benzeyişte Mevlânâ, Eflâtun'un, Şems, Sokrat'ı andırmaktadır.
Mevlânâ ve Eflâtun'un önce her ikisi de san'atkârdır. Sonra Eflâtun'
da dialectique usul, Mevlânâ'da ise hitabî usul hakimdir. Şems'le
Sokrat'ın benzeyişine gelince: Önce bu iki şahsiyetin ikisi de deha
sahiplerine tesir ediyorlar, ikinci olarak yazılı eser bırakmamış-
lar, tesirleri daima telkin yoluyla olmuştur. Üçüncü olarak her iki
si de nefis mürakabesi ve ruh temizliğine önem vermişlerdir. Dördüncü
olarak ta her ikisinin ölümleri aynı tecelliği göstermektedir.
Sokrat ile Şems'in ayrıldıkları biricik nokta Sokrat'ın rasyonalist
Şems'in de mistik oluşudur. ~~İzmir'de~~
- (5)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-syf.28.
- (6)- Eflâki'de "Spehsalar'a göre Şems Piriñçiler hanına inmiş" demek-
tedir.
- (1)- "Hakkile seni bilemedik". (2)- "Kendimi tesbih ederim,şanım ne ka-
dar büyüktür.Ben sultanların sultanıyım."Bu, not 1 ve 2 nin tercü-
mesi Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.29 dan alındı!
- (3)- ~~Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ'nın mektupları-Syf.7(29. II. Tesrin. 1244)~~
- (4)- Kur'an-sure: XCIV âyet I. tercümesi:Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.29
(Senin göğsünü yarmadıkmydı,)
- (4)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.29.

bir nâra atarak kendinden geçti (1). Mevlânâ kendisini alarak medreseye götürdü. Tam üç ay bir hücrede halvet ettiler(2). Mevlânâ derslerini, öğretimi, ibadeti bıraktı. Zira Şems kendisine sun'î ulema tarafından yasaklanan sema öğretiyordu. Şiir ve muzikle karışık geniş bir tasavvuf duyurmakla meşguldu. Hattâ Mevlânâ'daki kıvılcımın alev olacağını sezen büyük güneş Şems kendisine -yukarda bahsettiğimiz gibi- babası Sultan-ül-ülemâ'nın kitaplarını okumamasını tavsiye ederek onun hakiki şahsiyetinin gelişmesine imkân vermesine yardım etmiştir. Gerçekten Mevlânâ'nın eserlerinde rastlanılan zâhiri ilimleri hor görüp rindce tavırlar, taassup-tan uzak fikirler; çağının ünlü sofu bilgin ve softalarile görüşmüş, tartışmış ve çatışmış olan Şems'in ön ayak oluşunda aramalıdır.

Yoksa Şems Mevlânâ'nın hocası veya Şeyh'i değildir (3).

Mevlânâ, Şems için yazdığı lâkaplarda ; "En aziz Mevlevî , hayır dua eden ruhların hülâsesi, kâldil, cam ve ışık hücrelerinin sırrı , din ve hakkın güneşi evvel ve âhırda Allahın muru" (4) tabirini kullanırdı. Adını anarken de çok zaman "Fakirlerin sultanı, gariplerin sultanı, sevgililerin sultanı derdi" (5). Şems'in Mevlânâ ile bu sıkı fıki yakınlığı, derslerini bırakması halkın üzerinde dedikodular uyandırıyor. Zamanla gittikçe çoğaldı. Bunun üzerine Şems kimseye haber vermeksizin Şam'a gitti 1246. Şems Konya'da ancak yedi ay oturabildi (6). Mevlânâ gönül yoldaşının ayrılığına dayanamadı. Kendisine yakarışlı , sıcak mektuplar yazarak Konya'ya gelmesini istedi. Şems ikinci defa Konya'ya geldi 1247. Şems'in kendine daha yakın görmek isteginde olan Mevlânâ evlâtlığı Konya hatunu

- (1)- Mevlânâ ile Şems'in karşılaştıkları yere iki denizin karşılaştığı yer manasına gelen Mezo-ül-Bahreyn dediler. Bu yer Alâeddin tepesine giden cadde üzerinde şimdiki Selçuk paşası oteli Milli eğitim evlerine bakan köşesindedir. (Uzluğ Peridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-Syf.82)
- (2)- Sadettin Nizhet-Mevlânâ-Syf.8 de "Bu iki mutasavvuf iptida Şeyh Salâhattin Zerkubun hücrelerinde sohbet ettiler" denilmekte ise de Mevlânâ'nın soyundan geldiğini Dr. Peridun Nafiz Uzluğ'un fikrini kabul etmekmekteyiz.
- (3)- Uzluğ Peridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-Syf.84.
- (4)- Abdurrahman Camî-Nefhat.W.Nassaw Lees Kalkuta 1858 S.585-Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.30 dan naklen.
- (5)- İzbudak Veled Çelebi Muhtasar Menakıb-Syf.133-Çelebi A.Halet-Mevlânâ-Syf. 31
- (6)- Uzluğ Peridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-Syf.85.

ona nikâhladı. Lâkin Eflâki, ve spehsalardaki hikâyelere göre; Şems kendisini çok sevdiği Kimya hatunu ömrü vefa etmemiş bir kaç ay sonmuştu.

Bu sefer hayat arkadaşını kaybeden Şems -eski dedikoduların mı da buna eklenerek- artık Konya'da duramadı. İkinci defa 31 Aralık bir kış günü tekrar Şam'a döndü (1). Bu dönüş Mevlânâ'nın kalbinin rete dönüşü oldu. Mevlânâ yine kendisine özlem dolu ateş mektuplar gelmesini diliyor, sık sık sema ediyor, kendisi için , kalpleri sıcak yakan aşıkca şiirler söylüyordu. Oğlu Bahaeddin Veled ile yakından bir grubu , çağırarak için Şam'a gönderdi. Şems bu sırada Şam'da lihiye'de bir handa oturmakta idi. Sultan Veled'in ricasını kabul etmeye yola çıktılar. Sultan Veled Şems'in yanında yaya olarak Konya'ya geldi. Sultan Veled babasının aziz dostuna hürmeten yolda ata binmemişti.

Şems Konya'da resmi törenle karşılandı (1247) (3). Bu gelişme ve son gelişidir. Bu defa ancak yedi ay kalabildi. (4). Şems'in öğrencileri yine eski dedikodularına başladılar, bu sefer dedikodulara Mevlânâ'nın ortanca oğlu (ikinci oğlu) Alâeddin Çelebi'de katılmıştı. Bir gün ânî olarak ortadan kayboldu (8 Mayıs 1247). (5).

Bu kayboluşu türlü şekillerde tefsir edenler vardır . Ya çek

(1)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-Syf.85.

" " " " Mektupları-Syf.8

Çelebi Asaf "alet-Mevlânâ-Syf.31,

(2)- Burada Sadettin Müzhetle Çelebi Asaf "alet ve beri yandan Dr. Feridun Nafiz arasındaki ayrılığa işaret etmek istiyoruz. Sadettin Müzhet -Mevlânâ-Syf.8 ; Çelebi Asaf "alet-Mevlânâ-Syf.31 de Şems'in Konya'dan Şam'a ilk ayrılışında ; Mevlânâ'nın kendisini çağırarak re oğlu Bahaeddin Veled'i gönderdiği yazılmakta, buna mukabil Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütüne yazdığı uzunca bir ön söz (Syf.85), sadece "Evet büyük Mevlânâ Şems'in Suriyede yaşamasını kat getiremediği acıklı mektuplarla onu Konya'ya çağırır" demektir. Biz Mevlânâ soyundan gelen Feridun Nafiz'in sözüne iştirak ediyoruz.

(3)- Bu tarihi, Çelebi Asaf "alet'de 1246 Mayıs sonlarına doğru âtiyâdedir.

(4)- Mevlânâ'nın mektupları-Syf. 8

(5)- Bu tarih her nedense aynı kitaba ön söz yazmış olan Mevlânâ'nın mektuplarında(Syf.8) Mayıs 1247 de Konya'ya gelmiş denilmekte ise yedi öğütünde (Syf.86) "Nihayet Recep sonu 645-8 Mayıs 1247 de kayboldu" kaydı vardır.

ler tarafından öldürüldüğü yahut kotkarak başına alıp uzak bir diyara gittiği söylenir(1).

Sırası gelmişken bir kaç kelime ile Alâeddin Çelebi 'den bahsetmemiz yerinde olur: Dr. Ferîdun Nafiz Uzluk , Alâeddin Çelebi'nin de dedeleri gibi ; babası ve ağbeysâ gibi Profesör olduğu kanaatinde dir. İzbudak Çelebi de onun sarayda perde çavuşu yani Hacip olduğunu söyler (2). Alâeddin Çelebi'nin Şems'le kavga ettiği zaman yirmi yaşında bir genç olduğunu ve Şems'in kayboluşundan sonra on beş yıl daha yaşayıp, ağır bir hastalığa yakalanarak otuz beş yaşlarında öldüğünü , Feridun Nafiz Uzluk, Eflâki'nin Fransızcasından naklen (3) "Mevlânâ'nın mektupları" anda yazar (4). Alâeddin , büyük babası Sultan-ül-ülemâ'nın yanına gömülmüştür. Yine bu hususta Feridun Nafiz Uzluk, "Mevlânâ'nın mektupları" anda (Syf.10) alçı sıvalı kabrine yazılan kitabeyi aynen nakleder. Biz notlarımızdan birinde Mevlânâ'nın türbesinden bahsederken bunu aynen vereceğiz. Şems'in bu son gidişi Mevlânâ'nın hayata gözlerini yumuncaya kadar özlem çekişine sebep oldu. Bu ateşli özlemlerden Şems'in adına yazdığı Dîvan (5) doğdu.

(1)- Bu Şems'in kayboluşunu Dr. Uzluk Feridun Nafiz, "Mevlânâ'nın mektupları- 1937" na yazdığı yazıda (Syf.8) "Onu şehit mi ettiler, yoksa ölümle korkuttular da başına aldı bir yere mi gitti ? Bu güne kadar belli değildir. Hülâsa Şems'in hayatı gibi ölümü de meçhuller içersindedir" diye yazılmıştır.

Ayrıca Çelebi Asaf Halet ise, "Mevlânâ" adlı kitabına yazdığı bir notta Sarı Abdullah efendinin, Semerat-ül-fuat'ında yazdığı satırlara göre öldürüldüğü söylenmekte ise de ; yine aynı sahifenin ikinci notunda Köprülü Fuat'ın "Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar" dan aldığı şu satırlar fikrimize daha uygundur.

"Mevlânâ'nın aranmasına ve bu meselede çok mevsuk bir menba olan (sipehsalar) da faciaî katli hakkında hiç bir sey olmamasına bakılırsa Mefehat'ın onu katledilmiş olarak göstermesi rivayeti fevkalâde sayıflıyor. Bu itibarla Nicholson'un Mefehat'ındaki rivayeti kabul etmesi bize yanlıştır. (Köprülü Fuat; Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar-Syf.248).

(2)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın mektupları-Syf.9

(3)- Fransızca Eflâki-cilt 2, syf.177.

(4)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın mektupları-Syf.10.

(5)- Hattâ kendisinin öldüğü haberini verenlere karşı aşağıdaki beyitleri söylemiş ve öldüğüne bir türlü inanmadığını göstermiştir.

O ebedi dirinin öldüğünü kim söylüyor, kim söylüyor ki o ümit güneşi sönmüştür.

O güneş düşmanı damın üstüne çıkmış , gözlerini kapamış da onun için güneş öldü diyor. (Divandan bir parça)

Mevlânâ, Şems'ini her yerde aradı, ne yazıkki bulamadı. Bazı müridleriyle birlikte -onu aramak maksadıyla- Şam'a ve hattâ bir rivayete göre Tebriz'e gitti. Fakat bulmak mümkün olmadı (1).

Şems hakkında haşiye ve notlarımızda yeter izahat verilmiştir. (2) Mevlânâ'nın bundan sonraki hayatına kısaca bakmak yerinde olur.

Mevlânâ, Şems'ini kaybettikten sonra; vaktiyle birlikte bir müddet (3) evinde kaldıkları Salâhattin Zerkub'u (4) kendisinde Şems'deki bazı tecellileri gördüğü için (5) kendine yoldaş etti. Şems zamanında yapılan dedikodular bu sefer Salâhattin için gösterilmişse de fazla ileri gidemediler(6). Mevlânâ bu dedikoduları, Salâhattin'in kızını Sultan Ved'e almakla cevaplandırdı.

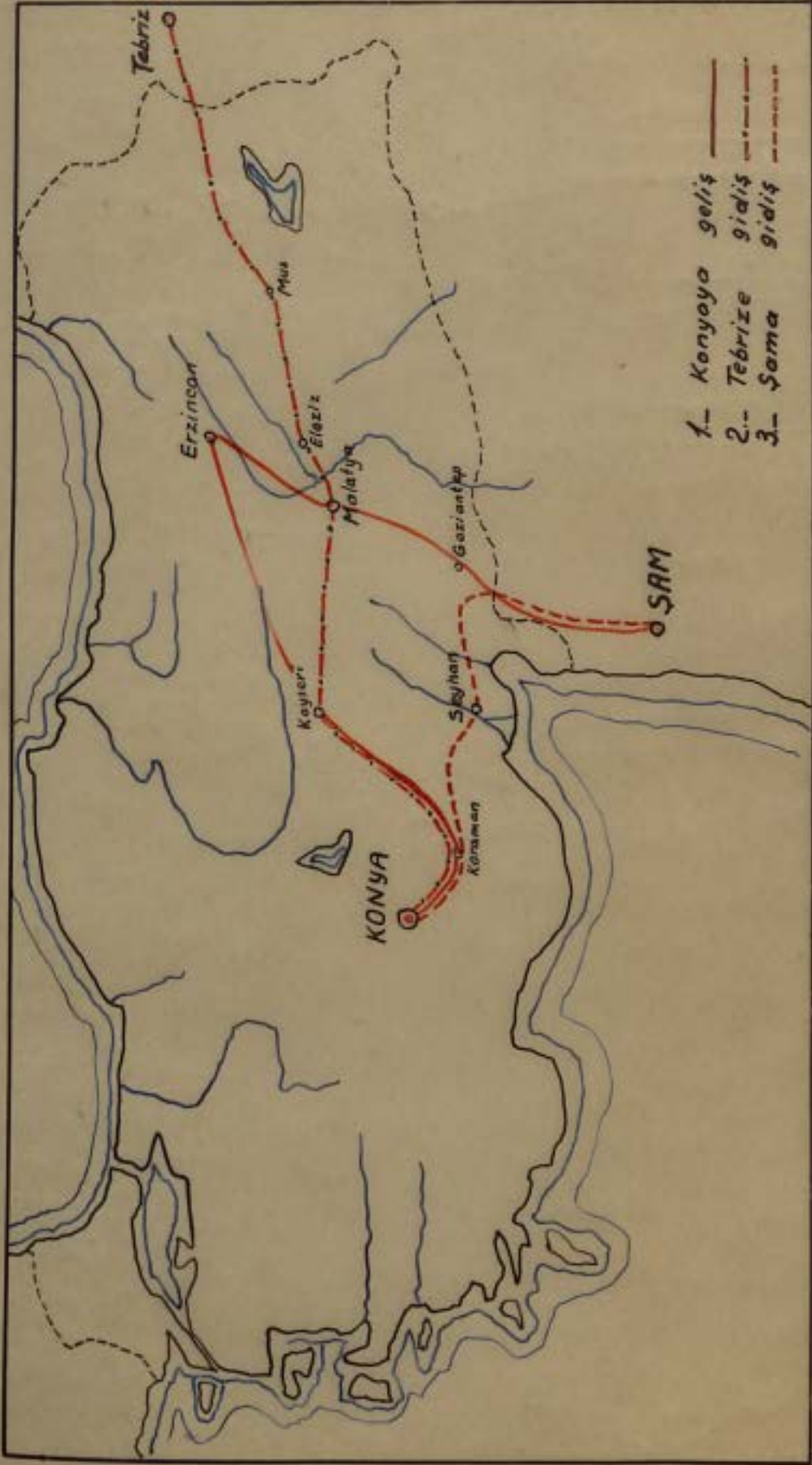
On yıl süren bu sıcak dostluğu , Salâhaddin'in ölümü özleme çevirdi. Mevlânâ bunun için de gazeller söyledi. Böyle olmakla beraber , Salâhattin'in kendisi üzerinde tesiri olmamış, bilâkis Mevlânâ ona tesir etmiştir(7).

in

Bundan sonra Salâhattin yerine Çelebi Hüsameddin geçti. İleride bir münasebetle kendisine tekrar temas edeceğimiz Çelebi Hüsameddin, Mevlânâ'nın ölümüne kadar yanından ayrılmamış, onun en yakını olarak kalmıştır.

-
- (1)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğüdü-Syf.89 : "Üç defa Şam'a bir defa ta Azerbeyca'nın Tebriz şehrine gitti." diye yazmaktadır. Bu notu Çelebi Asaf Halet'te bulamadığımız için koyduk.
- (2)- Tezin syf.13, haşiye 2 sinde (soyu söpu)
 " " 14 " " (Mevlânâ'ya tesiri)
 " " 15 " 4 " (Sokrat'la mukayesesi)
 " " 18 " 1 " (Şems'in ölümü)
- (3)- Çelebi Asaf Halet -Mevlânâ-Syf.34 de "üç veya altı ay kaldığı" denilmektedir.
- (4)- Bu hususta sıpehsalardan şu fıkrayı nakletmekle, Salâhattin'le olan dostluğunun daha o vakit başladığını söylemek istiyoruz: Mevlânâ bir gün Konya'da kuyumcu dükkânları önünden geçerken Salâhattin'in çekiş seslerinin ahengiyle semaa başlayarak şu beyiti söyledi: "Bu kuyumcu dükkânında bir hazine görüldü, orada suret, ~~vak~~ mana var ne güzel, ne güzellik!.." dedi. Salâhattin'de bu hâli görünce , duyduğu hayranlıkla döğdüğü altının zararını düşünmeksizin devam etti. (sıpehsalar tercümesi, syf.181.)
- (5)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.35.
 (6)- " " " " " " " " " " "
 (7)- Köprülü Fuat, ilk mütasavvıflar, syf.253.

Mevlânâ'nın Seyyahatleri

Mevlânâ bazı gazellerinde artık ölümünün yaklaşmakta olduğuna işa-
ret eder (1). Sipehsalar ve Eflâki menakibi gibi; Mevlânâ için en inani-
lır kaynaklara göre kendisinin sıtma, grip ve göz ağrısı gibi hastalıklara
yakalandığını öğreniyoruz. Çok az uyur, pek az yir, hemen daima riya-
zâtle uğraşırdı(2). Bir gün medresenin sofasında gezinir, ayrılığının yak-
laştığını bildiren yanık yanık gazeller söylerken birden hasıyalandı. Mev-
sim Kasım başlangıcı idi. Hastalığı kırk (3) gün kadar sürdü. Can yoldaşı
Hüsameddin, oğlu Sultan Veled, Şeyh Sadreddin, Kadı Siraceddin gibi sev-
gili dostları ve yakınları baş ucundan ayrılmadılar. Hastalık haberi şeh-
re yayılmıştı, Selçuk devleti gereken ilgiyi göstermiş, çağının ve impa-
ratorluğun en ünlü iki hekimini ; Ekmeleddin ve Gazanfer'i tedaviye me-
mur etmişti.

Hastalık yavaş artmış, bütün bakımlara rağmen kurtarmak mümkün
olamamış (4) ; 17 Aralık 1273 akşam üzeri Doğunun gönlü güneşi Konya
ufkunda gurup etmişti.(5).

(1)- Günlerdir baş ucunda üzgün bekleyen oğlu Sultan Velâd'e bakıp tercü-
mesini aşağıya koyduğumuz gazeli söylüyor ki burada hem oğluna karşı
sempatisini belirtirken hem de Şems'in ölümüne inandığını gösterir
bir noktayı belirtmektedir. Ayrıca, sonsuz yolculuğa çıkacağı duygu-
sunu açıkladığı için bu gazelini koyduk: "Sen git, yastığa başını koy
beni, geceleri rahatsız olan bu biçareyi yalnız başına bırak, biz ge-
celeri sabahlara kadar inleyen, çarpınan sevda dalgasıyız, sen ister-
sen gelerek bize lütfet, istersen ayrılarak cefa eyle, güzel yüzlüle-
rin şahı için ahde vefa vacip değildir. Sen ey yanakları soluk aşık
sabırlı ol, vefalık göster, bizi gücencerek öldürenin gönlü taş gibi
katıdır, öldüren kişi kanımızın pahası için hiç bir tedbir söylemiyor
Bu derde ölmekten gayri çare yoktur, şu halde bu yerde deva et diye
nasıl söylüyeyim.

Dün gece rüyamda aşk mahallesinde bir ihtiyar gördüm, başı ile
bana işaret etti; bizim tarafa gel dedi. Gerçi bu yolda ejderha var-
sa da zümrüt bir de aşk vardır. İşte o zümrütün parlaklığıyla ejder-
haya def et, artık yetişir, ben kendimde değilim, sen hüner efzalık
istersen Ebu Ali Sinan'ın tarihini söyle, Ebülülâalmarinin tenbihin-
den bahset"

Uzluk Peridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-Syf.95-96.

- (2)- " " " " " " " " " 92.
- (3)- Celebi Asaf Hâlet-Mevlânâ-Syf.38.
- (4)- Uzluk Peridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi öğütü-Syf.94.
- (4)- " " " -hastalığı hakkında Mevlânâ'nın yedi öğütüne yazd-
ığı ön sözde (Syf.94) hastalığının iç kalp zarı iltihabı olduğu zan-
nını kaydetmektedir.
- (5)- 17 Aralık 1273= 5 Cemaziyel ahır 672 pazar. (Uzluk Peridun Nafiz-Mev-
lânâ'nın yedi öğütü-Syf.96). Böyle olduğuna göre 66 yıl yaşamıştır.

Ertesi günü yapılan cenaze töreninde, başta Şeyh Sadreddin Konevi, Baş Kadı Siraceddin, Melik-ül-üdeba, Bedreddin Yahya, müdavi hekimleri Ekmeleddin ve Gazanferi, Muineddin Pervane, Sahip Ata Fahreddin, ile bütün Sebçuk vezir, emir ileri gelenleriyle müderrisler ve müridleri... Şehrin bütün halkı: Türk, Acem, Arap, Rum, Ermeni, Yahudi... her milletten, her mezhepten büyük, küçük Konya halkı bir kütle halinde cenazeyi kaldırdılar (1).

Törende yalnız Müslümanlar bulunmayıp, Hıristiyan ve yahudilerin bulunuşuna koyu softalar karşı gelmek istemişlerse de bir Rum papazının: "Mevlânâ güneş gibi idi, hepimiz ısınıyor, murlanıyorduk; ekmek gibi idi, hepimiz onun sözleriyle doyuyorduk!" diyerek softaları susturdu (2).

Tabutunu sokak sokak her çarşı ve pazardan dolastırdılar, elleri sopalı adamlar halkın hücumunu güçle atıyorlardı. Ancak akşam namazına yakın tabudu camiye getirdiler (3).

Sipehsalara göre (4), Mevlânâ namazını Sadreddin'in kaldırtmasını rica etmişti. Teessürü buna mani oldu. Nihayet bu ulu ödevi Siraceddin yaptı (5) cenazesini şimdiki bulunduğu yere gömdüler(6).

(1)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi ögüdü-Syf.96.

(2)- " " " " " " " " 96-97.

Bu hususta oğlu Sultan Veled'in sipehsalardan naklen aldığı şu mısraları da hoştur. "İseviler o, bizim İsamızdır, Museviler o, bizim Musamızdır dediler; Müslümanlar ona, sırreî resul tesmiye edip Bahri Azimi hakşyiktir dediler." (Sipehsalar-Syf.157)

Bu nokta: tezimizin konusunu teşkil eden Mevlânâ ve tasavvufu bölümünde Mevlânâ'nın insanlık fikirlerinden bahsederken tekrar üzerinde durulacaktır, Ölümü dolayısıyla yazılan şu satırlar cidden hoştur:

Eflâkın güneşi, toprağa gurup etti, ben başıma nasıl toprak saçmıyayım.

Baharın keklığı çimenden uçtu, ben bulutlar gibi niçin göz yaş dökmüyeyim. Yazık, Âlemi aydınlatan ışık söndü, bundan böyle günlerim niçin gece olmasın.

(3)- Sipehsalar tezkeresi I33I-Syf.155. Ayrıca cenaze törenine ait Sultan Veled'in iptidanamesinde etraflı bilgi vardır.

(4)- Sipehsalar-Syf.155.

(5)- Uzluk Feridun Nafiz-Mevlânâ'nın yedi ögüdü-Syf.97.

(6)- " " " " " " " " " "

(6)- Bu hususta notlar bölümünde etraflı bilgi verilmiştir.

Mevlânâ'nın Edebî şahsiyeti
ve eserlerine kısa
bir bakış

Mevlânâ'nın ne gibi ilim ve san'at çevresinde yetiştiğini ve ne gibi sosyal tesirler altında kaldığını ; böylelikle şahsiyetinin karakteristik taraflarını bu bölümün başında açıkladığımız için, burada edebî şahsiyetini paragraflar halinde vereceğiz.

(1)

1- Mevlânâ, çoşkun, son derece içli, sıcak ve cezbeli bir şairdir.

2- İlim ve san'at kültürlerini yanyana alması kendisinde şair ve alim karakterlerinin çarpışması neticesinde, ilim ve san'atın bir çeşit sentezine dayanan estetik bir mistisizm çığrını aşmasına sebep olmuş bir san'atkârdır. Onda tefekürle hissin yüksek bir imtihazı fark edilir. (2).

3- Mevlânâ bihassa âşikâne şiirlerinde derinleşir, samimileşir, ilâhî Tanrısâl(3) ve Eflâtunî bir aşkı şarkılayan sözleri şiirlerinin en canlılarıdır.

4- Mevlânâ'nın asıl şairliği, Şems'le karşılaşmasından -otuz dört yaşından- sonra başlar. (4).

5- Mevlânâ şiirlerinde kat'iyen şekilciliğe ehemmiyet vermez, bunu kendisi de bir beyitle açıklar(5).

6- İsan ve nazım tekniği cihetinden kusurlu olan bu şiirler ruh itibarile, fevkalâde samimidirler. (6).

(1)- Fr. Edibi Barrés, bu hususta Mevlânâ'dan şöyle bahseder: "Bana göre şevk, ıgık ve neş'e âleminin habercileri olarak telâkki ettiğim şairlerin, bu ilâhî insanların hiç birisinin hayatı Celâleddin'in ki ile ölçülemez. Onun ritmine uyarak semâ ve teganni eden tarikatını gördükten sonra bir Dante, bir Shakespeare, bir Goethé, bir Hugo'nun mahiyetinde eksik kalmış bir şey olduğumun farkına vardım" diyor. (Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-S yf.50.)

(2)- a) vîslâm ansiklopedisi, Baron Carra de Vaux- M.E. Bakanlığı-cilt 2, b) "Yedinci asırda şiiri sâfiyane büyük bir inkisafa nail olarak Mevlânâ gibi derin ve vecidli bir insanın elinde belki en müttekâmil şeklini almıştı". (Köprülü Fuat-Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar-Syf.150.)

7- Mevlânâ bir hayli lisan bilirdi. Türkçe, Farsça, Arapça'dan başka, Rumca ve İbranice bilirdi (I).

8- Mevlânâ, şiiri; duyduklarını daha iyi anlatabilmek için yazdığını söyler. (

E s e r l e r i

I- Mesnevi:

Mevlânâ'nın didaktik (2) eserlerinden biridir. Yakınlarından Çelebi Hüsameddin'in arzusu üzerine yazılmıştır. 26660 beyittir (3). Mevlânâ 1260 da söylemeye başlamış, 1267 tarihinde bitirmiştir. Eser 6 cilttir.

- (3)- Ergun Sadettin Nûzhet-Mevlânâ-syf.17
Mevlânâ'nın mistisizmine ve şiirlerindeki aşk teorisine tezimizin Mevlânâ ve tasavvufu bölümünde genel bilgi verilmiştir.
- (4)- Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-syf.51.
- (5)- " Âfiyet usulü zail olduktan sonra bekim için nazım ve kâfiye ile uğraşmak nasıl mümkün olur". Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.53.
- (6)- Ergun Sadettin Nûzhet-Mevlânâ-Syf.17.
b-Mevlânâ'nın Farsçası, muasır olan Sadi gibi tam ve saf bir İran parçası değildir. Lisanın bir çok müstehrikler ve İran edebiyatı müdekkiklerince pürüzlü olarak telâkki edilmesi fikrimce bir çok defalar onları Türkçe düşünüşe göre söylemiş olmasından ileri geliyordu. (Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-syf.53).
Gerçekten Mevlânâ, yedi şûdû; halka Türkçe olarak söylemiş sonra not edenler tarafından Farsçaya çevrilmiştir. (Uzluk Feridun Nafiz -Mevlânâ'nın yedi şûdû-Syf.XV.)
- (7)- Mevlânâ'nın kullandığı öz Türkçe kelimelere dair Şerafettin Yalpkaya'nın değerli bir etüdü vardır: "Mevlânâ'da öz Türkçe kelimeler ve şiirler-İstanbul-1937."
- (2)- "Bu eser salihleri irşat maksadiyle yazılmış, ahlâki-tasavvuffi didaktik bir mahsüldür. Ve bittabi halkın seviye-i vasatiyesi düşünülerek yazılmıştır. (Köprülü Fuat-Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar-Syf.253). Baron Carre de Vaux, Gazali, Paris, 1920(Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.60).
- (3)- Kâtip Çelebi 26600beyit tesbit ediyorsa da meşhûr Mevlevî şairi Nesib dede ise â 25810 beyit olarak gösterir, Mesneviyâ on dört defa okuduğunu söyleyen Şeyh Galip te aynı neticeye varır. Sahih Ahmet dede ise, Et-tevarih-ül Mevleviyesinde 25585 beyit olarak tesbit etmiştir. Bunun sebebi kopya edenlerin bazı beyitleri atlamalarına atfedebiliriz. (Ergun Sadettin Nûzhet-Mevlânâ-Syf.25.)
Çelebi Asaf Halet-Mevlânâ-Syf.59.

Bütün eser parabolik bir lisanla yazılmış , tasavvufun felsefi ve ahlâki esasları temsili birer hikâyeye haline konmuştur. (1). Mesnevi'de -Kelile ve Dimne'den "cuha" menkıbelerinden "Mahmut ve Ayaz" kıssalarından "Leylâ ve Mecnun" gibi hikâyelerden kıssası enbiyadan ve evliya menakibinden alınmış parçalar vardır(2). Mesnevi hakkında ; tezimizin konusunun dayanağı olduğu için , ilgili bölümdeki başlıklarla başka ayrıca notlarda ve bibliografya bölümünde oldukça bilgi verilmiştir.

2- Divan-ı Kebir :

Edebî bakımdan en önemli eseridir. Can yoldaşı Tebriz'li Şems'le sıcak ilgisini ve ondan ayrıldığı zaman duyduğu sıcak özlemleri şarkılayan bir eserdir.

3- Fihi Mâfih :

Mevlânâ'nın vaiz ve öğütlerinin zabtedilerek meydana getirilmiş ahlâki-tasavvufî bir eserdir. Mesnevisinin bizzat kendisi tarafından yazılan şerhi denilebilen bu mensur risale Muiniddin Pervane'nin adına yazılmıştır (3). Mesnevi'deki gibi bir takım hikâyeleri ihtiva etmekte olup tasavvufun kelâmî ve felsefi esaslarını müdafaa etmekte ve Anadolu'ya geldikten sonra girler niçin uğraştığını anlatıyor. Ona göre Horasan'da daha çok soyut ve teorik ilimlerle uğraşılır. Yâni tasavvufî hakikatlar ancak bu yolla anlatılabiliyor ise de Anadolu'da şair temayülü yatkın olduğu için , bunları nazımla anlatmak zorunda kalıyor (4). Muhtelif kü-

(1)-a). Ülken H.Z.- T.T. Tarihi-cilt 2.-Syf. 188.

b). Mevlânâ'ya göre avam çocuklar gibidir. İlmî onlara ancak oyunlara öğretmek kâbilidir. Aksi takdirde talim ve terbiyeden kaçarlar. O halde çocuklardan farkı olmayan avama da hakikatleri hikâyeye ve lâtifeler arasında telkin etmek zarureti vardır. (Ergun Sadettin Nizhet-Mevlânâ-syf.22.

(2)- Biz de ayrıca tezin arkasındaki metin kısmında mantık-al-tayr, Kelile ve Dimne, Gülistan, Lafonten hikâyelerinden örnekler aldık.

(3)-Ahmet Refik-Türkiye tarihi-1923-Syf.122.

(4)-a). Ülken H.Z.T.T. Tarihi-cilt 2.-Syf.192. kısaltılarak.

b). Ayrıca sipsalsalarda Mevlânâ'nın Fihi Mâfih'teki bu sözünü nakleder: "Bizim memleketimizde ve kavmimiz için şairlik kadar utanılacak bir şey yoktur. Biz de diğer kendi vilâyetimizde kalsaydık, onların tabiatına uygun bir surette yaşardık ve onların istediğine çalışırdık, mese-

25
tıphanelerde rastlanan nüshalar arasındaki fasılların sayısı değişiktir(1)

4- Mektubat (2):

Bu eser, çağdaşlarına yazdığı mektupları ve cevapları içinde toplar (3).

Bunlar edebî ve ilmi değerinden çok ; kendisinin özel hayatını ve dolayısıyla Selçuk tarihini aydınlatması bakımından önemlidir. En çok mektuplaştığı zatlar arasında Emir Zade Muhsin , Sahibi Azân Mevdettin, Hüsameddin Çelebi, Ulu Kutluk Bilge İnanoç bey, Celâleddin Emir Seyfettin, Ulu Kutluk Azân Pervane bey (Müineddin), Salâhaddin, Secaeddin, Seyyid Burhaneddin Mühakkik, Siraceddin Ürseve, Kadı-el-kuzad Taceddin, İmadül Memleke, Fahreddin Ata bey Nasıruhbüda, Kılâneddin İftiharül Etibba Şemseddin Hariseddin, Kemâleddin, vs...(4).

5- Mecalisi Seb'a (5):

Her bahsi Arapça bir kutbeden ibaret yedi vaz'ı içine alan bir eserdir. Kutbenin ardından Arapça ve Farsça bir minacaat gelir. Bundan

-
- (1)- lâ ders okutmak ve kitaplar telif etmek gibi.. Ben nerdeyim? Şiir nerde?... İnsan bakmalı, filân yerde ne mata geçiyorsa ondan alıp o memlekette satmalıdır. Velez o mata aşağı bile olsa yine öyle yapılmalıdır. (Sipehsalar tercümesi)
- (1)- Ergun Sadettin Nizhet-Mevlânâ-Syf.26 dan: Ahmet Avni beyin sekiz nüshayı tetkik ederek vücuda getirdiği tercümeden altısı Arabi diğerleri Farsî olmak üzere yetmiş üç fasıl mevcuttur. H.788. 1380da Mehmet İbni Hacı Sevinç bey , Elhaç Türkânî tarafından yazılan nüshada (Üsküdar Selim ağa kütüphanesi No:567) "75" fasıl vardır.
Mevlânâ Celâleddin Rumî, Fihî Mâfâh umumî kütüphanesi No:3447 Kastamonulu İbni Mehmet Kâsil tarafından H.1267 (M.1850) senesinde yazılmış nüsha vardır.
- (2)- Bu eser, "Mevlânâ'nın mektupları" adı ile Uzluk Feridun Nafiz tarafından -1937- tıpkı basın yapılmıştır. Mevlânâ'nın mektupları(20X28) İstanbul Sebâat evi.
- (3)- Mektubat-ı Hazreti Mevlânâ Nafiz Paşa kütüphanesi No:1055 Üniversite Halis ef. kütüphanesi.
- (4)- (Ülken H.Z. T.T.Tarihi-Syf.194.) Bu şahıslar hakkında Eflâki'nin (Menakibül Arifin) de izahat vardır.
- (5)- Bu eser, Uzluk Feridun Nafiz tarafından tıpkı basını ile birlikte tercümesi bir arada "Mevlânâ'nın yedi ögüdü (15X22,5) Bozkurt basımevi İstanbul 1937" adı altında bastırılmıştır. Eserin baş tarafında Mevlânâ'nın babası ve kendisi hakkında geniş bilgi verilmiştir.

sonra bazı hadis ve âyetlerin delillerle birlikte tefsir yahut açıklamaları gelir. Adından da anlaşılacağı üzere öğüt olduğu cihetle ifadesi daha açıktır (1).

6- Miraselât :

Bu da Mevlânâ'nın mektuplarının bir araya toplanmasından meydana gelmiş bir eser olup 13. cü yüz yılın özelliklerini göstermesi bakımından önemlidir (2).

7- Hâpname :

Mevlânâ'nın gördüğü altı rüyayı ihtiva eden ufak bir risaledir (3)

8- Hırkaî Kâmil :

Makalât da denilen bu eserin Mevlânâ'ya ait olduğu kat'i surette bilinmiyor. Hattâ Şems-i Tebrizi'ye ait olduğu söyleniyor. Vahdeti vücüt prensiplerinin en muğlak meselelerini tamasile mâstik bir ifade ile izah eden bu eserde yazılmak suretile vücuda gelmemiş, başkaları tarafından zaptedilmiştir (4).

-
- (1)- Fihî Mâfih ile Mecâlisi Seb'anın lisânı birdir. (Yedi Öğüt 3n söz İzbudak Veled Çelebi-Syf.V.) Fihî Mâfih aydın zümre için yazıldığı cihetle daha arifanedir. Mecâlisi seb'a ise halka şamil olduğu için biraz daha hitabi ve öğütüdür. (Yedi Öğüt 3n söz Syf.V-VI.)
- (2)- Ergun Sadettin Nûzhet-Mevlânâ-Syf.27. İzbudak Veled Çelebi'nin "Mevlânâ'nın mektupları ile yedi öğütü" ne yazdırıp 3n sözünde bu esere rastladığımız gibi yedi öğütün başına Üzlük Feridun Nafiz, Mevlânâ hakkında koyduğu geniş bir etüdde de adı geçen esere rastlamadık.
- (3)- Kayseri kütüphanesinde ve Üsküdar kütüphanesi Ahmet Reszi efendi'nin hususi kütüphanesinde birer nüsha mevcuttur.
- (4)- Hazreti Şems'in dahi bir cilt mensur (Maarif) ı olup balâda söylediğim yaran buna da (Hırka) diye ayrı bir ad koyup kendilerine ayırdıkları (Divanı Şagîr) ve saire idadında havassa ait sayarlar. (Yedi Öğütün 3n sözü-İzbudak Veled Çelebi- Syf.VIII.)

8- Tıraşname :

Mevlânâ'ya ait olduğu şüpheli olan bu eser 79 beyitlidir. Kalenderilik esaslarını terennüm eder. Bu eserin nüshaları çoktur.

I 9- Işkname :

Manzum küçük bir risaledir (I).

(I)- Bazıları (Işkname) yi S. Veled hazretlerine nisbet ederler, fakirin zannınca her ikisi de Hazreti Mevlânâ ve S. Veled'den sonra yazılmıştır. (Yedi Şiir- Ön söz- Syf. VII.)

Mevlânâ ve tasavvufu

Mevlânâ tasavvuf ehlinden olduğu cihetle ; tasavvuftan kısaca bahsetmek gerekir. Çünkü, mistisizm deyince akla muayyen bir felsefe sistemi gelmeyip , yüz yıllarca gerek halk ve gerekse aydın zümrelerinin düşünce duygularına hakim olarak onları büyük bir nefis feragatına, insanlık sevgisine, ilim basamaklarını aşarak Tanrısal aşk âlemine yücelten bir ceryan gelir. Bu ceryanın doğuşu tezimizin dışında kaldığından sadece tasavvufun karakteristik vasıflarına örneklerle kaydederek geçiyoruz.

1

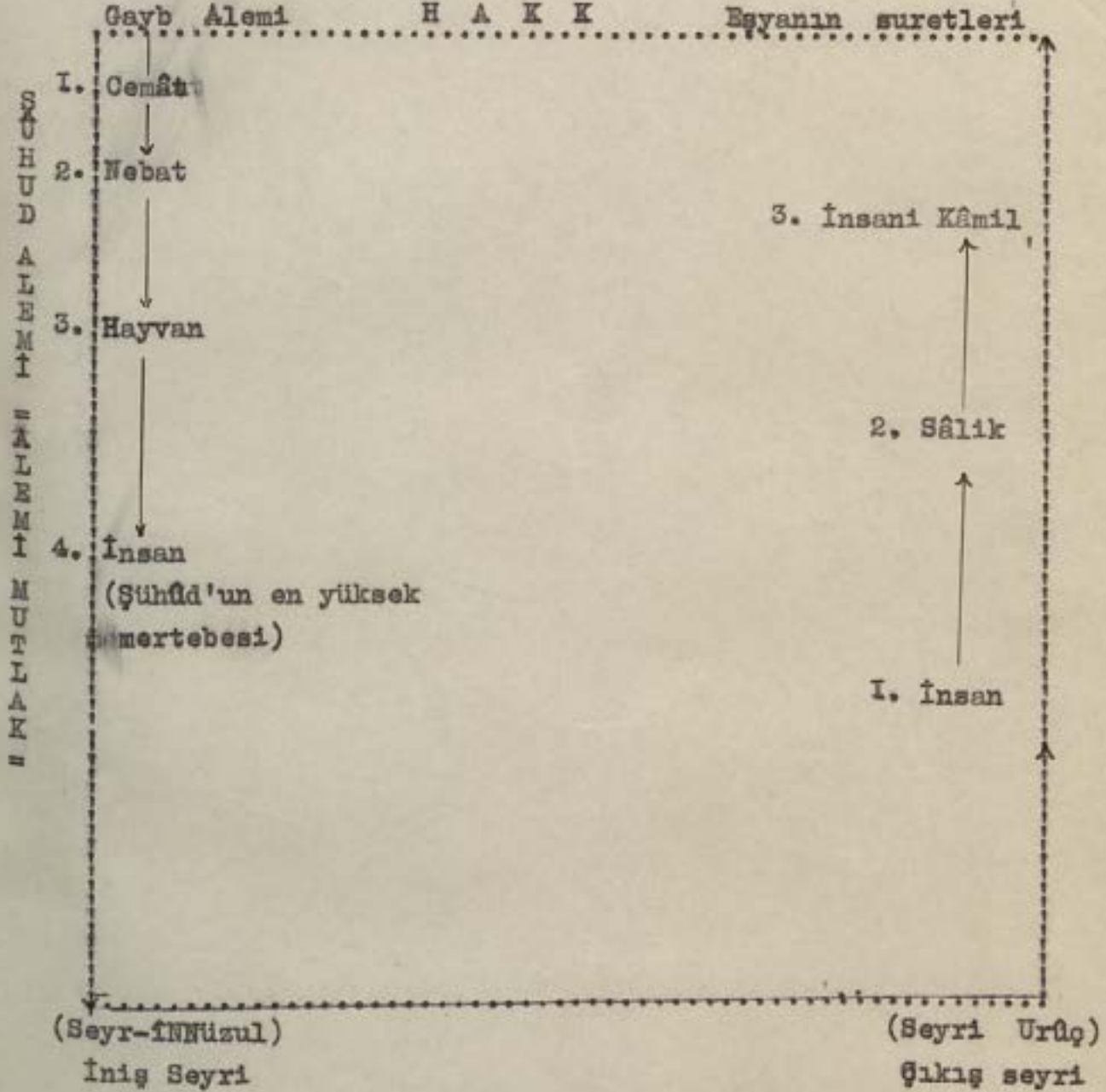
Tasavvuf

a)- Tasavvufun karakteristiği:

- 1- Tasavvufta esas fikir bir tek varlığın bulunduğuna inanmak ve başka bütün varlıkları o vücudun türlü tecellilerinden ibaret görmektir.
- 2- Buna göre varlıkların tecellileri derece derece yükselen bir mertebedir. (1). (şama ve haşiye ilişiktir.)
- 3- Ehli sünnet itikatından ayrıldıkları nokta: "Ehli sünnetin eşya ve mevcudatı Allahtan gayri ve Allahın mahlûku saymasına karşı mutasavvıflar eşya ve varlığı Allahın muhtelif tecellilerinden ibaret saymaktadır(2)

(2)- Divan edebiyatı-Agâh Sırrı Levend-syf.14-15.
Ehli sünnet inanışına göre Allah birdir. Kemâl sıfatlarıyla muttasıftır, noksandan münezzehtir. Ezeli ve ebedidir, Allah eşya ve mevcudatı yoktan var etmiştir, o yarattıklarının hiç birine benzemez.
Sofilere göre ise; bir tek vücut vardır o da (vücut-ı mutlak)tır. Ezeli kudret ondadır. Başka hiç bir vücut yoktur. Yegâne varlık (Allah)tır. Kâinatta gördüğümüz eşya , hakiki ve müstakil bir mevcudiyete malik değildir. Cenab-ı hakkın birer suretle tecellisinden ibarettir. (aynı eser syf.14).

-D E V İ R N A Z A R İ Y E S İ-

Evvelâ cemat idin, sonra nebat oldun, ol vakit hayvan oldun, (bunun nasık olduğu) senin için gizlidir (bir sırdır). Ondan sonra ilmi akıl ve imanla muttasıf oldun. Bak arzın bir cüz'ü olan ten nasıl küll oldu.

Yalnız bu yazı

Konya Özel Sayısı - Syf.52
İsmail Fenni Ertuğrul...

4- Vahdet-i mevcudculuktan da şu noktada ayrılır: Tasavvufun bu âlemi Tanrının tecellisi saymasına karşılık, Vahdet-i mevcudçuluk (Panteizm) bu âlemi Allah ile aynileştirir. (1).

b) Bazı tasavvuf terimleri :

1- Âyân-ı sabîte : Tanrı katında (İlmî ilâhî) de bütün varlıkların sabir olan m suretleridir ki, burada Allah henüz sıfat halinde görülmemiştir. Buna Âyân-ı sabîte denir. Türlü istidata malik oldukları için Tanrının isimleri ve sıfatları, tecelli anında istidatlarına göre meydana çıkarlar. Varlıkların çokluğu ve başka başka görünmesi de bundandır. Yoksa gerçekte vücud-u hakiki birdir (2).

2- Tecelli : Tanrının kendini belirtmesi hâlidir. Nasıl olduğunu Tanrıdan başka kimse bilmez. Ancak âlem tecellinin oluşu hâlinde (Hâdis) ve aslına dönmesiyle de (Fâni)dir. Fakat bu tecelliler o kadar çabuk ve sürekli ki, iki tecelli arasında hiç aralık farkedilmez ve böyle sürmekle de biz varlıkları daimi farzederiz.

(1)- Garpta panteizmin en canlı örneklerini Goethe ile Spinoza'da görmekteyiz. Daha gerilere giderek panteizmin nüve halindeki fikirlerine sırasile şöyle rastlamaktayız.

Xenophene'da mistisizmin belirtileri görülmektedir. Ona göre kâinat bir Vahdettir ve Allah bu vahdetin başındadır.

Sokrat da Allah telâkkisini akıl telâkkîsile birleştirmiştir.

Eflâtun'un küllî misali de Allah'tır. Yalnız buradaki yükseliş Mevlânâ'da olduğu gibi manevî bir yükseliş değil, zihnileşmiş bir yükseliştir.

Stoicizme de maddeye şekil veren kuvvetin maddenin dışında değil, maddenin içinde olduğunu söyleyerek panteist bir dünya görüşüne varmıştır.

Daha sonraları;

Dekart: madde ve ruhu iki ayrı cevher kabul etmekle beraber "Bu cevherlerin vücudu izafidir. Ancak Allahla kaimdir" diyor.

Spinoza ise bu ikiliği kaldırıp, Vahdet-i vücuda varıyor. Kâinatla Allahı aynileştirip "Ruh ve maddeye Allahın iki muhtelif tecellisidir diyor.

(2)- Ağâh Sırrı Levend-Divan edebiyatı-Syf.19.

3- Hazaratı Hams : Bu terim tecellinin safhalarına verilen isimdir. Se-
filere göre beş merteye mevcuttur. (Bu mertebeleri Muhiddin Arabinin alem
sisteminde görmekteyiz.).

1). Hazarat-ı gaybî mutlak'tır. Bu ahadiyet mertebesidir. Varlığın bu
hâline Lâ taayyûn denir. Orada hiç bir şekil, madde ve taayyûn yoktur.
Allah henüz esmâ ve sıfat mertebesine tenezzül etmemiştir.

2). Taayyûnü evvel (premier détermination) burda kuvve ilk defa fiile
geçer. Ahadiyet (bütünlük) vahdet halini alır.

3). Taayyûnü sanî: buna âlemi misâl, âlemi hayal de denir. burada vahdet,
vahidiyet hakikatı Muhammediye hakikatı insaniye halini almıştır.

4). Âlemi şahadet.

5). Âlemi insanı kâmil: Bu diğer dört hazretin hepsini kendinde toplar.
Son merteye olduğundan bütün mertebelerin sırrı onda bulunur. Çünkü insan
zâhirde "Âlem-i asgar, batında ise Âlem-i ekberdir."

"İlim arsasından ayrıldığından beri her mertebeden geçmiş ve bunla-
rın hepsinden birer emanet almıştır. İşte bunun içindir ki, insana önce
Âlem-i suğra dendiği hâlde sonradan Âlem-i kübrâ denmiştir".

4- Nüsha-ı esrar-ı ilâhî olan insan: Bütün (esmâ ve sıfat-ı ilâhiye),
diğer mevcudatta tafsilen , fakat dağınık bir surette bulunduğu halde,
insanda toplu fakat tam olarak bulunur. Bu yolda Mevlânâ'da şöyle demek-
tedir: Göklerde var olan herşeyin bir örneği de insanda vardır. Yâni gök-
lerde olan herşey , ruhlarda da vardır. Bunun için kendini bilmek Allahı
bilmektir: "Men Arefe nefsihi fakat Arefe rabbihi" ayeti buna işaretler.

Yine bu yolda Mevlânâ'nın şu sözünü zikretmek yerinde olur:

"Sen ki esrar-ı ilâhinin nüshasıydın. Sen ki cemal-ı şâhinin aynasıydın,
âlemde mevcut olan her şey senden hariç değildir. İsteyeceğin her şeyi ken-
dinden iste! İns

İnsanın mâzîz olması gönlü sebebedir, gönül Allahın kâbesidir ki
her şeyi orada aramalıdır.

5- İnsan-ı kâmil : Sufilere göre insanlar üç kısma ayrılırlar:

- 1). Son mertebeye varan insan-ı kâmiller
- 2). Târikata giren sâlikler (I).
- 3). Bunun dışında bulunan henüz delâlette kalmış olanlar.

Tanrısâl nuru taşıyan insanın aslına ,yâni Tanrısâl diyara ermesi ve böylece özlemine çektiği visal-ı Hakka ermek istemesi tabiidir. Bunun için de ruhunu delâletten kurtarmağa çalışması "Mâsivâ" dan geçmesi, Alâik kaydından kurtulması nefsine hakim olarak "Ene" yi öldürmesi lâzımdır. İnsan ancak böyle bir mertebeye erişmiş vücud-u mutlak'ta "fanî" ve müstehlik olmuş olur. "Fenafillâh ve"bakabillâh" mertebesi budur.

6- Mürşid-i kâmil : Tanrıya Hakka kavuşmak yani fenafillâh mertebesine erişmek için Haktan gayri her şeyden kayıtsız şartsız yüz çevirmek, gönüllü ve fikri ona vermekle olur. Bu da ancak mücahede , riyazet ve bir mürşid-i kâmile intisapla mümkün olur.

7- Aşk (Ş): Nefsi yenmek için de biricik yol ve vasıta aşktır. Nasıl ki tecelliyede aşk sebep olmuştur. Bundan ötürü bazı de Hakka ancak aşk kavuşturabilir. Gerçek aşk, insan ruhunun "ruhu mutlağa" Allaha karşı sonsuz bir iştiyakıdır. Bu aşkı , halk dilindeki aşkla karıştırmamak lâ-

(1)- Şeriat, Târikat ve hakikat mertebesinin ne demek olduklarını bir vakit Bursa'da bir mürit mürşidinden sormuş, mürşid "Oğlum bunlar söz ile anlatılmaz, sen yarın erkenden sabah namazına Ulu camiye gidersin orada minberin yanında bir hoca görürsün, öntündeki kitabı okur ve bazı şeyler yazar ona bir tokat vur, ne yaparsa aldırma geç, daha ötede tesbih ile meggul birisi vardır, ona da bir tokat vur, ne yaparsa onu da görme geç, daha ötede kendisinden geçmiş , dalgın duran bir insan vardır. Ona da bir tokat vur, üçtünde tokada karşı yaptıklarını gel bana söyle" demiş. Mürit de mürşidinin dediği gibi yapmış. Hoca tokadı yiyince hemen kalkmış, tokadı atana o da bir tokat indirmiş, tesbih çekmekle meggul olan tokadı yiyince başını çevirerek tokadı atana göyle bir bakmış, Dalgın duran insan ise tokadın atıldığından haberi olmamış gibi durmuş, halini hiç bozmamış. Mürid, mürşidine gördüklerini olduğu gibi anlatmış, mürşid'de: Hoca şeriat mertebesindedir, tokada tokatla mukabele eden, ikinci târikat mertebesinde de tokadın Haktan geldiğini bilir. Fakat hangi yezid vasıtasıyla olmuş diye bakar. Üçüncüsü hakikat mertebesine ermişlerdendir. Her şeyin Haktan olduğunu bilir, onun için halini bozmamıştır, diye izahatta bulunmuştur. (Konya Özel sayısı-Syf.34. Dr. İsmail Hakkı Milâsli).

(2)- İlerde Mevlânâ'nın anladığı aşktan bahsedeceğimden burada sadece genel olarak tasavvufî aşktan bahsettim.

lâzım gelir. Bunu Mevlânâ'nın kendi dilinden dinliyelim:

Aşk; fazilette , ilimde, defterde, kitap sayfalarında değildir...

Halkın dedikodu ettiği yol da aşkların yolu değildir.

Aşk öyle fevveranı bir seceredir ki, dalları ezelde, kökleri ebetdedir...

Bu, aşkın fûbasıdır, onun ne arşa ne semaya bir dalı vardır (I).

8- Tarık : Sâliki Hakka götüren yoldur. Üçe ayrılır :

1). Fikir ve nazar yolu: Bunun için vasıta akıldır. Şeriat erbabının tuttuğu yoldur. Bunlar zâhiri amellere bağlıdırlar. (namaz kılmak, oruç tutmak, kur'an okumak gibi)

2). Tasfiye veya zevk ve şühûd yolu: Burada mücahede ve riyazet yollarından gidilir. Bunlar (nefs-i emmare) yi kibir, riya, haset gibi fena şeylerden temizlemeye çalışırlar.

3). Tanrının birliğine gidiş yolu bu yolda da vasıta aşktır, gayeye daha çabuk ulaştırır. Dünya ile olan ilgi tamamen kesilir ve kendilerini ölmüş sayarlar.

9- Usul-ü Aşere (= on usul): Seyr-ü sülûğe giren mürid için on asıl kabul edilmiştir. Bunlar da : Tövbe, zühd, Allaha tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, Allah'a teveccüh, sabır, murakabe, riza'dır.

10- Yedi tavır: Tarikata girdikten sonra Hakka kavuşmak için ruhu tasfiyeden ibaret olan (seyr-ü sülûk)un yedi mertebesi vardır. Buna (etvar-ı seb'a) denir. Bunlar da:

1). Tavr-ı evvel: makam-ı nefstir, makam-ı sadr da denir.

2). Tavr-ı sanî: makam-ı sadırdır. Makam-ı kalb de denir.

3). Tavr-ı salis: Makam-ı ruhtur, buna makam-ı şevk, makam-ı aşk ta denir.

4). Tavr-ı râbî: Makam-ı sırdır.

5). Tavr-ı hâmis: Makam-ı sır-rus-sırdır.

(I)- Mevlânâ-Konya Halk evi özel sayası-Syf. 178.

6). Tavr-ı sadis: ^Makam-ı ahfâdır.

7). Tavr-ı sâbit: Hakayık-ı mutlaka makamıdır.

8)- Tasavvufun mertebeleri :

Bundan önce bölümün notunda tasavvuftaki devir teorisini açıklarken ve böylece tasavvufun karakteristiğinden bahsederken genişçe bilgi verildiğinden burada sadece filozofik bakımdan olan mertebelenmeye işaret ediyorum.

Tasavvufun ilk menşei konumuzun dışında kaldığı için; biz de İslâm'da kendilerine ancak mutasavvuf denilen düşünürleri üç mertebeye ayırmanın mümkün olduğunu görüyoruz :

1 - Vahdet-i şühûd mertebesi: mistiğe göre bir ruhihalet vardır. Fakat Allahın âlemden ve eşyanın da aslında birbirinden ayrıldığına inanır (Fârâbî) gibi.

2 - Vahdet-i kîsûd (iradelerin birleşmesi): mistiğe göre burada, insanlar arasında yalnız tasavvur birliği olmayıp irade birliği de vardır. Sonunda insanın istek ve dileği Allahın istek ve dileği olmuştur. Lâkin hâlen Tanrı ve âlem ikiliği devam etmektedir.

3 - Vahdet-i vücûd : Burada tasavvur, irade birliği yanında artık varlık birliği de kabul ediliyor. Garpta panteizm denilen bu derece tasavvufun en mükemmel ve son derecesidir. Panteizmin İslâm felsefesinde her ne kadar değişik şekillerine rastlanıyorsa da hepsi sonunda birleşirler. Muhiiddin Arabî, Ferideddin Attar ve nihayet konumuzun mevzuu olan Mevlânâ bu mertebeye ermiş büyük mistiklerdendir. Ruhi halet olan tasavvuf, ahlâki usul olan tasavvuf metafizik tasavvuf arasındaki fark görüldüğü üzere ancak şumûl tazammun farkıdır.

Mevlânâ'da tasavvuf

A)- Mevlânâ'yı hazırlayan mistik motifler :

İlk İslâmî kaynakları Kûfe-Basra-Bağdat yoluyla Horasan'a gelen ve oranın yerli motifleriyle nüans farkları gösteren mutasavvurlar; Mogol istilâsı üzerine Horasan'dan Anadolu'ya nüfuz eden mistisizm; aynı İslâmî kolun Endülüsten gelen mistik motiflerin karşılığın suretile kendine has, gerek halkgerekse aydın zümresini içine alan yeni bir tasavvuf cereyanı doğmuştu. Şüphesiz ki Mevlânâ'nın tefekkür alanında İslâmın türlü kollarından gelen mistik motifleri bulmak mümkündür. Esasen tezimizin Mevlânâ'nın hayatından bahsedilen bölümünde çağındaki bilginlere sırasıyla temas etmiş olduğumuz için burada sadece Mühiddin Arabî ile Mevlânâ'yı karşılaştırmakla iktifa ediyoruz.

Mühiddin Arabîde :

1- Mühiddin Arabînin bir çok mutasavvurlardan ayrıldığı nokta şudur : Varlıktan insana , batından zâhire doğru bir metafizik kurmasıdır.

Nefsi bilmek Tanrıyı bilmeğe bağlıdır.

2- Felsefesinin ağırlık merkezini Hazaratı hams teşkil eder. Üç

3- Onda da bütün eşyanın zuhuru ilâhî sevginin eseridir. Aynı şekilde vusul de ilâhî sevgiyle olur. Fakat Mühiddin'de insanı kâmile yükseltmek için hak olan muhtelif yollar vardır. (vicdan, zevk, keşif, ayan, şühûd)

Mevlânâ'da :

1- Mühiddin'in felsefesi çok geniş bir metafizik olduğu hâlde; "Bir çok Hind ve Türk aynı şeyi söyler, halbuki iki Türkün lisani birken maksudu ayrıdır." diyen Mevlânâ; tasavvufunu insani ve külli bir fikir hâline getirmiştir.

2- Mevlânâ'da vusul yolu yalnız aşktır.

B)- Mevlânâ'da tasavvufun aldığı şekil :

Mevlânâ İslâm senkretizminin tesiri altında kalmıştır. Bu senkretizmi en güzel Anadolu'da müşahade etmek mümkündür. Yeni Eflâtuncu felsefenin üzerine işlenen İran mistisizminin tesirleri Mevlânâ'nın fikir ve görüşlerine zemin vazifesini görmüştür. Buna rağmen Mevlânâ'da Orta ve küçük Asyanın rengini görmek daima mümkündür.

Mevlânâ'nın tasavvufu bir yandan Necmeddin Kübrâ ve Bahaeddin'in yoluna dayandığı kadar , bir yandan da Hakîm Semâf'nin mistik literatürüne dayanmakta ve böylece Amr-İbnül Farızın lirzmini devam ettirmektedir. Küçük Asya gibi Arap ve Acem ve Yunan yollarının birleştiği bu diyarda, geniş kültür ; ve adını geçen medeniyetlerin hikmetini kendinde toplayan Mevlânâ böylece bu medeniyetler arasında bir köprü vazifesini görmüştür. Akı felsefesinde Eflâtun gibi küllî bir yüksek varlığın özlemine duymakta ve bütün san'atında hem cinslerini o yüksek varlığa ulaştırmak için çabalar sarfetmektedir. Böylece Mevlânâ'nın tasavvufunu estetik bir mistisizm halini aldığı görmekteyiz. Kendinin Mahiddin Arabîden farkını yukarıda belirtmiştik. (1).

Mevlânâ'nın kendine has orjinal bir aşk felsefesi duygusu ve görüşü vardır. "Bu felsefe onun bütün fikirlerine estetik bir ifade ve psikolojik tahlil kudreti vermektedir." (2).

Mevlânâ Yunan yolundan hikmeti "Sagesse" si, humanizmi almış; İslâmlî yoldan da kaderci motifleri kendinde toplamıştır.

"Mevlânâ'nın tasavvufu, timsali hikâyeleri, ahlâki numuneleri hakikane bir tasavvuf olup, bu iki âlemin ortasında bulunmaktadır. Onda insan ve varlık arasında bir ahenk ve muvazene kurulmuştur. O suretle ki (Aşk) insanın varlık içersindeki yüksek mevkini bununla beraber onun varlığa bağlılığını temin etmektedir." (3).

- (1)- Tezine Syf. bakılması.
(2)- Ülken H.Z. T.T. tarihi-Cilt.I - Syf.196.
(3)- " " " " " 199.

Varlığın metafiziği onun felsefesinde mihraç değil ancak tamamlayıcı mahiyettedir. Mevlânâ'nın bedîî tasavvufuna böylece temas ederken onun san'at noktasından esaslı bir meziyetine daha işaret etmek istiyorum. Mevlânâ zaman zaman gair olmadığından bahsetmesine rağmen Mesnevi' sinde mantığa hücum eder ve onu hafifser. "Ey dil ile söylenen söz! ne zaman senden müstağni olacağım. Yarabbi ! ecel bana gelmeden evvel, beni varlık delili olan ilim ve amelden kurtar. Bilhassa halkın diline düşen mantık ilminden beni fariğ et. Benim bu sözüm hakiki halim için utanılacak birşeydir. Yarabbi ! bu dilden başka bana ruhanî bir dil ver. Birliğine ulaşmak için geçtiğim yollarda ayaklarıma bağ olan begeri fikirlerim gevşesin de kendimden yükselleyim. İyilik ve fenalığın fevkine çıkayım, ezeli varlığın kutsî sıfatlarını sözsüz olarak gönülümün içinde söyleyeyim." Buna göre Mevlânâ felsefe ve ilimden ziyade extase'nin verdiği tefekkürü, kelime ve haşul üstünde görerek ona yükselmeye çalışmaktadır. (1)

Beri taraftan da tasavvufun ahlâki bir telkin vasıtası gibi kullanılarak, yani iç ve ferdi hayattan tekrar cemiyete ; dönmeyen lüzumuna da işaret eder.

a). Mevlânâ'da aşk :

Bu konuda doğrudan doğruya sözü Mevlânâ'ya bırakarak kısa paragraflar hâlinde temas etmeği uygun gördük.

Aşk nedir ? derler. Sen deki ki : İhtiyar ve iradenin terkibidir. Her kim ki ihtiyardan halâs olmasıştır. Onun ihtiyarı yoktur. Aşık Padışahların Padışahıdır. İki âlem onun ayaklarındadır. Padışah ayaklarında olan şeye hiç iltifat etmez. (2).

(1)- Ülken H.Z.- T.T. Tarihi- Syf. 203.

(2)- Konya özel sayısı- Syf. 53.

"İnsaf et ki aşk iyi iştir.Bozukluk tabiatın fena olmasındadır.Sen kendi şehvetine aşk ismini veriyorsun,şehvetten aşka varıncıya kadar çok yol vardır."(1).

X X X

"Öyle bir aşka daldım ki evvel ve sonra gelenlerin aşkı,benim bu aşkımda müstagrak oldu gitti."(2).

X X X

"Aşksız geçen ânını hayattan sayma ...
Aşk,âb-ı hayattır onu sen canınla , gönlünle seve seve kabul et ."(3).

X X X

"Aşk-ı Hüda ile mest olanlardan başkaları mânen çocuk sayılırlar...Nefsinin havasından kurtulmuş kimselerden başka da balığ yoktur"4

X X X

"Henüz üzüm yaratılmamıştı ki biz;cananın cemalini yâd ederek şarab-ı aşkı içtik,mest olduk."(4).

X X X

"Herkes uyudu .Gönlünü kaptıran ben âşık ise uyumam.Bütün gece gözlerim âşkımda senin hayalinle yıldızları sayıyor.Aşkın gözümde uykuyu öyle bir giderdi ki bir daha gelmesi mümkün değil .Evet uykum senin ayrılık zehrini içti de öldü."(5).

X X X

Mevlânâ Şems'ini kaybettikten sonra onun için çok içli,yakarışlı şiirler de yazmıştı:

"Yıldızlar nasıl sabahlara kadar göklerde yanar dururlarsa,benim param parça olan gönlüm de öyle oldu.Yar reyimin sihr-i füsünkâriyle uykum bütün geceler âvare kaldı.

Dilberim..Bırak,senin aşkınla Güneş gibi ateşten bir kaftan giyeyim. ve o ateş içinde Güneş gibi evreni aydınlatayım,süslileyim.

Ah !.Senin aşkımdan bir dem kurtulup ,şüde kâlsam canım rahat etmez.Zira ben o zaman rahat ederim ki senin muhabbetinden bir lâhza şüde kalman..."(6)

(1) - Konya Özel sayı Syf.55.
(2) - " " " " " " " " 23. M.Bakarî.
(3) - Mevlânânın Rûbâîleri,Syf.17.
(4) - " " " " " " " " " " 16.
(5) - Spahsalar ,Syf.26.
(6) - " " " " " " " " 17.

Kalbinde iyi ve pāk kinselere muhabbet tağı.Ancak iyis kinselerle dost ol.(1).

Eğer bir insanı yüzlerce âmali hasenesi yanında bir ayıbı olsa,onu mis samaha ~~XXX~~ eyle, ve bu ayıp ,sobze ve nebattaki küçük bir çöp gibi kalır.Cümle âlem ve âkilller daima şunu demişlerdir;âlimler dünyalar için rahmettir".

"ena bir âdet bırakan kimseye her saat lânet ederler ,İyi insanlar ölüir iyi âdetleri kalır. Köşüiler ölüir,zulüm ve mel'anetleri kalır.(2).

Ëy insan ,silsilei mahlûkatın en üstünde olan Âdem olursun,alçaklığı nasıl şeref adde'ersin.

Muhabbet ve rikkat insan şıfatı,gazab-ü şehvet hayvan şıfatıdır.(3).

Hiç bir mahluku incitmek istemem.(Fihi mafihten).

Tevazu: Oğlu Sultan Veled'in yazdığına göre;"Büyük babamın teclisi azamet ve kibriya ile ,babamın teclisi tevazu ile idi:Tanrı velisinin kibri Hûda-ya,lütfu Hûdayisir.(Eflâki,Syf.289).

(O tab'an halim idi. Kendisine edilen küçüklükler~~i~~ derhal affedecek kadar büyüktü,bütün insanlarla hoş geçinmek ister,kendi aleyhinde bulunanlara bile lütufla muamele ederdi. İnsanları din,mâillet,rütbe ve mezheple nemurîyetle sınıflara ayırmazdı. Âlâyışı,tantanayı hiç sevmezdi. Bir çok yerlere yalnızca gider.Halkın el etek öpmesinden,yerlere kapanıp secde etmesinden sakılırdı. Emîrlerin,vezirlerin,padîşahların ziyaretinden hoşlanmazdı.(4).

Sokaktan geçerken çocuklar gelip Mevlânanın elinden öperlerdi.Bir defasında küçüklüklerden biri uzaktan bağırdı: "Oh ne olur Hüdavendigâr biraz bekle,işte oğum bitiyor,ben de gelip elini öpeyim".Bekledi.Çocuk oyundan kurtulup geldi.Elini öptü.(5)

"Meyvesiz ağaçlar dimdik durur,mevveli ise eyik,ancak ondan fayda vardır".(6).

Kölelik: Mîderris ^{çöğ} Çelebi Şemseddinden naklen: Bir gün Mevlâna -kızı-Melike Hâatun,carıyesini dövmeğe iken ansızın kapıdan girdi.30nu niç dövlüyor ve incitiyorsun,eğer sen hizmetçi,o hanım olsaydı ne yapardın?İsternisîn ki bütün cihanda köle uşak ve köle kadın hiç yoktu diye fetva

- (1) - Uzluk Peridun Nafiz - Yadi Öğüt-Syf.
- (2) - Balaban Rahmi - Dergâhı Mevlâna -Syf.13-İzmir.
- (3) - Konya Özel sayısı - Syf.62.
- (4) - Balaban Rahmi - Dergâhı Mevlâna -Syf.7 - İzmir.
- (5) - Uzluk Peridun Nafiz - Yedi Öğüt - Syf.45-46
- (6) - " " " " " " " " " " " " " " " " 46.

Mevlânânın aşk hakkındaki fikirlerini kısaca gördük. Bütün bunlardan şu netice çıkar ki ,Mevlâna'da aşk:

1) - İnsanlar arasındaki beşeri aşktan farklıdır. Onu sanki tebdili kıyafet etmiş şekilde , muhtelif sevgililerde tecelli ettiğini görmek mümkündür.

2) - Aşk, visal, hicran, ezelden Allahın iradesiyle (levh-i mahfuz'a) mukadderatımıza hakim olan âlemlere yazılmıştır. (1).

3) - Onun aşktan olan sarhoşluğu bir şarap sarhoşluğu değildir. Onun aşkı insanın cevheridir. Zerreleri titreten, ummanları hareketlendiren ve somu olmıyan bir aşktır.

b) - Mevlâna'da hümanizma ve ahlâki fikirler :

Bu bölümde de Mevlânânın insanlığa, dostluk, tevazu , kölelik , terbiye, yahat ve ölüm hakkındaki fikirlerine kısa paragraflar halinde temas edeceğiz.

İnsanlık fikirleri: "Mevlânânın divanında rumca ve arapça şiirler olduğunu yukarda görmüştük. Onun rumca şiirler yazması, islâm medeniyeti havzasını aşarak daha insani ve küllî olan bir medeniyete hitap etmek istediğinin bir delildir. Orta zaman medeniyeti gibi dinî taassubun büyük rol oynadığı bir devirde ve devlet merkezinde bu şiirlerin yazılması onun fikir toleransına nakadar kaymet verdiğini gösterir. "Kendisi için söylediği şu söz de cidden maifalıdır: "Ben bir pergelim ki , bir ayağı şeriatın üzerinde durmakta, diğer ayağı bütün dâinleri devretmektedir" (2).

Dostluk: Mevlânaya birisi ; Şems'ini gördüm diye haber verdi: Mevlâna giydüklerini ona bağışladı. Diğer biri; o , yalan ve yanlış söylüyor, niçin elbiselerini bağışlıyorsun dedi. Mevlâna buyurdu ki : bu hediyeleri onun yalanına bağışlıyorum , eğer doğru söyleseydi canımı verirdim. (3).

Mevlânânın tesiri altında kalan Şeyh Galip de bu sarsılmaz dostluk karşısında şunları söyleyecektir: " Sen yârini bîhaber mi sandın, yoksa seni terkeder mi sandın ? ! "

(1) - Çelebi Asaf Hâlet-Mevlânânın rûbaileri Syf.L-.

(2) - Ülken Hilmi Ziya - Türk Tefekkür Tarihi-Syf.204.

(3) - Uzluk Feridun Nafiz -Yedi Öğüt - Syf.87.

42

Mevlânâ'nın Garp düşünürleriyle
mukayesesi

Goethe ile:

1 - Mevlâna çocukluğundanberi ilim ve sanatkültürünü yan yana almış ;
şair ve bilgin karakterinin daimî karşılığı somucunda şahsiyetini kazan
mıştır. Goethe'de de aynı özellikleri görmekteyiz. Onda da şair ve bilgin
karakteri yanyana yaşamış, önce romantizme, sonra klâsizme , en sonun da da
mistisizme ulaşmıştır.

2 - Her ikisi de başlıca eserlerini bir hamlede yazmayıp, bir hayat içi
için oldukça uzun sayılan bir zaman içinde yazmıştır. Bu zaman uzunluğunu
gerçekten eserlerinde farketmek mümkündür.

3 - Her ikisi de eserlerinde zamanın gelenek ve göreneklerini bir ke-
lime ile çağının realitesini yankılamışlardır.

4 - Yine başlıca eserlerinde bu iki büyük düşünürü yer yer kâh açık,
kâh kapalı şekilde kendi hayatlarını bilmek mümkündür. (1).

5 - Yine bu iki düşünür çağının Saray çevrelerinde yakın ilgi gördüklet
ri gibi halk üzerine de kendilerine has telkini kudretleriyle tesir etmişle
rdir.

6 - Faust'da da Mesnevi'de olduğu gibi "vahdet-i vücüt= varlık birliği"
felsefesi tahlil edilmektedir.

X X X

Başlıca ayrılıkları noktada şurada: "Mevlânada esas moralizm ol-
duğu halde Şötenin eserleri bu mihverden uzaktır. Hayatı itibariyle Göte
ahlâka karşı alâkasız görülür"(2).

Goethe temel konu olarak tabiatı Mevlâna ise bu gölge âleminin arka-
sındaki öz varlığı alır.

X X X

Leonardo da Vinci ve Giordano Bruno ile:

Mevlânayı yukarıda Goethe ile karşılaştırırken kısaca bahsettiğimiz
genel vasıflarından Şötrü Leonardo da Vinciye tabiat hakkındaki mistik
görüşlerinden Şötrü de Giordano Bruno'ya benzetebiliriz.

1 - Rönesans sanatkârları arasında Leonardo, ilgi sahasının genişliği
ve çeşitliliği ile en ziyade üniversal olan bir sanatkâr XXX tipini tem-
sil eder(3).

(1) - Ülken Hilmi Ziya -Türk Tefekkür Tarihi -C, I; Syf. 186.

(2) - İppirMazhar Şevket - Rönesans sanatı -1942 -Syf. 107.

Leonardo sözleriyle ve fırçasıyla bütün bir insanlığa hitap etmek istemiştir. Mevlâna da aynı işi eserlerinde ve konuşmalarında hitabî bir yolla yapmıştır. Bu bakımdan her ikisinin de bütün bir insanlığa söylemek işteyişlerinde birleşmeleri üsâründe durulacak bir noktadır. Yukardaki bölümlerden birinde Mevlânânın insanlık hakkındaki fikirlerine dokunduğumuz, ve paragraflar içinde kısa örnekler verdiğimiz için daha derine gitmek istemiyoruz.

2 - Leonardo ile birleşiklikleri ikinci bir noktayı da ;panteist temayüllerinin tamamıyla birer estetik mahiyet alışlarında görmekteyiz.(1).

3 - Bruno ile ise panteist bir âlem görüşünde birleşirler(2).

X

X X

(1) - "Biz ademleriz, bizim varlığımız da ademdir. Sen fânilikte görünen bir vücudu-ü mutlaksın" Mesneviden-M. Muhlîs Konev; Konya Özel sayısı 1943- Syf.70.

(2) - Ey müslümanlar, çare ne ki ben neyim bilemiyorum. Ne nasranîyim, ne yahudiyim, ne mecusiyim, ne müslümanım, ne doğulu, ne batılı, ne kâralı, ne denizliyim. Ne tabiat madeni, ne eflâkten olduğumu bilemiyorum. Ne topraktan, ne sudan, ne rüzgârdan, ne ateşten, ne arştan, ne ferştan, ne kevn ve de mekândanım.

Mekânım lâ-mekândır, varlığım yoktur. Ne ten var, ne can var, Ancak ben Cânânımın cânındanım.

(H. Kragülle; Konya Özel Sayısı -1943 -Syf.89.)

S e m â ' a d a i r

Sosyolojik bakımdan bağı başına bir inceleme konusu seçilecek kadar önemli olan Semâ'dan ve ardından gelen düğünür ve şairlere tesirinden bahsetmekle, Mevlânâ hakkındaki etüdümüzü tamamlamak istiyoruz.

Mevlânâ'nın çağını , saray , devlet adamları ve bilginlerini; kendisinin en yakınlarını ; Mevlânâ'nın muzik ve resimle ilgisini ; ana eseri olan Mesnevi'sini göç ettiği ve geçtiği bölgelerin mahsülü olan Kelile ve Dimne, Mantık-üt-tayr , Gulistan gibi eserler ile göç diyarı Horasan, ve daha uzaklardaki Çin ve Hint ülkeleri ile; dilini yakından tanıdığı eski Yunan'ın Aesop'u ile ve Batının yakın geçmişinin La Fontaine'i ile; bunların hikâyelerinde kullandıkları insan ve hayvan motiflerinin birbiriyle olan benzerlik ve ilgilerinden -iddiasız olarak- notlarımızda kısa bilgiler verilmiştir.

Şimdi Semâ'a geçelim:

Semâ, köklerini bazı müelliflerince Semâ'izme kadar vardırıdıkları ve az çok şekil farkları ile Hint'te , Arapta ve Yunandaki bazı âyinlerle benzerlikler gösteren bir rakstır.

Bu hususta Prof. Hilmi Ziya Ülken Türk Tefekkür tarihinde şöyle der: "Mevlânâ'nın terkibî ve içtimâî san'atını anlamak için de (Semâ) tetkik etmek kâfidir. An'aneye göre Mevlânâ ilk defa Şems'i Tebrizi ile mülâkattan sonra Semâ'a bağladı, ondan sonra bütün fikrî ve edebî faaliyetinin mihrini teşkil etti." (1).

Semâ'nın 1925 de tekkelerin kapandığı zamana kadar olan şekliyle Mevlânâ'nın bizzat yaptığı Semâ arasında fark vardır. "Mevlânâ'nın Ölüştünden sonra onun fikirleri bir tarikat , bir âyin şekline oğlu Sultan Veled tarafından sokulmuş ve Semâ'ada manalı bir form verilmiştir. Sipehsalara göre

(

(1)- Ülken Hilmi Ziya-Türk Tefekkür tarihi - Syf. 207.

göre (1) Semâ halk için yasak edilmiştir. Çünkü hoş görülmeyen bir hali uyan dırır. Tasavvuf ehli için ise tersine olarak Tanrısal aşkı kuvvetlendiren bir vasıtadır.

Mevlânâ Şems'le tanıştıktan sonra Semâ'a başladığını söylenmekte ise de ondan önce Semâ yapmasının mümkün olduğunu sanıyoruz. X

Semâ'ın menşei hakkında müellifler türlü fikirler ileri sürerler. Hz. Muhammed'in de Semâ ettiğini söyleyenler vardır (2). Meragah Abdülkadir'in makasud-ül Elhanından Rauf Yekda'nın alıp naklettiğine göre: "Semâ'ın Peygamber Muhammed tarafından dahi yapıldığına rivayet olunmaktadır. Bir şairin okuduğu manzume karşısında Hz. Muhammed çoşup raksetmiş ve hatta oynarken hırkası yere düşmüştür. Hazır bulunanlar arasında Muaviye:

- Ey Allahın elçisi, ne güzel oynuyorsun, deyince Muhammed'de cevap olarak:

- Sus ya Muaviye, sevgilisinin adı zikronulurken harekete gelmiyen insan kerim değildir, diye yazmaktadır."

Rauf Yekta Semâ'ın menşei orta Asyaya kadar vardiymaktadır: "Eski Türklerin Şamanlık adı verilen dinlerinde bir takım merasim ve âyinler yapıldı. Bu âyinlerin nasıl yapıldığına dair etraflı malumatımız yoksa da bunların içinde dinî mahiyete ait raksların bulunması ve bu raksların da Mevlevîlerin rakslarına benzemesi ihtimali çok kuvvetlidir." (3).

"Mevlânâ'nın Orta Asyada Belh şehrinde doğmuş ve pek genç yaşında Konyaya gelmiş ~~xxx~~ bir Türk olduğunu düşünerek yaşadığı mistik hayatın icabı olarak vakit vakit manevî, ruhanî zevk ve neş'e ile çoştugu, mutasavvıflar lisanında Veçd-ü hâl ve cezbe denilen hâlet-i ruhiye ile hallendiği vakit -ta Şamanlık devrinden beri- Türklerin Anayurdunda cari olan tarzda

(1)- Hüsamettin Bahari -Şihsalar-syf.92-93. "Hazreti Şems efendimiz cenabı piri destgirimize şöyle işaret buyurmuş idiler. (Semâ buyurunuz talep ve arz ettiğiniz şeyi Semâ'da bulursunuz. Semâ'nın halka haram olması hâzretin vâfı nefis ile meşgul olmalarındandır. Semâ ettikleri zaman o metruh ve meşmum olan halet kendilerinde artar. Hak ve hakikatten gâflet ve tuhan etmek suretile hareket ettiklerinden dolaydır ki, Semâ kendilerine haram olur. Bunun hilafına bir cemiyet ki, muhakkiklerden sağdır olan bütün hareketler, bir noktaya ve bir hakikate işaret eder.

(2)- Dr. Osman Şevki Uludağ-Konya özel sayısı-Syf.39 1943.

(3)- İstanbul ~~mağazası~~ konservetuar negrişayı Türk musikisi klasiklerinden C.6, 1934.

raksetmiş olduğuna şüphe etmemekliğimiz lâzım gelir. (Eski Türklerin dinî rakssına Anadoluya getirenlerin biri de Mevlânâ olduğu bu suretle kabul edilince, Mevlânâ'dan sonra onun tarikatına girenlerin aynı tarzda raks ve kendi tabirlerince Semâ ettiklerine daha Türkçesi döndüklerine ve nihayet Mevlânâ'nın oğlu veya hafidi zamanında tertip ve ihdas edilen musikili ve rakslı Mevlevî âyinlerinin tarihi menşeinde en eski Türk rakslı olduğuna muhakkak nazarla bakabiliriz). Hatta Mevlânâ'nın babası Sultan-ül-Ülemâ'nın da Hocası olup, onlar gibi Harzemde doğmuş olan Necmettin Kübra'da Semâ'ı kabul etmiştir. Bu itibarla Semâ'ı Mevlânâ'dan önce teoviz edenlerdendi. (1). Hatta Semâ hakkında bir de risalesi vardır. (2). Kübreviye tarikatının pratik esaslarının açıklayan bu eserdeki Semâ şeklinin (3) "Anadoluda Mevlevîlikte daha mütakamil bir şekilde devam etmiş ve dinî hayatı dar bir çember içersin de sıkışıp kalmaktan kurtarmış" olduğunu görsek (4).

X X X

"O zamanlarda Semâ zikir merasimleri gibi muayyen günlerde ve namazdan sonra bir maksada tahsis edilmiş Semâhanelerde muntazaman iora alınan dar esnada dinî bir merasim olmayıp bir nev'i yüksek ruhanî zevk idi. "Ruhsa" olarak dinî bir mecburiyet değildi ve ekseriya bir ziyafet ile müteravıktı. Mevlânâ ekseriya müritleri ile birlikte, tarikat muhitleri tarafından ziyafetlere davet edilirdi; bu ziyafetler Semâ ile başlar veya nihayetlenirdi. Devaran yani Mevlevî rakslı, gecenin geç vaktine kadar devam ederdi. Mevlânâ'nın en maruf muhibbi Maineddin Pervane idi. Tertip ettiği Semâlı ziyafetlere Konya'nın büyükleri ve eşrafıda davet edilirdi. Daha sonra Mevlevîlerin âyin adını verdikleri bu merasim çok daha mazbut hal almıştı (5).

- (1)- Necmeddin, sahîri ilimlerdeki istadından dolayı "Ulemay-ı rûsum" tarafından da kuvvetle karşılanan büyük bir mutasavvuf olduğu için onun semâ'ı kabul hatta ~~xxxxxxx~~ kaide olarak vaz etmesi itiraz ve isyan doğurmuş olsa gerektir. (Ülken H.Z.-T.T. tarihi-syf.172 cilt 3)
- (2)- Necmeddin Kübra-Adab-üt-tarika-Ayasofya küpt.No:4821_Mecmuaf Resail No10.
- (3)- (Bunlar da başlıca tarikat hırkasını giymek, seccadeye oturmak, hânkaha gitmek, yemek yemek yapmak, tarikatın icap ettirdiği le uğraşmaktan ibarettir. Necmeddin burada Semâ'ı tarif ederek Mevlevîliğin bu orjinal vasfına tekaddüm ettiğini gösterir: Semâ, yani musiki ile beraber yapılan dinî raksların adabını anlatıyor. Ona göre Semâ'da üç kaideye

42

Semâ iki türlü yapılır (1). Biri daire etrafında , öbürü de insanın kendi mihrapı etrafında dönmektir ilk şekle bir çok tarikatlarda rastlanır. Mevlâvilikte ise özellik gösterir, Semâ'da bütün hareketler birer fikrin sembolüdür.

Çarh atarak Semâ etmek: Tevhide bu makam "Arif-i muvahhid " olanların makamıdır. O halde iken "Mahbub ve matlubu her cihette görürler. Ve her gördükleri calipte anın feyzinden behreyap olurlar."

Semâ'da sıçramak: Bir hususa işaretler. "Ulvî âleme ulaşmak için şevkin sonsuz dereceye geldiğine işaretler."

Ayak vurmak: Nefsini öldürmeye işaretler.

Semâ'da kol açmak: İki hususa işaretler. Tanrısal birliğe ulaşmaktan dolayı kemale olan yönelmeye; İki nefis emmareye karşı şafere; Tasavvuf telakkisine göre cihadı ekbere işaretler (2).

"Halkı Semâ'a çekmek ve harekete teşvik etmek; ayıklık ehlinin makamıdır ki, Tanrının feyzini bütün hazır bulunanların kalplerini saçarlar ve Rahmeti Hakki teşmil ederler" (3).

Semâ'da tevazu ve secde etmek: Ubudiyet makamından ibaretler ki, namazda olduğu gibi -Semâ'da da hakiki mahubât kıyam ile; secde ve rûku ile ibadet ederler. Bir de "akın sıfatlarından bir sıfatı müşahede ederlerse kendi buldukları yere nisbetle o sıfata secde gûzar olurlar. (4).

riayet etmek lazımdır. Bunlar da mekân, zaman ve ihvandır. Yani Semâ'ın yapılacağı yerin en müsait şartları olması, Semâ'ın intihap edileceği zamanın en elverişli zaman olması , nihayet Semâ'a iştirak edecek arkadaşların mütecanis ve aynı düğüncede insanlar olmasıdır. Bu kaidelere riayet edilmeyecek olursa (Semâ), kendisinden beklenen manevî zevki temin edemez). (Ülken H.Z.-T.T.tarihi-cilt 2, syf.170)

(4)- Ülken H.Z.-T.T.tarihi- cilt 2- syf.172- İstanbul 1933.

(5)- Helmut Ritter- İslâm ansiklopedisi-İst. 1944, cilt 3, syf.56,sütun 2.

(1)- Endülüste feylesof Ebu Cafer-ibn-üt-Tufeyl'in Hay ibni Yeksan adıyla anılan ve "Kitab-ı esrar-ül-hikmet-ül-meşrikiye" adile felsefi romanın dan Semâ'ın bu iki şekline dinî ve an'anevî kayıtlardan uzak olarak izahına rastlamaktadır. (a-Ülken H.Z.-T.T.tarihi-cilt 2, syf.8, İst.1933 b-Mihrap mecmuası-İst.1923)

(2)- Tasavvuf telâkisinde (Cihad-ı aşgar) dini neşir veya müdafaası için yapılan harb olduğu halde (Cihad-ı ekber) nefse hakimiyet için yapılan mücahededir. Tasavvufta asıl mühim olan ikincisidir. O yapılmadıkça birincinin hiç bir kıymet ve manası kalmaz. (Ülken.H.Z.-T.T.tarihi-cilt 2 syf.208)

(3)- Hüsameddin Bahari-Sipehsalar-Syf.93.

(4)- " " " " 94.

Mevlânâ bir beyitinde Semâ için şöyle der: "Semâ aşıkların canının istirahatine sebeptir. O manevî zevki canının canı olan, yani kalbi hakiki hayata mashar bulunan kimse bilir."

X X X

Semâ'a kelâmcılar ve naklî ilimlerle uğraşanlar tarafından bir çok hücumlar yapılmıştır. Sufilerin Semâ'ı aleyhinde Kur'andan bir çok deâiller göstererek onu gayri dinî bir bid'at addeden Harranlı âlim İbni Teymiye bunların başında gelir (1). Bundan başka Semâ aleyhinde bazı eserleri de zikreliyoruz: Ebül-Abbas Mehmet Bin Ömer-ül-Kurtubî'nin "Keşf-ül-kına'an hikm-ül-vecd ves-semâ (2) Kadı Ayz İbni Mûsa'nın "Es-semâ'il â maarifeti usûl" ile "Er-rivayeti vet-takyi" dis-semâ'ı" (3) meşhûrunda'dır. Mevlânâ zamanında da Semâ bid'at sayılırdı. Siracettin Ürmevi bunların başında gelirdi. Bu hususa şüphelerde ve Eflâkide bilhassa oldukça temas edilmiştir.(4).

(1)- İbni Teymiye - Kitab-üs-semâ' ver-raks-Mısır tab'ı -1323- Mecmuâi Resail cilt 2, syf.278- Ayasofya küpt. 482I (?).

(2)- Süleymaniye umumî kütüphanesi içinde Lâleli kütüphanesi- No:1482, İst.

(3)- H.790 da yazılmıştır. Ayasofya kütüphanesinde. No:482I Mecmuâi Resail 433.

(4)- a-Hacı Kasiden rivayete göre: Ahi Ahmet, Sultan Alâeddin'e "ben çok kitap okudum, fakat Semâ'ın mübah olduğuna dair bir şey okumadım, bu bir Bid'attır." dedi. (Ülken H.Z-T.T.tarihi, cilt 2, syf.179, not.)
b- Abdülmümini tokadı; Tokatta alimler toplantısında: Hazreti Mevlânâ z zamanında ben Konyada vezir Celâleddin Karatay medresesinde Mevlânâ Şemseddini Mardinî'nin müidi idim. Bir gün Şemseddini Mardinî'in yanında fazıllar toplanmıştı. Mevlânâ'nın nesebinin büyüklüğünden, hasebinin celâlinden, Muhammedî ahlâkında ve kerametlerinden bahsediyorlardı. Şemseddini Mardinî dahi sıdkı tamam ile tasdik eyleyip tahsinler okurdu ve ağlardı. Diğerleri de ağlardı. Benim gönlümde, böyle büyük bir zat ve bir âlim şâhil niçin raks ve semâ ediyor, bu şer'in hilâfı değil midir ve bu tarikat, şeriat umurunda nameşrudur diye tereddüt hasıl oldu. Lâkin bu düğünce mi asla kimseye söylemedim. Ansızın bir sabah Mevlânâ'nın ben deliğine mülakat düştü. Gördüm ki Şemseddini Mardinî dahi bu taraftan geldi. Baş koyup Mevlânâ'nın elini öptü. Ben bende dahi hem müderrisin yaptığını tekrarladım. Gördüm ki hazreti Mevlânâ bana dönerek buyurdu ki Mevlânâ Zeyneddin Abdülmümin, şeride bir mesele vardır bilirim ki okumay sundur. İztırar ve mühlük mahmasada insana ş mundaran yenilmesi (meselâ domuz eti) ve haram nesnelere halâl oluyor ve caiz görmüşlerdir mübahtır, tamam helâk olmasın diye, nefsin bakası için, bu mana âlimlerin yanında sabittir. Şimdi Tanrı erilerine dahi bir hak ve zaruret vardır ki mahmasa mesabesindedir. Anın defi semâ, reka, tevâcüt ve çalgı sesinin gayri değildir, buyurdu. (Fransızca Eflâkta c.2, s.74.) Müderris oğlu Çelebi Şemseddin ve Seydülüdeba Fahreddin Divdest öyle rivayet eylediler ki, o zamanda şeriat ulemasından bir cemaat rebabın aleyhinde söz söylerler, rebabın menini isterlerdir. Haberî hazreti Mevlânâ işitti. Soğuk demir dö-

49

S e m a ' ı n E s k i Y u n a n V e A n a d o l u
A y ı n l e r i l e B e n z e r l i ğ i .

n i n

Mevlâna Şiirin/mistik sembolleri olan ney, şarap, aşk ve şemsi Doğunun Cemşit(1), eski Yunanan Dionysos ve Yunandan önceki Anadolu nun Cybelüs âyinlerindeki de bulmak mümkündür. Cemşit'in kurmuş olduğu mezhebin âyinlerine; "âyini Cem" veya "Cemşit âyini" denir. Bu âyinin esası güneşe ve tabiata tapmaktan ibaret olan; bir çeşit gök natürizmidir.

Dionysos ayinlerinde de; mevlevîliğin sema'ına benzeyen dans, ahenk ve veznin büyük bir yeri vardır:

Müzik ile raka insanı ulvî aleme yükselten vasıtalarlardır. Eski Anadolunun Yunanlılardan önceki âyinlerinin; İslâmîliğin Anadolu'da yayılmasından sonraki âyinlerde devam ettiğini zannettirecek ihtimaller ileri sürülebilir de ; Mevlevîlik hareketinin İslâmî ana-neden ziyade Yunan tesirlerine bağlı olduğunu gösterecek kesin bir kanıtı sahip değiliz. "Şems-i Tebrizinin" muhayyel bir şahsiyet olduğu, isminin de Cemşitte olduğu gibi sırrî bir sembolden başka bir şey olmadığı hakkındaki tahminlere de artık imkân yoktur. Çünkü bizzat Şemsin eserine malik bulunuyoruz.(2)

Gerçekten " Yunandan evvelki Anadolu üsturelerinde Cybelus ve

---

(devam) güyorlar, Allah Allah, onların mezarı başında rebap çalacaklardır bu-yurdu. Mevlânâ'nın vefatından sonra yaran; Konyanın meydanında semâ'da idiler. Ansızın çok yağmur yağdı, semâ ederek Kadı Seraceddin'nin türbe-sine girdiler orada semâ eylediler.

Nakledeleler ki Mevlânâ'nın irtihalinden sonra müteassıp fakihlar ve koyu zahitlerden bir cemaat , semâ elbette haramdır, Mevlânâ ashabı yine bu bidatı icra ediyorlar, böyle bidatın menî vacibtir ve bu bapta emir vermek sizin üzerinize levazımdandır, diye Pervanenin huzuruna git-tiler şikâyet ettiler. Pervane kalktı, Şeyh Sadreddinin yanına gidip bu kazıyeyi söyledi. O gün Konyanın bütün büyükleri orada toplanmışlardı, Şeyh buyurdu ki eğer benim fikrimi kabul ederseniz ki sizin dervişlerin sözüne itimadınız vardır, Mevlânâ'nın şanında itikadınız fazladır, Allah Allah bu bapta hiç bir güne müdahale etme, söz söyleme, itiraz eden kim-selerin sözüne kulak asma, çünkü bu da bir suretle evliyadan yüz çevir mektir, iyi değildir; hem Halk evliyasının bidatı, peygamberlerin sünneti mesabesinde, nitekim el-bid'atül hasenatü sadiretü an ekme-ül-evliya keelsinetül vâride an-ül-embiya. Yani büyük velilerden sadır olan iyi âdetler, nebiîlerin sünneti seniyeleleri gibidir. Bunun üzerine Pervane me-cup oldu, fikrinden vazgeçip müşşafî oldu, itiraz eden cemaat dağıldı, bir daha toplanamadılar.(Eflâki Fransızca c.2, s.86).

(1) Cem "Cemşit": "şark mitolojisinde şarabın mucidi olarak "Cem-git zikredilir. Cemşit İranda Ser-i-kâra geçen sülâlelerden birinci devir hükümdar sülâlesi olan Pişdadiyan zamanı hükümdarlarındanca Bu sülâlenin dördüncü hükümdarı olan Cemşit kudret ve hüsn-ü-idare ile şöhret şiar olarak memleketi islah ve "cehl-minar" denilen İstahr şehri

50

Eleusis (mystères) lerinde bu vasıfları bulmak mümkündür. Tarihi anane takip edilirse bütün bu itikatların Mezopotamya'da Sumerlerden doğduğu oradan Finikeliler, Hititler ve Frikyalılar vasıtası ile Yunana intikal ve devam ettiği görülür. (Victor Magnien: Les Mystères d'Eleusis, Payot. 1929) bu misterlerde Şarap, Raks, Devran ve musiki görülüyor. En mühim vasıfları güneş, toprağın bereketi, tenasül ve çoğalmadır. Bütün misterler adeta remzi bir surette tenasülü, çoğalma ve arttırmayı ifade etmektedir. (Ülken Hilmi Ziya : Türk Tefekkürü Tarihi Cild. 2. Syf. 209.)

inşa ve birçok seneler muvaffakiyetle hükümler olmuş ise de son zamanlarında gururundan ülthiyyet da'vâsına kıyam etmiş ve İranın Zerdüşt'ten evvel tabii olduğu Cemşid mezhebi diye bir mezhep icad ederek halkı bu dinin âyinlerini yapmağa mecbur kılmıştır. Cem, Cemşid kelimesinin muhaffefi olarak lûgate geçmiştir. Cemşid kelimesi ve tarihi Hint esatiri ile karışmıştır. Hint lisanında "Cem" hükümdar, "Şid" de güneş mânâsını ifade ettiğinden bu iki kelimenin terkihi Güneş-Padişah mânâsını almaktadır. Cemşid birinci te savi-i leyl-ü nehari tes'it ile yaptığı bir âyin sırasında şarabı icad eylediği ve Hind mitolojisinden İrana intikal eden hurafattan bir çoğu ile alakadar olduğu bilinmektedir. Bu suretle son zamanlarına ifrata kaptıran ve şarabın tesiri ve lezzetini öğrenen bu zat eğlence ve fisk âleminde alem olarak muhaffef ismi ~~me~~ olarak "Cem" kelimesini bırakmıştır.

Cem kelimesi cam ile teven olmuştur. Cam-ı cem kadehe alem olduğu gibi âyin-i Cem terkihi de neyli, meyli, sazlı, sözlü eğlentilere isim olmuştur. (İslâm-Türk ansilopedisi âyin-i Cem madesi. Yazan Efdalüddin. Cild I. Syf. 674. 1940)

Âyin-i Cem'in dil bakımından çeşitli maânlara geldiğini bir tarafa bırakarak tezimizle ilgili olan mutasavvıflara göre aldığı manâ ve şekillerden bahsedeceğiz. Mutasavvıfeye göre cemi' ve cem-ül cemi diye iki makam mevcuttur. Minhac-ül-fukara namındaki eserde şöyle yazılıdır: "Cemi', istilahta (fark) mukabildir. Fark halk ile halktan muhtecib olmağa ve bu âlemi hak görüp ve gayir bilip hakkı kem kılmağa derler. Cemi', salikin fenası mertebesidir. Zira mademki salik kayd-i vücuddan halâs olmaz, ~~xx~~ hakkı ~~xx~~ bilâ-halk müşahade kılmaz. Ve ~~mmfkt~~ cem-ül-Cemi Salikin baka-bil lâh ile muttasıf olmasıdır. Kesreti vahdette, vahdeti kesrette müşahade kılmasıdır. Bu makama "Sahv bâ'del'mahiv" ve "fark ba'del'cemi'" ve "fark-ı sami" tesmiye olunur. Bundan alâ Kâmile makam olmaz. Zira hergeyi hakla ~~âfâmâ~~ alâ mâ hüve aleyh hakikatı ~~üzerâ~~ görür. Rü'yet-i vahdet anı rü'yet-i kesretten ve ahkâm-ı suretten men' kalmaz. Ve kezalik rüyet-i kesret ve ahkâm-ı suret rü'yet-i vahdette hacib olmaz."

İşte bu tafsile göre müntesibin-i tarikat içtima' ettikleri vakit aralarında ağıyar görmedikleri için toplantılarına "ayn-ül-cemi'" namını vermişlerdir.

(2) Fatih Camii kütüphanesinde (Şemsi Tebrizi) nin "mekalât" ı vardır. Bu suretle onu Yunan misterlerindeki güneş gibi yalnızca bir senbol addetmeğe imkân yoktur. (Ülken Hilmi Ziya: Türk Tefekkürü Tarihi 1933. Cild 2. Syf. 209.)

57

M E V L Â N Â N I N T E S İ R İ N İ
G Ö S T E R İ R Ş E M A .

Siyaset Adamlarına :	Halk Zümresine :	Aydınlar Zümresine
Aydın oğullarına.	Yunus Emre	Gülşehri
Umur Beye		Âşık Paşa
Kadı Burhaneddine (Sivas)		Şeyhi
		Nesimi
		Ahmet Paşa
		Nef'i

Mevlânâ'nın bizde , doğuda ve batıdaki şair ve düşünürler üzerine tesiri olmuştur . Biz , yukarıki şemada Mevlânâ'nın tesirinde kalan devlet adamlarının , Aydın zümresi mensuplarının ve halk zümresinin belli başlı isimlerini sıkkettik . Yoksa onun tesiri daha yaygın ve evrensel olmuştur. Aydın zümresi içersinde Âşık Paşa Mevlânânın en çok tesiri altında kalan bir şair ve düşünür olduğu için ; Mevlâna'nın tesiri bölümünde kendisine bir kaç sahife ayırdık .

52

M E S N E V İ

T e r c ü m e V e Ş e r h l e r i
(Bizde ve Doğuda)

M e s n e v i y i Ş e r h e d e n l e r :

T ü r k ç e : Şem'i, Sarı Abdullah (eksik) , Sudî (vefatı: 1596) , Şeyh Mehmat Muradî Nakşibîndî (1847) , Balıkesirli Âlim Can , Abdülmecidi Sivasî (1693), Bursalı İsmail Hakkı , Tahir-ül-Mevlevî (eksik), Ahmet Avni (eksik), Esad Dede.

F a r s ç a : Sûrurî (XVI) "Anadolu" , Kemalettin ibni Hüseyin ibni Hasanül Harezmi , Abdülganî Nablusî , Musannifek.

A r a p ç a : Yusuf Zühdf Dede (eksik).

H i n d ç e : İnadullah , Veli Mehmet , Mehmet Riza , Mehmet ~~Çaldal~~ Çaldal , Mehmet Eyüp , Mir Nurullah , Mir Sa hi , Abdüllatif , Abdülfettah , Mehmet Naim , Mehmet Haşim.

M e s n e v i d e n S e ç m e Y a p a n l a r :

T ü r k ç e : Ankaralı İsmail Efendi (XVII) " Nisabülmevlevî" Derviş Mehmet (lüb-bül-lübab) , Şahidî (Gülşeni T evhid) , Sabuhî Dede (İhtiyarat) , Yusuf Sineçak (Cezirei Mesnevi) "XVI" Bu eseri Şerhedenler İlmî Dede , Cevrî , Abdülmecidi Sivasî ve Şeyh Galip.

F a r s ç a : Hüseyin Vâiz (Kitab-ül-ma'nevî fi intihabül mesnevî) , Ahmet Remzi Efendi (yalnız münacaat)

T e r c ü m e l e r :

T ü r k ç e : Nahifî (Manzum Tercüme XVII) , Hayri Bey (eksik manzum) , Abidin Paşa (nesir tercüme) , Yenişehir li Avni (mensur tercüme) , Fazlullah Rahimi (men sur tercüme). İzbudak Veled Çelebi ve Gölpınarlı.

M e s n e v i y e N a z i r e l e r :

T ü r k ç e : İbrahim Gülşeni.

S u l t a n V e l e d H a y a t ı v e E s e r l e r i H a k k ı n d a K ı s a B i l g i .

Sultan Veled (25 Rebiülahır H. 623.) 26 Nisan 1226 da şimdi Ka raman dediğimiz Lârende'de dünyaya geldi. Annesi Semerkantlı Şere feddin Lalanın kızı Gevher Hatundur. İkinci oğlu Alâeddin Çelebiyi dünyaya getirdikten sonra 19 Mayıs 1227 de öldü. Bu sırada ^{iki yaş}ını bitirmiş, Alâeddin ise bir yaşında idi. Sul tan Veled'in Mevlâna; Alâeddini ise Kerra hatun korumasına almıştır.

Sultan Veled; doğudaki ad koyma geleneğine uyularak: "Mehmed Bahaeddin Sultan Veled" adı takılmıştır. "Bahaeddin Veled" adını bü yük babasından; annesinin Harezmi prenseslerinden olması dolayısıyla Sultan oğlu anlamına gelen "Sultan Veled" veya "Veled-i Sultan" lâ kabını almış ve kendisine çokluk Sultan Veled denilmiştir. Netekim Mevlânaya da hükümdar olmadığı halde "Hüdavengîşâr" denildiği gibi Bahaeddin Veled de dünya saltanatı ile hiçbir ilgisi olmadığı halde "Sultan Veled" adı takılmıştır.

Büyük babası Sultan-ül-Ülema 1230 (H. 628) de öldüğü zaman Ba haeddin Veled beş yaşında idi. Kardeşi Alâeddinle birlikte okumala rını tamamlamak üzere Şama gönderildiler. Ana tarafından büyük ba baları Semerkantlı Şerefeddin Lalâ, iki torununun okutum ve öğretim lerine büyük önem verdi. Eflâkiye göre Sultan Veled geçliğinde baba sından Konyada Akıncı medresesinde hidaye dersini okumuştur. Ders bi tince Mevlâna yeni baştan ve başka şekilde takrirden bulunmuştur. Bu yol Hanefî Fıkıhının öğretim metodu idi(1).

Sultan Veledin yüzünün şekli, aileleri, çocukları ve huyu hak kında Ferâdun Nafiz Uzlukun 1941 de bastıracağı (Divan-ı Sultan Veled de oldukça bilgi verilmiştir(2)).

Sultan Veled'in Mistik Eğitimi :

Bilgisinin babasından kendisine geçtiğini söyleyen Sultan Veled tasavvufta ilk eğitimini bilhassa "Seyyid Sırdan" adile ün salan Bur haneddin Muhakkik Tirmizi'den almıştır. Babası Mevlânanın, oğlunun tasavvuf eğitimindeki öğretim şüphe yoktur ki büyüktür.

Şemsin ikinci defa Konyaya gidisinde kendisini çağırarak üzere en güvenilir yakını olan Sultan Veled'i göndermişti. Tezimizin "Şemsin Mevlâna ile karşılaşması" bölümünde bu yolda gerekli bilgi verildi ğinden burada çok durmuyoruz.

- (1)- Divan-ı Sultan Veled (Uzluk Feridun Nafiz baskısı 1941) Syf. 1-3 den kısaltarak.
- (2)- Divan-ı Sultan Veled (Uzluk Feridun Nafiz 1941) Syf. 4-17.

"Sultan Veled kaynatası ve şeyhi Selâhaddinî ibtidanamesinde uzun uzun överdi. Selâhaddin kendisine şu tavsiyelerde bulunmuştu: "Benden başka hiçbir şeyhe bakma, benim bakışım güneş gibidir, taşla lâl eder, öbür şeyhlerin gözü gölge gibidir ve onlara uymak zarar ve zâyandır.

***

Tezimizin "Şems ile Mevlânânın Karşılaşması" bölümünde işaret edildiği gibi Şemsin kayboluşundan sonra manen onun yerini tutan Selâhaddin Zerkup Mevlânaya tam on yıl "müşahip" oldu. Fakat günün birinde Şeyh hastalandı, rahatsızlığı uzadı, nihayet vefat etti. Cenaze töreni kudüm, def ve ney ile; dostlarının eli üzerinde büyük bir hüznün içinde Sultan-ül-ülema'nın türbesine götürüldü. Selâhaddin'in yerine; mesnevisini kendisi için yazdığını söylediği özel kâtibi Hüsameddin Çelebi geçti. "Mevlânânın ölümünden sonra bir hafta geçince Çelebi, eshab ile birlikte Sultan Veled ile medreseye geldi: "İstiyorum ki babanın yerine oturasın. Ve müridleri irşad eyliyesin, Şeyhi rastinimiz olasın ve alem üstüne füyûzat-ı esrar saçasın, ben senin rikabında omuzuma gashiye koşup bendelik ve lâlalik eyliyeyim" dedi ve şu beyiti okudu:

"Gönül elinde oturan o kimdir, şahın tahtı üstünde şahın ve şâk şehzadenin gayri kim olur?"(1).

Bunun üzerine Sultan Veled: "Babamın sağlığında halife sen idin; (müminler ölmeyenler belki bir dünyadan diğerine göçerler) hadisini okuyarak, babam sadece alemini değiştirdi; binaenaleyh onun naibi, bizim müktedamız yine sen olacaksın" diyerek Çelebinin elini dizini öptü ve posta geçirdi(2).

***

Hüsameddin Çelebinin hal tercümesine tezimizin notlar bölümünde dokunduğumuz cihetle onun ölümünden (1284 "H,683) yerine geçen Sultan Veledden bahsetmeğe devam edelim.

"Çelebinin ölümünden sonra, eshab toplanarak Sultan Velede diyorlar ki; Babanın yerine otur ve Şeyhlik yap, şimdiye kadar -Hazreti Mevlâna, Çelebi Hüsameddini halife yapmıştı- diye bahane buluyordun, şimdiki halde ise o hakka yürülmüştür, artık kabul et ve bahane yapma Sultan Veled bu ricaya boyun eğerek Şeyhliği kabul eyledi"(3)

- (1)- İzbudak Veled Çelebi Divan-ı Sultan Veled Syf. 20.
 (2)- " " " " " " " " 23.
 (3)- Aynı eser Syf. 25. ten sadeleştirilerek alınmıştır.

"Sultan Veled, uzun ömrünü bir ülkinin gerçekleşmesine harcamıştı. Üzü, daha sağlığında iken bütün doğuyu ve hatta İstanbul ve Bizanslı tutan babası Mevlânânın hareket ve sözlerini sistemleştirdi. Kendisi önce Hüsameddin Çelebi ve sonra Şeyh Kerimüddin zamanında türbede mesnevi okuttu. Etrafında babasını tanımış ünlü müridler toplanmıştı. Yeniden birçok büyük kimseler de müridlere katıldılar. 1278-1312 yılları arasında babasının, kendisinin divanını, mesnevîlerini yazan hattatlar, kâtipler, mesnevîhanlar isimlerinin sonuna "Veledî" mahlasını koymayı şeref saymışlardır(1). Mevlevîliği asıl bir sistem ve tarikat haline getiren Sultan Veled'dir. Mevlevî ayinlerinde, sema başlamadan önce soldan sağa doğruselahaneyi-bütün semazenlerle birlikte üç defa- hırkalar sırtta, eller hırkanın kolundan geçirilmiş ve önüne kavuşturulmuş olduğu halde yürüyerek devretmeye "Sultan Veled devri" denilir. Çünkü Sultan-ül-ülema Hazretleri kâbeyi yani tanrı evini bu üç devirle ziyaret etmiştir(2).

Sultan Veledin İlmâ Hayatı ve Eserleri : Sultan Veled Mevlevîlerin yedi kutup dedikleri Şultan-ül-ülema, Seyid Burhaneddin, babası Mevlâna Celâleddin, Şems Tebrizî, Şeyh Selâhaddin, Çelebi Hüsameddin, Şeyh Kerimüddin gibi çağının ünlü bilginlerinden "maarif" ve "esrar-ı ilâhiye" yi öğrenmiştir. Sultan Veled, babasınıninkine yakın sayıda eser vermiştir. Doksan yıllık ömrünü yalnız babası, dedesi ve hocalarının tasavvufî hallerini ve sözlerini kayıd, şerh ve açıklamaya sarfetmiştir. Sipehsalar ve Eflâki, Sultan Veledin kitaplarından ve şiirlerinden örnekler almış ve onlar temel kaynaklar olarak gösterilmişlerdir.

İşaret edelim ki, mevlevilikteki birliğin, vahdetin temelini Sultan Veled kurmuştur. Mevlevî tarikatında şube yoktur. Denilebilir ki, Sultan Veled olmasaydı mevlevîlik ya kurulamaz veya kısa ömürlü olurdu.

Sultan Veled üç eserine Mesnevî der. Bunlar da İptidaname, Rebabname, İntihaname'dir.

İ p t i d a n a m e : Mukaddimesinde ibtidanamenin niçin yazıldığından bahseder ve der ki: Babam ve üstat Şeyhüm Mevlâna Celâleddin kendi Mesnevisinde geçmiş velîlerin kıssalarını almış, onların

- (1)- İzbudak Veled Çelebi: Divanı Sultan Veled Syf. 23.
 (2)- A) " " " " " " " " 26. İst. 1941.
 B) Ayrıca tezin notlar kısmında "Mevlevîlik ve bir Mevlevî atını" adlı yazıya bakınız.

kerametlerinden, makamlarından bahsetmişti. Maksadı onların kıssalarından kendi keramet ve makamına göstermekti. O veliler de şunlardı: Seyyid Burhaneddin, Muhakkik Tirmizi, Şemseddin Tebrizi, Sabâhaddin Zerkub, Çelebi Hüsameddindir... İşte bu mesnevi de (yani İbtidaname) Mevlânânın ve onun kâimden ve müshâhibi olanların kerametleri şerh olunmuştur:

1- Okuyanlar ve dinleyenler bilsinler ki bu yazıların hepsi Mevlânânın yakın dostlarının halleridir.

2- Mevlânâda geçmiş velilerin kıssası, bu mesnevi de ise bizim zamanımızda olanların kıssaları.

3- Mürid şeyhinin ahlâkana uymalıdır.

Mevlâna türlü vezinlerde gazeller yazmış rûbailer söylemişti. Ben de ona uyarak bir divan yazdım; dostların ricası üzerine de bu mesneviyi (yani ibtidanameyi), bu dünyadan göçünce hayırlı bir armağankalsın diye yazmağa başladım; der.

İbtidaname 168 nesir özetâm ve 9.000 beyitli bir eserdir. İbtidaname mevlevilerin yedi kutup(1) dedikleri zatların hal tercümesinin keramet ve anlatmak için yazılmış; kendilerini bizzat yakından görmüş bir kimse olduğu için mevlevilik tarihi bakımından en sağlam bir kaynaktır(2). İbtidaname 1291 (H.690) yılında yazılmış ve 94 gün de tamamlanmıştır(3).

İbtidanamede mesneviden yedi beyit Mevlânânın gazellerinden bir Farsça iki arapça beyit; ~~hakîkî hakîkî~~ Hakîm Senai'den üç beyit Çelebi Hüsamettinden bir, diğer meşhur beyitlerinden de dört yani hepsi on beş beyittür(4) vesilelerle zikredilmiştir.

2- R e b a b n a m e : İlk yazılışından on sene sonra tekrar kaleme alınmıştır. Rebabnamenin önsözünde de niçin yazıldığına açıklar ve Mevlânânın şu sözünü zikreder.

"Neyin iniltisi kamaşlıktan ve kendi yarlarından ayrılmasındandır. Gurbete düşen, ayrılıktan inler. Neyin bir iniltisi vardır. Çok değildir; fakat rebabda naleler ayrılık yakarışları vardır. Çünkü o garipler toplamıdır. Her biri kendi yurt ve cinsinden ayrı düşmüştür(4). Bundan ötürü rebabta yakarışlı inilti neyden fazla oldu. Rebabname 105 nesir özeti ve aşağı yukarı 8.000 beyiti ihtiva eder. Nesir özetleri oldukça uzundur. Bu özetler de manzumede neler söylemek istediği açıklanır. Rebabnamede "Tevhid ve tasavvuf" vardır. 1300/

(1)- Yazımızın başında adlarını vermiştik.

(2)- Sipehsalar menakıbı da İbtidanamenin başka şekilde nesre çevrilmesinden meydana gelmiştir. "İzbudak Veled Çelebi: Divan-ı Sultan Veled Syf. 31."

(3)- Aynı eser Syf. 33.

(4)- Yani rebabda bulunan deri, kollar, demir ve şap; bunların hepsi kendi cinsinden ayrı düştüğü için inlemektedir.

(H. 700) yılında yazılmış ve beş ayda bitirilmiştir.

3- İ n t i h a n a m e : Sultan Veledin mesnevilerinin üçüncü ve sonuncusudur. Bu eserde de kısaca şunu demek ister: İnsan oğlunun gaflet ve unutkanlığı çoktur. Nefs insanı aldatır. Mevlâna ve onun en yakın dostlarının hallerinden bahseden birinci defteri (İbtidaname) i kinci defteri (Rebabname), sonunda da üçüncü defteri yazmak gereğini duydum. Çünkü üçüncü kemeldir ve kemal üçüncüdedir.

Bu eserde Şems'den, Mevlânadan ve onların bir nur olup iki renk li ışık halinde göründüklerinden, ayet ve hadislerin şerhinden bahseder Sema' hakkında önemli bir bölüm vardır. 96 nesir özeti 7.000 beyit ka dardır. İntihanamede Türkçe, rumca beyitler yoktur. Yazılma tarihi bel li değildir.

4- M a a r i f i S u l t a n V e l e d : Sultan Veled bu eseri yazmakla dedesi ve babasına uymaktadır. Elli bölüme ayrılmış ayet, hadis ve "kibarkelâmı" gibi konuları tasavvufi görüşle açıklamıştır.

5- N ^ â f i ' f i l - f ü r u ğ : Veled Çelebinin yazdığına göre keşfüzzînunda bu kitabın adına raslanmıştır; fakat: "Mevlevî men baları bu hususta sükût ediyorlar." demektedir(1).

---

(1)- İzbudak Veled Çelebi: Divan-ı Sultan Veled Syf. 39.

58

A ş ık P a ş a V e G a r i b n a m e s i .
(1 2 7 2 - 1 3 3 3)

H a y a t ı: XVI. asfın ilk yarısında Anadolu'da yetiŒen Türk Œair ve mutasavvıflarının en meŒurlarındandır. Buna raĒmen hayatı hakkında pek az Œey biliyoruz.

AŒık PaŒa, rivayete göre, XIII. asırda Anadolu'ya Horosandan gelmiŒ bir dervif ailesine mensuptur. Asıl adı 'Ali olan AŒık PaŒa, bütün kaynakların ifadesine göre, 670 (=1272) de doĒdu. Amasyada 13 Safer 733 (=1333) te lmŒtr. Bütün kaynaklara göre AŒık PaŒa zengin, âlim, ve zhid bir Œeyh olup, her halde, devrinin siyasî faaliyetlerine karifmiŒ ve sfiyane Œiirler yazmifftır. AŒık PaŒanın hayatı hakkındaki muhtelif rivayetlerden çıkarılabilecek netice Œudur: Orta Anadolu'nun zengin ve nufuzlu bir sfi ailesine mensup olan AŒık PaŒa KirŒehirde doĒmamifŒ olsa bile, babasının veya kendisinin buraya gelip yerleŒtikleri ve ikisinden birinin burada bir zaviye kurduĒu muhtemeldir. Gerek tarihi kaynaklardan, gerek eserlerinden anlaŒıldığına göre, ehli sünnet akdelerine uygun bir tasavvuf mesleğine mensup olan AŒık PaŒa, muhtelif mahiyette derviflik cereyanlarının ve fütüvvet prensiplerinin ok canlı ve kuvvetli bulunduĒu böyle bir sahada alıŒtı ve etrafına bir ok mürid topladı. Adları geen büyük Œeyhlerin lmŒ bulunmaları, AŒık PaŒanın bu husustaki muvaffakiyetinde elbette âmil olmuŒtur.

E s e r l e r i v e Œ a h s i y e t i: XIII. asırda Anadolu'nun moĒul istilâsından evvelki siyasî ve itimaf buhranlarına karifmiŒ daha sonra Karaman sllesinin ilk inkıŒafında rol oynamifŒ nufuzlu bir Œeyh ailesinin ocuĒu olan AŒık PaŒa, herhalde genliğinde mkemel bir tahsil grmŒ, yalnız Arap ve Fars dillerinde deĒil, umumiyetle İslmi ilimlerde, bilhassa tasavvufta, büyük bir kudret kazanmifftır. AŒık PaŒanın nerelerde ve kimlerde okuduĒunu bilmediĒimiz gibi, devrinin büyük mutasavvıflarından kimlerle münasebeti olduĒu hakkında da sarif mlmatımız yoktur. Mamafih Hacı BektaŒ, Ahf Evren, Œeyh Süleyman, Mevlâna, Sultan Veled gibi, büyük sffileri Œahsen tanımamifŒ olsa bile -ki, bzularına tanınması mümkündür- bunların müridleri ile ve bilhassa son ikisinin eserleri ile yakından alkali olduĒu muhtemeldir. Garib-name'de mesnevinin her bakımdan, büyük tesiri olduĒu, yalnız eserin vezninden, Œeklinden, I. babın 10. destanındaki üzüm hikâyesi gibi, bzi mevzuların tekrar edilifinden deĒil, umumî heyetinden ve ruhundan anlaŒılıyor. İnan tasavvuf ve edebiyatını ve bilhassa, Senf, Attar, Mevlâna, ve Sultan Veledi ok iyi bilen AŒık PaŒa, kitabının ismini bile Senf'f'nin aynı ismi taŒıyan mesnevisinden

almıştır.

Şairlerine nazaran, tıpkı Mevlâna ve Sultan Veled gibi panteist olmakla beraber, ehl-i sünnet akidelerine uygun, ortodoks bir tasavvuf âkidesi neşrettiği anlaşılıyor. O sıralarda Anadolu'da çok çetin bir şekilde devam eden, ehl-i sünnetten olan ve olmayan dervişler arasındaki mücadelede, Âşık Paşanın, birinciler safında bulunduğu söylenebilir. Esasen daha evvel yazılmağa başlanmış olmakla beraber, 630 da tamamlanan Garip-name'nin meydana gelmesine, başlıca sebep de budur. Kendisinden biraz evvel Sultan Veledi Türkçe şiirler yazmağa mecbur eden bu "tarafdar kazanmak" zarureti, Âşık Paşayı da, Türkçeden başka dil bilmeyen geniş halk kütlesine hitap için, bu büyük eserini türkçe yazmağa mecbur etmiştir. Kitabın farsça mukaddemesinde ve ayrıca metnin sonlarına doğru "Türklere hak yolunu göstermek, tasavvuf inceliklerini anlatmak, yanlış yollara gitmelerini menetmek" için, bu eseri türkçe yazdığını izah etmektedir. O sırada Türk halk kütlesine ve Türk diline karşı gösterilen alâkasızlıktan şikâyet ederek, türkçe yazıldığından dolayı, kitabının kıymetsiz sayılmamasını isteyen Âşık Paşa, bu ifadesi ile o devir Anadolu şehirlerindeki münevver sınıfının psikolojisini çok iyi anlatmış oluyor. Türkçeyi, Arapça ve farsça gibi, bir ilim ve edebiyat dili değil, sâdece basit ve kaba bir konuşma dili saymak hususunda, daha sonraki devirlerde tezahürlerine tesadüf ettiğimiz bu telâkkiye karşı, millî dil ile bir edebiyat taratmak isteyen Anadolu şairleri arasında, Âşık Paşaya da ehemmiyetli bir yer ayırmak icap eder; fakat bu hususta onun üzerinde müessir olan en büyük âmil, halka hitap etmek ve dervişliğin yolunu onlara göstermek hususundaki ameli ve dinî düşünceleridir.

Garip-name 12.000 beyite yakın büyük bir ahlâkî-tasavvufî manzu medir ve tıpkı Mevlânânın Mesnevisi gibi remel-i müseddesle (fâ'ilâ tun fâ'ilâtun fâ'ilun) yazılmıştır. Farsça mensur bir mukaddimeden sonra, oldukça uzun bir medhal kısmı vardır: Kâinatın yaradılığından bahseden, Peygamber ve aşere-i mübeşşere hakkında na'at ve kasideleri ihtiva eden bu başlangıçtan sonra, asıl esere girilir ki, 10 bâba ve her bâb 10 destana taksim edilmiştir. Her bâbta o bab sayısı ile alâ kalı mevzular izah edilir. Meselâ 1. Babda vahdetten 2. babda ikiliklerden (dünya ve ahret, yer ve gök, rahmanî ve şeytanî gibi), 4. babda dörtlülüklerden (mel. 4 unsur), 7. babda yediliklerden (mel. 7 sey-yare, 7 menzil, 7 perde) v.s. bahsolunur. Her destanda ibtida mevzû anlatılmakta, sonra onu teyid eden bir ayet veya bir hadis şerholunmaktadır. Arasına bazı hikâyelerle mevzu süslenir. Mevlâna mesnevisinin dağınık, tertipsiz, istitratlar ve hikâyelerle vahdeti daima bozulan şekline zıd olarak, Garip-name adeta hendesi bir intizama maliktir; hikâyelerde mesneviye nazaran burada çok mahduttur. Garip-name-

de hiç bir mahalli hususiyet olmadığı söylenebilir. Bu büyük eser didaktik bir mahsüldür. Garipnamenin yalnız Anadolu Türkleri arasında da değil, Mısır ve Suriye Türkleri arasında da şöret kazanması, Süleyman Çelebi Mevlidin'de ondan alınmış bazı beyitlere tesadüf edilmesi, Âşık Paşanın san'at kudretinden değil, büyük bir sâffî sıfatıyla, kazanmış olduğu büyük mânevi nüfuzdan dolaydır.

Garip-name'nin birçok yazma nüshalarına tesadüf olunur.

NOTLAR

- B e l h :

"Horasanda Amu deryanın güneyinde ve bu nehrin şimdi artık ona karışmayan, Dehas adlı kolu üzerinde Kohi Baba adlı dağın ovaya doğru yayılan kuzey yamacı üstünde , dağın geçitlerindeki Amu Derya'ya giden mühim ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır. Burası evvelce Horasan satraplığının siyasi ve sonraki Toharistan devletinin itfan ve din merkezi olmuştur." (1).

.....

"Belhin kuruluşu hakkındaki bilgileri bir tarafa bırakarak tezimizle ilgili olan olaydan bahsedelim. "Belh 603 (1206) da Harşenzah Muhammed'in imparatorluğuna ithak edildi. Nihayet 617 (1220) de Cengiz Han akıncıları Belh'i yağma ve tahrib ettiler; şehir bu felâketten hiç bir zaman kalkınmadı." (2).

.....

"Şimdi şehir , beş yüz kadar evi ile, Arapların haklı olarak , Umm-el-bilâd (beldelerin anası) adını verdikleri eski Belh'in bir bölgesinden ibarettir. Bu şehir geçirmiş olduğu bunca sarsıntılara rağmen , az çok ehemmiyetini muhafaza etmiş olmasını, mukaddesi tarafından sıtayıyla zikredilen , Dehas nehir kolunun suladığı arazi ve tarlasının feyz ve bereketine borçludur. Belh harabeleri dikkate şayandır. Budistik devrinden kaldığı halde birkarakter hususiyeti olarak, İran efsanesine ait isimler taşıyan harabeler , zamanın tesirine , islâm devrine ait olanlardan daha ziyade mukavemet etmiş görünmektedir. Belh'in an'anevi kutsiyeti Ali'nin kabri olduğu iddia edilen ve ilk defa olarak, XII. asırda zikredilmiş bulunan Mezar-ı Şerif sayesinde , bu güne kadar devam eder. (3).

---

(1)- R. Hartmann- İslâm ansiklopedisi- cilt 2 , sayf.485- İstanbul 1943.
(2)- " " " " " " 486 " "
(3)- " " " " " " " " "

2 - Bahaddin'in Belh'i terketmesinin hakiki sebebi, ihtimal, Moğol istilâsı korkusudur. Maamafih menbâlarda böyle bir kayıt yoktur. Bahaddin Veleâ evvelâ hacca gitmiş ve seyahati esnasında oğlu Celâlettin ile birlikte, Nişapur'da maruf şairAttar ile buluşarak , şairin çocuğa Asrarname'sini verdiği rivayet olunmuştur. Devletşah'ın teski ret-üs-şüara'sında bulunan bu malûmat, İbtidaname ve Aflâki'de yoktur. Esasen o zamanlar Attarın henüz hayatta olması ihtimali pek zayıftır. Bahaddin Veleâ'in Bağdat'da Ömer Sühreverdi tarafından karşılandığı, halifenin bir hediyesini red ettiği ve medrese-i Mustangiriya'de ko nakladığı söylenir. Aynı zamanda Abbasi hilâfetinin sükûtunu önceden haber verdiği rivayet olunur ise de , Mustangiriya'nin inşası 631 de yani Bahaddin Veleâ'in ölümünden sonra , tamamlandığına göre, Aflakinin bu hususta verdiği malûmat kronolojiye uymamaktadır. Bahaddin Veleâ Hicazdan , Şam yolu ile , Anadoluya geçmiş ise de , hangi şehre gittiği malûm değildir. İbtidaname , vak'aları telhis ile , mevki isimleri olarak , yalnız Rûm ve Konyadan bahseder ; bundan önce oturdukları başka bir Anadolu şehriden bahsetmez.

3- Attar:

Attar (Ferid-ed-din Muhammed bin Ebi Bekr İbrahim). Attar (1119 ?- 1193 ?). İran'lı gahir ve mutasavvuf doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmiyor. Attar kendi sözüne göre Nişabur'da doğmuştur (Mirzo Muhammed Kazvini, syf. h) babası Kutb-ed-din Haydar'ın mürididir. Kendisi de ondan feyz almıştır. Kutb-ed-din Haydar'ın babası Türk Hanları neslinden bir zattan oğlu imiş. Haydar meşcup bir kimse olup Mogol istilâsını önceden haber vermiş (H. 618-M. 1221) ve sonra kaybolmuş. "Attar eserlerine göre sünî görünmekte ve hülefaî rasidini de methetmektedir" ihtiyarlığına doğru şii-liğe temayül etmiştir. Bu yolda bir eser yazmış bu da kendisinin Mekke'ye kaçmasına sebep olmuştur. Gençliğinden beri süflîliğe karşı olan sempatisi nihayet kendisini bu yola sürüklemiştir.

Hayatında üç devreyi açıkça görmek mümkün:

1- Bütün ş şiir ve edebî san'atlara hakim , üstad bir hikâyecidir. Tasavvufî manaları hikâyelere yerleştirmektedir.

2- Plân ve tertip gevşemiştir. Şair bazan panteist duygularla mest ve bazan ilâhi küll ile birleşmek ihtiyakile doludur.

3- İhtiyarlık devridir. Kuvveti sönüştür, plan ve tertip kalmamıştır. Eserlerinde Ali'nin şahsiyeti hakimdir. Attar otuz kadar eser yazmıştır. Bir kısmı elimize henüz geçmemiştir. En meşhurları Esrarname : tasavvufî Mesnevinin belki ilkidir. 26 makaleden ibaret olup tasavvufî fikirler küçük hikâyelerle izah edilmiştir. Mantık-üt-tayr : eserlerinin en meşhuru-
rudur. Bir takım tasavvufî hikâyelerden ibarettir . Ahmet Gâzâlî'nin "Ri-
sale-i-tayr" ının bir senginleştirilmişidir. Anka, Hüdhd, Sımsurg gibi kuş isimleri geçmektedir. Bu eser Bedehşânî tarafından kısaltılmış; Gülşehri, Ali Şir Nevalî tarafından nazireler yazılmıştır. Eserin özü şudur: "Allahı arayan bütün kainatı dolaştıktan sonra, nihayet onu kendinde bulur". Musi-
betname'sinin de özü budur. İlâhiname'de de aynı fikirleri buluruz. Pend-
nâme ise küçük bir ahlak kitabıdır. Cekher-el-sât'da ise tam bir fenâ fik-
ri hakimdir. "Bu fenâ hususunda, numane olarak, daima hallac gösterilir ve

Mevlânâ'nın "Hallac daki nurun beş yüz sene sonra Attar'ın ruhunda tecelli ettiğini ve Hallac'ın onun mürşidi olduğunu" söylemesinin sebebi her halde bu olacaktır. Bu motifin yanında ikinci bir motif daha vardır ki, o da Attar'ın ruhunda yavaş yavaş Ali'nin şahsiyetinin merkezden merkeze geçtiğini gösterir. İlâhî esrarın hâmilî Ali'dir. Ve ona bu esrar Peygamber tarafından tevdi edilmiştir. Kitabın bir yerinde Ali'nin Peygamberden aldığı bu esrarı bir kuyuya tevdi ettiği anlatılır. Orada biten bir kamaş (ney) bu esrara vakıf olur. Ve kesilerek musiki alet~~e~~ haline getirildikten sonra öğrendiklerini ifşa eder. Bu sırrın bir kuyuya tevdi edilmesi ve onun orada biten bir kamaş tarafından ifşa edilmesi, tasavvuff olmayan bir hikâyeye halinde, Nizaminin İskender-nâmei bahri'sinde de bulunur. Ve bunun aslını ilk çağda aramak icap eder. Attar ilk çağlardan gelen bu hikâyeyi şifler arasında meşhur olan Gadir Hum vak'ası ile birleştirmiş gibi görünüyor. Mevlânâ'nın Mesnevi'sindeki meşhur on sekiz beyit de bunun bir inikâsı olsa gerektir. (bk. H. Ritter, Das Proöemium des Mathnawı-i maulawı, ZDMG, XCII 169, 196.) Göze çarpan üçüncü motif insanın üzerinde ilâhî cevheri taşıdığı ve bunun için mevcudiyetinde olan perdeleri kaldırdıktan sonra Allahı bulmağa ve görmeğe muktedir olacağı fikridir. Attar, kendisinin bu suretle Allahı gördüğünü iddia etmektedir. Bununla alakadar dördüncü bir motif daha görülür ki, o da mutasavvufun , kozmos ve mazinin büyük dînî şahsiyetleriyle bir olduğu fikridir. Attar kendisinin güneş, peygamberler, Muhammed, Ali Bayazıt, Cüneyd, Ma'ruf Karhi, Bisr ve Hâfi olduğunu söylüyor. Yine ona göre , Allah muhtelif şeyhlerde muhtelif kışveler ile tecelli etmiştir)(I).

Attar hakkında notlarımızın Mesnevi ve hikâyelerindeki motifleri adlı kısmında tekrar bilgi verilmiştir.

(I)- İslâm Ansiklopedisi - İslâm Âlemi Tarih Coğrafya Etnografya ve biyografya lügatı- cilt 2, sayf. II, 1942.

4 - Selçuklular ve Bizans

Selçuk Türkleri Anadoluya yerleştikten sonra, bunların kurdukları medeniyet üzerindeki en büyük amil Bizans adetleridir. Bu tarihten itibaren Selçuk Türkleri Yunan ve Roma gelenekleriyle karşılaşmışlardır. Bu temasın tesiri Selçuk abidelerinde, sanat eserlerinde insan ve hayvan resimlerine karşı gösterdikleri temayülde pek açık görülmektedir. (Türkiye tarihi-Ahmet Refik-cilt I syf.76)

X X X

Bizans'la münasebet I.ci Kılıç Aslan zamanında başlamıştı. I.ci Kılıç Aslanın Bizansta gözü vardı. Bunu anlayan İmparator Mihal Lükas, Papa Greguar ~~ya~~ VII.ye baş vurdu. Papa, bunu memnurlukla karşıladı. Çünkü Şark Garp diye ayrılan kiliseyi tek bir ad altında birleştirmek istiyordu. Klermon şehrinde toplanan ruhani mecliste Piyer Lermutin teğvikile bütün islam âlemine, ' mukaddes cihat ~~ilân etmiş~~. Bu maksatla teşkil edilen orduların yolu üstünde Konya Sultanlığı, Anadolu Selçukluğu vardı. Kılıç Aslan (1092-1106) bunlara karşı koydu, komşularından istediği yardımın azlığı İznik'in düşmana geçmesine sebep oldu. (1106) da I.ci Haçlılar seferiyle bozulan muvazene I.ci Mes'ut (1116-1156) zamanında ikinci Haçlılar baskısıyla neticelendi. Fakat I.ci Mes'ut, Konradok, XVII.ci Lui ve Lombardiye ordularından teşkil edilen bu seferi ~~durdurdu~~. II.ci Kılıç Aslan (1156-1192) zamanında Danışmentlilere son verildi. (1177) Memleketâ ogullarına taksim ettiği Selçuk saltanatının felâketi oldu. Postkavgası baş gösterdi, yerine geçenler mühim iş göresediler. I.ci Alâeddin Keykubat (1219-1236) Bizansta II sene kadar kaldığı sırada Garp medeniyetile yakınlık ~~ve~~ peydahlamıştı. Kardeğinin ölümünde vatanına döndüğü zaman san'ata ve ilimlere büyük ilgi gösterdi. Yurdun bayındırlığına çalıştı. Bunlarla sıkı münasebeti kendisinin taassup duygularını yumuşattı. Zamanının aydın ve bilgi sever hükümdarıydı. Memleket gümüş ve bakırlarını işletti. Sinop ve Antalya limanları yoluyla Cenevizle ticareti sağladı. Bu gün Alanya dediğimiz Alâiye şehrini kurdu. Selçuk Sultanları içinde ilk defa altın para bastıran oydu. Maliye işleriyle bizat uğraştı. Hükümetin gelir giderini düzenledi Okullar ve eğitim kurumları vücade getirdi.

1- Mevlânânın yetişmesine kadar olan bir asırlık zaman; taşıdığı irsi kültür toplumlarının faktörlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu münasebetle bir kaç satırla o zamanın tarihi gelişmesine işaret etmek istiyoruz.

Türkler önceleri her yıl kabile kabile Bağdat'a gelir Abbasi Ordusuna gireler ve bu sırada kitle halinde İslâmlığı kabul ederlerdi. Bunlara Kur'an, güzel yazı ve fıkıh bilgileri verilirdi. Bu yolda askerî öğretim ve eğitim gören Türkler arasında aynı zamanda edipler, şairler, Matematikçiler, Fakihler yetişirdi. Selçuk Türkleri arasında ilim ve fenden üstat sayılacak bilginler yetişti. Keza İslâm Aleminde ilk defa bugünkü Üniversitelerin nüvesi diyebileceğimiz düzenli ve mükemmel medreseler kuran da Türkler oldu. Mevlânadan tam yüz yıl önce Melekşah'ın veziri Nizamülmülk'ün kurduğu medreseler çeşitli idi. Bu devirde astrolojiye önem verilmişti. Melekşah 1074 de bütün astroloji bilginlerini toplamış ve gün dönümünü tayin etmelerini istemiştir. Bu maksatla yapılan rasadhanelerde Ömer Hayyam, Ebül Muzaffer-ül esferâni, Meymun Vasatî, Mehmet Hâzin bu yolda çalıştılar. Takvim'i Celâli yani güneş takvimini de Melekşah'ın adına o yolda hurmuş oldular. Horosan Üniversite ve medreseleri ile Edebiyat ve ilimler merkezi olmuştur. Yakut Hamevî (1219) Merv-iş-şahcan'da 10 umumî kütüphane bulunduğunu yazar. Yine kendisinin söylediğine göre bu kütüphanelerin birinde en seçme 12.000 kitap varmış. Kendisi de bu kütüphanede çalışmış, tahsilini tamamlamıştı. Maveraünnehir kütüphanelerinin bu kadar ünlü olduklarını göstermeye İbni Sina'nın şu sözü yeter sanırız : "Bu kütüphanede öyle eserlere rastladım ki isimlerini bile işitmiş adam yoktu. Hatta ben de ilk defa görüyordum" . (Ahmet Refik - Türkiye Tarihi 1923-syf. 103)

İsfahan , Nişabur, Herat ve Bağdat'da medreseler kurulmuştu. Bunların en ünlüsü Bağdat'taki Nizamiye medresesidir. (1064) : Yapısına bakan Ebu Said Sûfidir. Zamanına uygun dinî ilimlerle İslâm hukukunu demek olan fıkıh okutulurdu. Farabi, İbni Sina, Gazali, Ebu İshak Şirazi, Fahreddin Razi, Beyzavi ve Elburini gibi din, fıkıh ve matematik bilginleri; filozof ve alimleri Mahmut Kaggari, Ahmet Yesevi yanında Ömer Hayyam Enveri, Cemâl İsfahani gibi edip ve şairleri bu yüz yılın mümessilleridir.

2- Mevlâna zamanını anlamak için ondan evvelki sosyal durumu gözden geçirmenin gerekli olduğunu yukarıda söylemiştik. Mevlânânın hayatı tamamen Selçuk İmparatorluğunun kuruluşundan 168 yıl sonra başlayıp yani 1207 den 1270 e kadar sürdüğüne göre biz Selçuk İmparatorluğunun kuruluş tarihi olan 1039 dan çöküş tarihi olan 1298 a ve Mattâ Mevlâna'nın tesirlerini göstermiş olmak için biraz da Osmanlı İmparatorluğuna geçmemiz ve bu aradaki tarihi olaylara kısaca bakmamız icap eder. Selçuk İmparatorluğu kuruluşunda Mısır ve kuzey Afrikada Fatimiler, Endülüste Emevi devleti vardı. Bütün İslâm devletleri arasında önemli rol oynayan

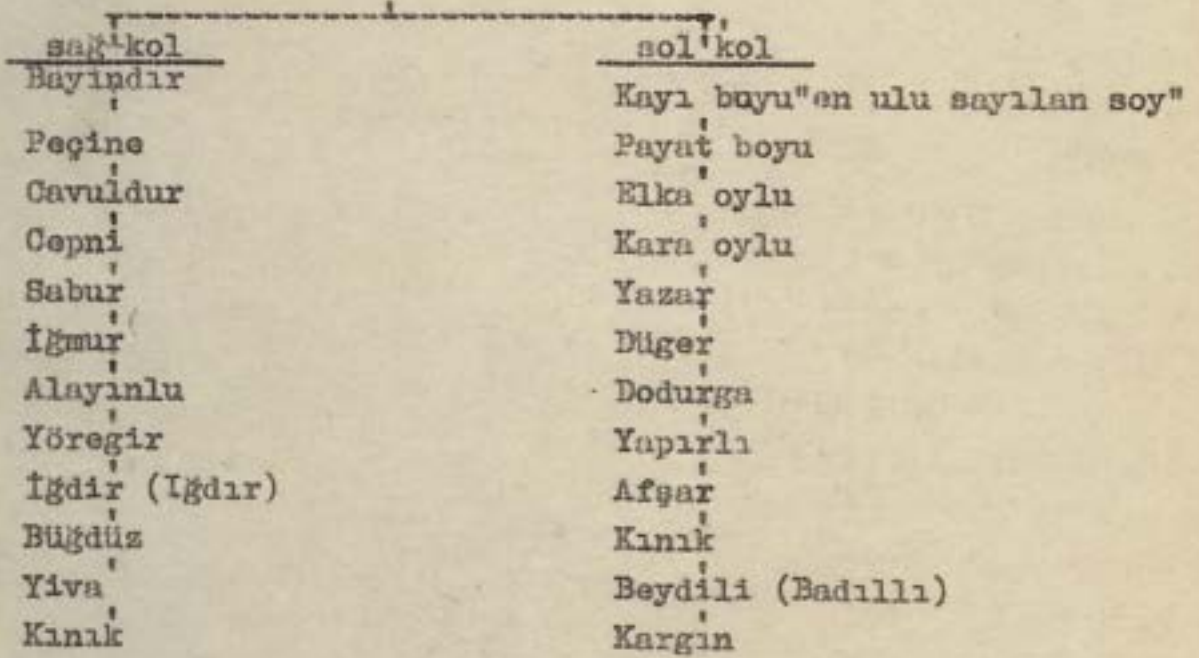
Selçuklardır. Türli adlarla Selçuk hakimiyeti Afganistandan Akdenize kadar yaygındı. (Ahmet Refik - Türk Tarihi)

Selçukların kuvvetli bir teşkilât kurmalarının başlıca sebebini millî ve dinî gelenekte aramak icap eder.

Selçuk İmparatorluğu Teşkilâtı

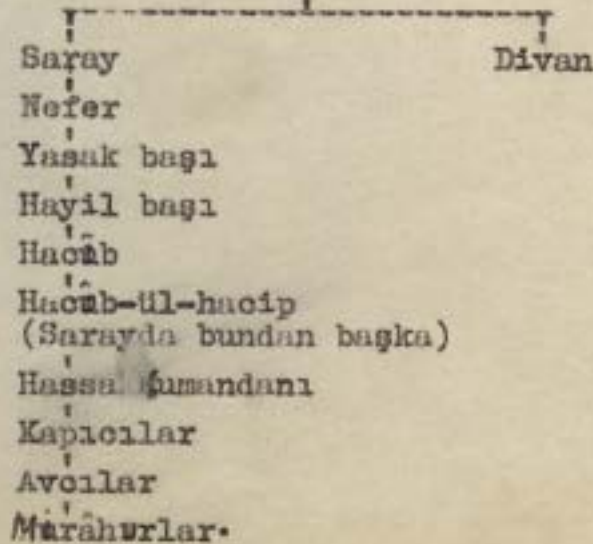
Memleket başlıca iki büyük kola ayrılır. Her kolda on ikişer boydan 24 boyu bulan bir siyasî teşkilâta malikti. Ayrıca Nizamülmülk adını taşıyan hükümdar ve onun merkez teşkilâtından da bahsetmek yerinde olur.

Selçuk İmparatorluğu

Selçuk İmparatorluğu Teşkilâtı

Nizamülmülk

S a r a y T e ŝ k i l â t ı n a A i t
M a k a m V e V a z i f e l e r i

Valilik : Yüksek ailelere mahsus bir makamdı ki, bunlar arasında en yüksegi Horosan valiliğiydi. Buna Sipehsalar denirdi. Hükümdar vezirini seçerken bunların fikrini sorardı.

Hacıb-ül-kacip : Valilikten daha yüksekti.

Vekil : Vezirlik rütbesindeydi, sarayın idaresine bakardı. ( ) tarihi Tarih-i Bûhâra'sında devletin ~~ş~~asmi on dairesi olduğunu yazar. Bunları sıralıyoruz.

- 1-Divan-ı Vezir: Bütün kâtiplerin reisidir. Alâmet olarak yanında hokka bulunur.
- 2-Divan-ı Müstevfa: Maliye bakanlığı vazifesini görürdü.
- 3-Amîd-ül-mülk: Bayındırlık bakanlığıdır.
- 4-Divan-ı-sahib-i Şûra: Millî Savunma Bakanlığı. (Askere maaş dağıtımına ve hesaplara bakardı)
- 5-Divan-ı Sahib-i Berid: Posta nazırı.
- 6-Divan-ı Müşrif: Saray masraflarını kontrol eder. (Şimdiki Divan-ı muhasebat.
- 7-Divan-ı Mülk-ü Hükümdar: Hükümdarın mülkünü idare eden vekildir.
- 8-Divan-ı Muhtesip: Belediye işlerine bakar. Bu vazifeye güvenilir hadım ağaları, tarafsızlığı ile tanınmış kibarlar ihtiyar Türkler tayin edilirdi.
- 9-Divan-ı Vakıf: Sonradan lâv olunmuş ve M.S. XII. yüzyılda bu ödev kadıya verilmiştir. Fakat memurlar hakkındaki şikâyetleri ya bizzat hükümdar ve yahut hanedan üyelerinden bir hey'et incelerdi.
- 10-Divan-ı Kadı: Adalet Bakanlığıdır. Kadı-ül Kaza tarafından idare edilirdi. Vilâyetteki memurlar başkenttekinin aynı idi; yalnız oradaki vezirlere hakim yahut Ket-hüda denilirdi.

S e l ç u k D e v l e t i n i n İ M e r k e z i
İ d a r e T e ŝ k i l â t ı n ı n
B a ŝ k a b i r ŝ e m a s ı

Pervaneci: Umumî işlere bakar.

Çağnigir : Beylerbeyi, ordu kumandanıdır.

Sahib-i divan: Emirinde 12 vezir kâtibi vardı, bunlar bütün malları tesbit ederlerdi.

Enval Deftercisi: Maliye Bakanı idi.

Münşe-i Has: Baş Kâtip ve Dış İşleri Bakanı idi. Abbasiler yoluyla Mısıra, oradan da Selçukilere geçen bu makama divan-ı tura denildiği ve hatta müeyyedin tura gibi zatların ona nisbeten bu lâkabi aldıklarını, "Kitab-ül Hatat-ve'asax C.I syf. 226" da yazar.

!
Divan-ı Arz Kâtipliği: 12 Tanedir. Askerin ihtiyaç ve tımarlarını
nı kayıt ve zapteder. Millî Savunma Bakanlığıdır.

!
Haraç Katipliği: Mutfak, Cephane, Taşıthane, rekipline(=avhane(=
Şihar hane), ambar, Camdar hane, gibi memuriyetler
idare teşkilâtının önemli birer uzvudurlar. Bunların
hepsinin belli bir tımarı vardır.

S e l ç u k l a r d a   A d a k e t

- A.- Mahkeme İşleri
- B.- Toprak Dağıtımı
- C.- Asayiş.

A.- Mahkeme İşleri : Şehirlerde adalet işleri kadı, müftü ve naib
lere aittir. Bunlar hükümlerini hanefî doktrini esaslarına uyarak verir
lerdi. Adam öldüren asalar, malı çalınan zararlı çalana ödetilir, zina
eden recc olunur.

B.- Toprak Dağıtımı : Bilginlere ve diğer ileri gelenlere, şeyh-
lere ve onun yakınlarına tımarlar verilirse de; Konya Sultanları Anado-
lunun hudutlara yakın tımarlarını gazilere ve alplere verme siyasetini
güderlerdi. İşgâmlıkta Emevî ve Abbasilerde sırf kendi akraba ve yakın
ları arasında yaptıkları bu toprak bölümünü Selçuklarda nizam-ül-mülk
değiştirmiş devletin genişlemesine göre toprağı birçok parçalara böl-
rek, askerlere armağan etmiştir. Böylece memleketin daha bayındır ola-
cağına düşünmüştür ki, bu teşebbüs iyi neticeler vermiştir ve memleket
te epy mamur olmuştur. Böylece gelir de arttı. Kendinden sonra gelenler
de bu yolu tuttular; fakat zamanla mukataat denilen bu usül biraz değış-
tirilerek toprak bir kısmı mukataat, bir kısmı satılık, bir kısmı da va-
kif olmak üzere üçe ayrıldı. İşlerinde başarı gösteren memurların aylı-
ğı artırılır, beceriksizlik gösterenler cezalandırılırdı. Babasının ye-
rini tutabilecek bir çocuk varsa oraya başka kimse alınmaz, o çocuk ta-
yin olurdu. Böylelikle yalnız askerî değil sivil idarede de bir nevi
zadeganlık vardı. Yeni alınan yerlere derhal askerî ve sivil memurlar
gönderilir ve şeriat hükümlerine uyarak vergi kesilirdi. Bunun memurla-
rı idi. Bunlar yalnız vergi vermeye kalmazharpte de bütün askerî kuv-
vetlerini sultanın elinde bulundurmaya mecbur tutulurlardı.

C.- Asayiş : Subaşılar ve şimdi poli dediğimiz zabıta kuvvetleri
olan Şehne yahut Beylerbeyi hükümdarın icra kuvveti idi. Şehir ve aya-
letler sultanın tayin ettiği memurlar tarafından idare edilirdi. Daire-
lere baş vuran hiçbir kimsenin işi ertesi güne kalmazdı.

Askerî Durum , Ordu Ve
Teşkilâtı :

Türklerin en esaslı vasfı olan askerlik ruhu ve cenk etme kabiliyeti garp Türklerinde de hiçbir zaman eksilmemiştir. Hudutlardan uzak büyük şehirlerde İran ve Bizans tesirile ruhu kozmopolitleşen küçük bir kütle ayırd edilecek olursa bütün Anadolu beyleri gerçekten bir askerdiler. Eski sosyal teşkilâtın tesiri nisbetinde Anadoludaki siyasî ve coğrafi durumlarının bunda yeri olduğu muhakkaktır. Aynı sebepler kendilerinin daima tetik bulunmalarını ve ancak askerî bir teşkilâta bağlı olmalarıyla mümkündür.

Arazi ufak parçalara ayrılarak sipahilere verilir, büyük ve zengin timarâra sahip olan devlet mensupları kanuna göre belli miktar asker beslerlerdi. (Hatta bunların mevki ve itibarları özel hayatlarındaki servetten çok, yanlarındaki kuvvetle ölçülebileceği siyasetnamede geçer.) Bunların hesaplarını başkentteki divan kâtipleri tutar, yararlık ve yardımları görülenlerin timar ve "mucip" leri artırılır.

Selçuk Ordusunun Özellikleri :

1) Türeye göre Selçuk sultanlarının beyler ve ileri gelenlerle çop ve çokân oynaması, atıcılık ve okçuluk eksersizleri gerektir.

2) Sipahilik : Babadan oğula geçen bir ocak gibiydi. Fakat bğulun babasının yerine geçemilmesi için at koşturmasını, kılıç kullanmasını, çomak oyununu, ve bir sipahinin bilmesi gerekli bilgileri edinmiş ve ehil olduğunu göstermesi lâzımdı. Türeye göre :

a.- Bir düşman alayını basan ve onbarın ileri gelenlerinden esâf alan kimse atı boynuna altınını kotas (bir nevi tasma) takardı.

b.- Avda okla kaplan yakalayanın bileğine kaplan kuyruğu takarlardı.

c.- Okla bir atında kuş vuran, atıcılığını belirtmek için sorguç taşırdı. Bu adetlerle Selçuklar zamanındaki diğer hükümetlerden ayrılırlar.

3) Selçuk Ordusu : Türk, Kürt, Arap, Ermeni, Rum ve daha başka unsurlardan karışıktı. Siyasetname'nin dördüncü bölümünde denildiğine göre : Eğer ordu tek unsurdan meydana gelirse er'at daima karışıklık çıkarabilir, hükümdara başkaldırabilirdi. Bunun için orduyu türlü unsurlardan teşkil etmelidir. Sarayda 2000 Horasanlı, 2.000 dilimli asker bulunmalıdır. Eğer bir miktar gürcüler, Farsî de bulursan daha iyi olur; çünkü bunlar cesur adamlardır. Böylelikle harpte şu veya bu milletin iyi harp edemedi dedirtmemek için aralarındaki rekabetlerden faydalanılır. Yine de ordunun özti ve ağırılık merkezini Türkler teşkil ederdi.

A s k e r i T e ŝ k i l â t

Selçuk hükümdarlarının askerî kuvveti idare bakımından üç kısma ayrılmıştır.

S e l ç u k O r d u s u

Hassa Kuvveti   Boy beylerinin kuvveti   Komşu hükümetlerin yolla
dışı yardımcı kuvvetler.

Kuvvet Teşkilâtı

Doğrudan doğruya sultanın yanında bulunan kuvvettir. Yalnız bu teşkilâtı vermekle iktifa ediyoruz :

Muzika Takımı: Büyüktü; çegitli boru ve köslerden ibaretti

Çavuşlar

Silâhdarlar

Yasavular

Kapıcılar

Serhank (=Kavas)

Müstahfazlar (=Muhafızlar)

Çameçdarlar (=Çamaşırırcılar)

Lâğın açıcılar)

Neft atıcı

Zemberekçi

Topçular.

Kullanılan malzeme

Ek ve Yayı

Kılıç.....

Haçer, ..

Cübbe (zirh elbise) ve kalkan

Süngü.....

Mürz (Uzun saplı demir topuz)

Comak.....

Nacak.....

Balta, ..

Mancanık..

İstihkameçiler.

O r d u n u n Y e t i s t i r i l m e d i :

Bu hassa kuvvetlerini hazırlamak için geniş talimhaneler yapılmış ve buralarda :

- 1.- Ok atma
- 2.- Muhtelif silâh talimleri
- 3.- Binicilik

hususlarına önem verilmiştir.

O r d u d a İ a s e :

Yiyecek ambarlarıyla cephanelikler zirh ve zahire ile doldurulur, kiliselerin bazısı camiye çevrilerek kâtip, imam, müezzin tayin edilirdi.

O r d u d a M a a s :

Bir kısım tarihçilere göre en eskiden askere arazi yerine maaş verilirdi. Bu usulün Samanilerden Gaznevilere oradan da Selçuklilere

geçtiği yolunda tarihlerde izahlara rastlanmaktadır. Barthbult'un fikrine göre Selçuklarda arazi yanında 3-4 ayda bir maaş da verilmektedir.

S a v a ş v e B a ş a r ı :

Kış mevsimi tabii bir mütareke idi. Baharla birlikte harp baha neleri de filizlenirdi. Şehir muhasaraları mancınık, lâğım ve boru gürültüleri ile başlayan bir hengame olurdu. Bu mahşer sonunda katli an ve yağmacılık olması görülür adetlerdendi.

Selçukâatın kalecilikte pek ileri olduğuna Konya ve Sivas surları canlı ve güzel bir örnek teşkil ederlerdi. Alınan şehire -önemine göre- derhal bir sultan ve kadı tayin edilirdi.

S a v a ş ın G a y e s i :

Harp yapmaktaki bu önemli gaye -o zamanın bütün milletlerinde olduğu gibi- ganimet elde etmektir. Bu eski Türk ananesine göre kılıç kuvvetiğe gürze kazanılan servet, servetlerin en güzeli; en meşru ve en mübahı idi. Harbin gayesinde hükümdardan ere kadar bütün ordunun hissesi vardı. Elde edilen ganimetten hazine ve haraçlardan kumandanlar, beyler, alpler ve neferler; bir kelime ile bütün ordu mensupları payını alır, geri kalanı ile de Türkün ruhundaki asil ânsanlık duygusunun ölmüş eserleri olan ilim ve hayır tesisleri, medreseler, camiler, türbeler v.s. vücade getirilirdi.

S a r a y T e ş k i l â t ı V e H a y a t ı , . .

Bağdat halifelığının, haşmetine, eski İran saraylarının Semanilerle yeniden parlayan göz alıcı büyüklüğü ve Bizans İmparatorlarının çekici gösterişi Selçuk hükümdarlarının gözünden kaçmamıştı. Saray hayatı bakımından Abbasilerden ve Sasanîlerden ilham alınmakla beraber yine, ilk bakışta Oğuz türesinden gelen adetler göze çarpıyordu. Elçilerin gönderilmesi ve kabulleri saray hayatında mühim yer tutardı. Elçilerin gerek savaş ve gerek barış, sözün kısası her ne maksatla gelirse gelsin hükümdara hediyeler getirmesi ve götürmesi eski bir gelenektir. (Elçiye zeval yoktur) hükmüne uymak her iki taraf için büyük bir şeref sayılır hiçbir suretle elçilere dokunulmazdı.

Selçuklardan kalan belgelerin azlığından dolayı devlet gelir ve vergilerinin ne yolda ve nasıl toplandığı ve saray masraflarının neden ibaret olduklarını kesin olarak bilemiyoruz. Yalnız Selçukların İlhanlıların tabiiyeti altına girerek istiklâllerini kaybettikleri yani Sultan Alâattin oğlu Ciyasettin zamanında Moğolların kazanması üzerine Selçuk devletinin bu memleketleri divan gelirinin üçe bölünerek birisi büyük İlhana biri Sultana biri de emirlerin ve erkânın ihtiyaç

larına ayrılmak şartıyla bariz teklifinde bulunduğunu ve bunun büyük İlhan tarafından kabul olunduğunu biliyoruz. (Hayrullah efendi tarihi cilt.I syf. 35 den naklen Millî Tettebular sayfa 15 ve syf.231)

Anadolu Selçukilerinde paraları üzerine kazdırdıkları ve işlettikleri resmî ünvanlarını diğer İslâm hükümdarları gibi halifeden alırlardı. Bağdat halifeleri bu gibi ünvanları vermekle ünvan isteyen hükümdaran veya emirin ehemmiyetini göz önüne almaksızın gönderdiği hediyeleri derecesinde pohpohlar ünvanlar verirlerdi.

Zamanla selçuk devleti, Oğuz türesinden olan eski Türkmen ananesinden ayrılıyor, İran kültürünün nüfusu altına giriyordu. Arap ve Acem memurları kullanılırdı. Arapça ve Acemce resmî dil olmuştur. Çünkü birçok İranlı, Harzemli alimler ilerde bahsedeceğimiz Moğol istilasından sonra Anadoluya sığınmıştı. Sultanlar Abbasi halifeleri, Eyyubî prensleri ve Memlûklarla Arapça muhabere ederlerdi. Resmî muhabere dili Farsça idi, fakat devlet halk ile muamelâta da Türkçe kullanıyordu. Mevlâna, pervane ve sultan arasındaki konuşmaların Farsça oluğu sarayın resmî dili için güzel bir misaldir. (İllustration, Prof. Ülken Hilmi Ziya) Selçuk devletinin; Bey (Tuğrul Bey), İsfahan (Melikşah), Konya (Alâettin) sıra ile başkenti olmuştur.

H a l k A d e t l e r i V e İ n a n m a l a r

"Halk eski Konyadan geriye kalan kısımdır. Herşeyden evvel eski kabile reisleri"(zadegân) yine halkın içinden tamamen ayrılmamıştı. Fakat asıl halk diyince yeni teşekkül eden bir takım tabakalar ve zümreleri anlıyoruz. Bunlar da Ahiler, Kabadayılar, (Rûnud) v.s. dir. Bunlar gerek Konyada, gerek diğer Anadolu şehirlerinde belediye teşkilâtı vazifesini gören ve halkı birleştiren, meşet tarzlarına göre tabakalara ayrılan muhtelif zümrelerdi. Adeta Ahilik halkın (küçük esnaf tabakasının) yukarı tabakalara karşı bir kimliğini idi." (İllustrasyon Prof. Ülken Hilmi Ziya 1937 67/1). Sonraları 1277 de Karaman oğlu Mehmet Bey Konyaya zaptettiği zaman divan işlerinde yalnız Türkçe kullanılmasını emretmişti.

***

*

XIII. Asırda Anadolu'da müteaddit tarikatlar vardı.

B a b a i l i k : Kurucusu Baba İlyas, mensupları Horosandan gelen Babailerdir. Şubesi: Abdalan zümresi, Pir Aptalan, Seyid Gazi, Sünnîliye muhalifti.

A h l i k : Bunlara (Ahiye-i Fütüyan) genç kardeşler denirdi hemen her köyde ahî teşkilâtı vardı. Bunlar serkeşleri öldürürlerdi. Reislerini evlenmemiş san'at ehli kimselerden seçerlerdi, zavî

leri çok süslü idi, mesleklerine fütüvet (delikanlı) denirdi. En meşhur pirleri Ahî Ören'di.

Bektasîlik : Piri Hacı Bektâşî Veli Horosanlıdır. Önce Sivasa oradan Kırşehir ve sonra Kayseriye gelmiştir. Şeyh Lokman Perendenin mürididir. Babailik ve ahlikten tesirler almıştır. Bektasîlik en çok M.S. XV. asırda gelişmiştir. Hacı Bektâşî Velinin ölümü (1295) tir. 96 Yaşında ölmüştür. Kırşehirde adına nisbetle, ilçe ve şehirde bir türbesi vardır.

M e m l e t i n B a y a n d a r l ı k ı

Selçuklarda bayındırlık ve mimarî çok ilerlemişti. Fakat bunlarda İran, Arap ve Bizans tesirleri görülmektedir. I. Alâattin Keykubad zamanında birçok memleketlerden gelen mimar ve san'atkarlar toplanmıştı. (Bu gün Konyada yaşayan Selçuk yapıları mabet, türbe, medrese olmak üzere üç kısımdır. Selçukların Konyada bıraktıkları nakışlı ve çinili eserlerden birisi Sahip Atâ camiidir, Sahip Atânın türbesi caminin yanındadır. (1285), I. Alâattin camii (1219), sırgalı medrese (1242), Karatay medresesi (1251), Konya ile Aksaray arasında xx Sultan Han (1228), İnce Minâreli medrese (1251) pek meşhur yapılarıdır.

Alâattin camii kiliseden çevrilmiş olup buna zaman zaman eklenmeler yapılmış ve camii 1221 de tamamlanmıştır. Karatay medresesi Emir Celâleddin-i Karatay tarafından kurulmuştur.

E l y a p ı l a r ı n a g e l i n e : Konyada bunlar ekseriya aynı üslûpta olup bunlarda da Bizans ve İran tesirleri görülmektedir. Bütün yapılarda en göze çarpan en millî taraf mozaik çinilerdir ki, yapılara güzelliğini veren zaten budur. Selçuklar insan, hayvan resmi de yaparlardı. Bunu garptan İran ve garptan Bizansla temaslarıyla izah mümkündür. Aslan, Kartal, Güneş resimleri yapılarda görüldüğü kadar paralarında insan insan resimlerine de rastlanırdı. Meselâ II. Keyhüsrev'in paralarında aslan resmile güneş vardı. Konya surunda ki iki aslan iké iki büyük kabartmadan biri Ahremen öbürü Hüzmüştür. Keza resimler sultanların silâh ve armalarına da geçmişti. Şahin ve iki başlı kartal yalnız bayraklarda değil çinî mamulâta ve kumaşlarda da vardı. Selçuklar Konya kadar Sivas, Niğde gibi türlü merkezlerde de cami, medrese; ve insanî duygunun en güzel belirtisi olan hastaneler yapmışlardı. Sivasta Çifte Minâreli Camii, Gök Medrese; Divrikte Ulu Camii Selçuk yapı san'atının göz kamaştırıcılarından. San'at bakımından yeni bir buluş olan büyük levhalar üzerine çini mozaik imali de Selçuk türklerine hastır. Ancak kullanılan renk açık ve koyu mavidir, manganez mavisi ve beyazdır. Bu yapılardan başka yurdun dört

bir yanında halâ rastlanan çeşmeler, camiler, medreseler, hanlar, imarathaneler ve şehir sularını temin için büyük sarnıçlar görmekteyiz. Selçuk devrinin karakteristik vasıflarını sade yapıda görmek değil halı gibi dokuma ve ince işlemlerde de görmek imkânını dünya müzeleri vermektedir.

S e l ç u k İ m p a r a t o r l u ğ u n u n S o n Y ı l l a r ı .

(İkinci Mesut) devri (1284-1297) hemen hemen Anadolu'da Moğol idaresi gibi idi. Memurları indirme ve tayin Moğolların elinde idi. Sultanlar vazifelerini sözle yaparlardı. Memleketi idare edecek kudretli Sahipler de kalmamıştı. Sahib Atâ bu acıklı günleri görmeden (1285) gözlerini yummuştu. Memurluk hediye ile satılır halk ezilirdi. Karaman oğulları, Hamit Oğulları, Egref Oğulları, Kastamonide II. Mesudun kardeşi Kılıç Aslan istiklâllerini ilân ediyorlardı. Orduda disiplin ve düzen bozulmuştu. Uç beyleri bile baş kaldırmıştı. Lazig (Denizli), Menteşe (Muğla), Aydın, Saruhan, Karesi, Germiyan, Selçuk Sultanını tanımıyorlardı. Memlekette baştanbaşa eşkiyalık hüküm sürüyordu. Gittikçe azalan sultanın tahsisatı da o kadar kısıldı ki, II. Mesut kederinden öldü. (1338). Bütün mekanizma bozukluğuna memur ve başların serkeşliklerine rağmen (Oğuz nesli ölmemişti, yine bu nesilden Türklüğü asırlarca yaşatacak beyler ve ağalar vardı. Güneşin doğduğu yerde Bizans yeni bir nur sezdi, bu nur Osman Bey'in sultanlık yıldızı idi. (Türkiye Tarihi: Ahmet Refik 1923 sayf. 149) .

6 - Bahaddin Veled Konyada yavaş yavaş büyük bir şöhret kazandı , Emîrlar ve hattâ bizzat Sultan Alâettin Kaykubad , onun vaazlarına devam ederlerdi. Nihayet Konya'da iki sene bulunduktan sonra , öldü . 18 rebi-ül-âhır 628 (1220)'de öldüğüne göre , Bahaddin Veled Konya'ya 626 (1228)'de gelmiş olmalıdır.

Risale-i sipehsalar ise , Celâleddin'in babası ile birlikte , Konyaya geldiği zaman 14 yaşında olduğunu kadeder. Bu taktirde Bahaddin'in 618 de Konya'ya gelmiş olması lâzımdır. Aynı menbâ bundan önce Bahaddin Veled'in Suriyeden Erzincan'a geçtiğini söyler. Erzincan'da o zaman Mengücek sülâlesinden Fahreddin Behram Şah (ölümü : 662 - 1225) hâkim idi. Bahaddin burada kalmıyarak, civardaki Akşehir'e gitmiş , oradan Fahreddin'in zevcesi İsmetî Hatun tarafından yaptırılan hankah'ta bir sene kadar oturmuş ve buradan Konyaya geçmiştir. (Risale-i Sipehsalar, taş basması, Cawnpore, 1319. Syf. 9)

17 - Mevlânâ zamanında resim ve
Mevlânâ'nın ressamları

Mevlânâ'nın yalnız şiir sanatıyla değil, müzik ve resimle de çok yakın ilgisi olduğunu Mevlevî kaynaklarından olduğu kadar ana eseri olan Mesnevi'sinden de öğrenmekteyiz. Mevlânâ Mesnevi'sinin sayfaları arasında yer yer resme de dokunmuştu(1). Ayrıca diğer eserlerinde de resme yer vermektedir (2).

Sultan Veled'de babası gibi x artistik bir ruha malikti. Onun divanın da da resimden selâhiyetle bahsedildiği görülmektedir(3). Yeri gelmişken sırasile Mevlânâ'nın ressamlarından -hal tercümesi konumuzun dışında kaldığı için- yalnız isimlerini vererek geçmeyi uygun görüyoruz. Aynüddevele-i Rumi(4) Şeyh Bedreddin Yavaş (5), Alâeddin Siryanuş (6), Selâhaddin (7), Kaluyan (8), Ahmet (9), Hacı-yül-Mevlevî (10), Ressam Yusuf (II).

-
- (1)- Mesnevi cilt I, syf. 186.
" " " " 118
" " " " 136

(2)- Fihri mahfih fasıl 56, syf.241.

Uzluk Şehabeddin- Mevlânâ'nın ressamları- syf.7-8.

(3)- Divan-syf.70-125

Uzluk Şehabeddin-Mevlânâ ressamları-syf.8-9.

(4)- Uzluk Şehabeddin- syf.9-12.

Çağının ünlü bir portrecisidir.

(5)- Uzluk Şehabeddin -syf.17.

Mevlânâ hayatta iken kendisine mürid olmuştur. menakiblerde sık sık adı geçmektedir.

(6)- Uzluk Şehabeddin- syf.19.

Aynı çağın ressamlarından. San'atkâr olduğu kadar ilim hüviyetiyle de tanınmıştır.

(7)- Uzluk Şehabeddin - Syf.20.

Adı menakiblerde geçtiği kadar Mevlânâ'nın bizzat Divan-ı Kebir'inin ikinci cildinde de adı geçmektedir.

(8)- Uzluk Şehabeddin- syf.21-25.

Çağının ünlü san'atkârlarından olup Mevlânâ'yı tanıdıktan sonra İslâmlığa girmiş bir ressamdır.

(9)- Uzluk Şehabeddin- syf.25-26.

XIII.cü yüz yılın Selçuk ressamlarından olup dekoratif konularda kendini göstermiştir.

(10)-Uzluk Şehabeddin- syf.26-27.

XIV.cü yüzyılın ince zevk ve duygusile Akşehir'in ünlü bir ressamıdır.

(II)- Uzluk Şehabeddin- syf.28-29.

Devrinin ünlü san'atkârlarından olup eserlerine daha çok rastladığımız bir ressamdır.

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Konyada büyük bir kalabalık halinde kitap ressamalarını görmekteyiz. Muhlîs bin Abdullah, Yusuf bin İsa, Celâlettin Yusuf, Hasan bin Osman, Mehmet bin Kutlû, Hasan bin Ahmet, Osman bin Abdullah, Ahmet bin Mehmet, adları bu uğurda büyük bir dikkatle takibe değeri olan sanatkârlardır(1). XV. yüzyıllarda da Yusuf bin Hamza-el Meşhu-rüttürk, İsa-ül-Kunevi(2), aynı yüzyıl içinde ünlü bir dekor ressamıdır. Aslan ve Mehmet bin Ali bin Garip şah'ı sayabiliriz(3). Osmanlılar devrinde ise Bayezid II. zamanında Abdurrahman-ül-Mevlan, Medarî Mustafa(4), Miraza Ali(5), Behzad(6), XVII. yüzyılda Fennî lâkabını taşıyan Mehmet Dedé(7), Fasih(8), XVIII. yüzyılda Hasib Dede(9), Hasan Leylek Dede(10), Sait efendi(11), XIX. yüzyılda da Mustafa ağa, Naim(12), gibi mevlevî tarikatının hatırı sa-yılır san'atkârlarını görmekteyiz. Kendileri hakkında Uzluk Şahabed-dinin Mevlâna ressamları Konya 1945 kitabında etraflı bilgi vardır.

MEVLÂNANIN RESİMLERİ.

- 1-Aslı Tahranda Şahın özel müzesinde bulunup fotoğrafı merhum İ. Mahvi'de bulunan resim.(13)
- 2- Beyazid Kütüphanesi.(14)
- 3- Beyazid Kütüphanesi No.5017 de bir mecmua içinde bulunan bir resmidir.(15)
- 4- Boston müzesinde bulunan bir resmidir.(16)
- 5- Konyada Mevlâna müzesinde bulunan resmidir.(17)
- 6- İstanbul İnkilâp Müzesinde bulunan minyatür.(18)
- 7- Arnold W. T. S. nin Painting'in İslam adlı eserinde bulun-an minyatür.(19)
- 8- Ankara Etnografya Müzesinde bulunan portredir.(20)
- 9- İst. Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesinde bulunan resmi.(21)
- 10- Berlin Hükümet Müzesinde.(22)
- 11-Kuhnel'in (Miniatur Malerei im Islamischen Orient S.66) (23)

(1)	Uzluk Şahabeddin Syf. 25.
(2)	" " " 31.
(3)	" " " 32.
(4)	" " " 33.
(5)	" " " 34.
(6)	" " " 38. Bu Behzad'ı İranlı minyatürcü Beh-zadla karıştırmamak lâzımdır.
(7)	" " " 39.
(8)	" " " 41.
(9)	" " " 46. ~~47~~
(10)	" " " 49.
(11)	" " " 51.
(12)	" " " 55.
(13)	" " " 59. ve Prof. Suheyl Ünver Konya Dergisi Özel Sayısı. 1943. Syf. 78.

-
- (14) Uzluk Şahabettin Syf.59. ve Prof. Süheyl Ünver Konya
özel sayısı 1943. Syf. 79.
- (15) Uzluk Şahabettin Syf. 60.
- (16) " " " 62.
- (17) " " " 63. ve Prof. Ünver aynı eser Syf.80.
- (18) " " " 65. " " " " " " 80-82.
aynı minyatürü Güzel Sanatlar Mecmuası Sayı 2. (1940) da çıkmıştır.
- (19) Uzluk Şahabettin Syf. 65. ve Prof. Ünver Syf. 80.
- (20) " " " 70.
- (21) " " " 70. Eser: Mecalis-ül-Uşşak varak 12.
- (22) " " " 72.
- (23) " " " 73.

8 - M e v l e v i l i k V e B i r
A y i n Ö r n e ğ i

- İslâm ansiklopedisine D.S. Margoliouth tarafından yazılan(1) "Mevleviye" adlı makaleden kısaltarak ve sadeleştirerek notlarımıza almayı uygun gördük :

Avrupalılar tarafından "dönücü dervişler" (=Derviches Tourneurs) veyahut "rakseden dervişler" (=D. Danseurs) denilen dervişler tarikatıdır.

1- T a r i k a t ı n m e n ş e i: Tarikatın adı; Türk yazarlarına göre Celâlettin Rumî'ye babası Baheddin Veled tarafından ve rilmiş olan Mevlâna" (=efendimiz) unvanından alınmıştır. Bu tarikatın üyelerine "Mevlevî" denildi. H. 678 ve 706 yıllarında Mesneviyi istinsak edenler de bu adı vermişlerdir. Halbuki yukarki sonuncusun da Konyayı ziyaret eden İbni Batuta'ya göre, bu müstevsîhlere "Celâliyye" denilmektedir. "Mevlevî" kelimesi ise ancak menakiplerde tesadüfen ve âlim manasında kullanılmıştı ki, bu kelimenin bu mânâda kullanılması Hindistanda umumîdir.

Tarikatın Avrupalılardaki adının menşei "zikr" âyininin alınmıştır ki, bu ayinde dervişler muhtelif musiki aletlerinin sesleri ile ve sağ ayaklarını mihver ittihaz ederek dönerler. Söylendiğine göre Celâleddin bu âdeti himaye etmiş, fakat bunun bir bid'ad olduğunu inkâr eylemiştir. (Menakıp, II, 79). Şüphesiz "Raks=danse" tabiri, Celâleddin devrinden birkaç asır evvelki eserlerde "mutasavvıfların bir adeti olmak üzere zikredilmiş ve o zamanlar çok defa şiddetle aleyhine hükümlenmiştir (2).

Raks, müziğin yahut şiirin tabii yoldaşdır; fakat dervişlerin dönmesi, vezin ve ahenk ile bir fikri temsil etmekten daha ziyade baş döndürmeyi gaye ittihaz etmiş olduğu zannolunur. Dönmenin yıldızların hareketlerini temsil ettiği teorisi Mesnevîde de bulunur. Aynı görüşü daha eski bir eserde : Risale-i İbn Tufeyl (Kahire) 1922 Syf. 75)de de bulunur. Bu eserde dönmenin bilhassa ipnotik tesiri üzerinde durulmaktadır.

2- Diğer tarikatlarla olan münasebetleri: Mevlevîlik tarikatı doğmuş olduğu muhitte hristiyanlara müsait idi ve bütün tarihi müd-

(2)- Teziminizin "Sem'a", bahsinde bu hususta bilgi verilmiştir.

(1)- Mevlâna: Konya Özel Sayısı No. 53-56 Konya Syf. 116-120

detince misaadekâr ve bütün dinler ile felseff bir esas üzerinde uzlaşıp anlaşmayamenakibden anladığımızı göre tarikatta muzik ve rakâmîkullanılmasını hiristiyanların ibadetlerine benzetmek suretiyle fakihlerin sık sık tarizlerine maruz kaldığı. Bilhassa "sem'a" bölümünde bu hususu genişçe belirtmeğe çalışmıştık.

3- Tarikatın İnkisaf Ve İntisarı: Tarikatın ilk kurucusunun Mevlânânın oğlu Sultan Veled'in, babasının fikir ve telâkkilerinin bir düzen içersinde toplayarak bunun Anadoluda hem daha kolay yayılmasını sağlamak ve hem de bunu böylece devam ettirebilmek endişesinden doğduğunu menakibden öğrenmekteyiz. Tezimizin Mevlânânın insanlık fikirlerinden bahsederken, kendisine Bizansın tesirlerinden de söz açmış ve Mevlânânın yunanca şiirleri olduğunu da açıklamıştık. Ayrıca notlarımızda "Selçukile ve Bizans" her iki medeniyetin birbirine olan karşılıklı tesirlerini açıklamış bulunmaktayız. Bu bakımdan Mevlânânın hiristiyanlık karşısındaki sempatiğ tavrına tekrar işaret etmek istiyoruz.

Sonra Mevlânânın ölümünden bahsettiğimiz sırada da cenaze töreninde yalnız İslâmların olmayıp yahudi ve hiristiyanların bulunmasını da bu sempatiğ tavrı açıklayan güzel bir örnek olarak görmekteyiz. Esasen Mevlâna mevleviliyin şimdiki ayin ve rûsumunu vaz ve mevleviliği bir tarikat halinde tesis etmemiştir. O böyle kayıtlardan tamamiyle uzak bir zatdı. Sem'a etmes ve et hâl neticesiydi. teslik vasıtası ise aşk ve sohbetten ibarettir.(1)

Mevlevilik "büyük Türk tarikatları içersinde en eskisi ve nüfusludur(2). Mevlânânın şahsi otpritesi sayesinde teşkilâtın Anadolunun her tarafında; Anadolu beylikleri arasında büyük bir rağbet kazanarak yayılmaya muvaffak olduğunu görmekteyiz(3)

(1) Abdülbaki: Melâmîlik ve Melâmîler 1931 Syf. 9

(2) a.- Ülken Hilmi Ziya T. T. Cilt 2 Syf. 252 de

b.- Vakıa daha evvel Orta Asyada kubrevilik vardı; fakat Cengiz istilâsından sonra dağılmış tarikat an'anesini kaybetmiştir. "Mevlevilik" ise, Selçuk devleti yakıldıktan sonra da Karaman oğulları ve Osmanlılar zamanında gittikçe kuvvetlenerek Osmanlı İmparatorluğunun saray sınıfına ve yüksek zümresine mahsus bir aristokrat tarikatı haline gelmiştir.

Mevlânânın yüksek fikrî ve edebî kıymeti olan eserleri tarikatın saray muhitinde yerleşmesine sebep olmuştur. (Aynı eser aynı syf.)

(3) Mesnevinin daha Mevlânânın hayatta iken büyük bir tehâllükle okunuyordu ve Fatinden az bir zaman sonra bazı camilerle Mevlevî tarikatlarında tekkelerinde "Mesnevihan'lık" lar ihdas edildi. XIII. asırdan itibaren takrire bağlanan Mesnevinin bu kadar fazla rağbet kazanması ve muhtelif yerlerde okutulması dolayısıyla onu şerh etmek veya ondan intihalar yapmak mecburiyeti de hasıl oldu. (Dergi Syf. III) Böylelikle Mevlânânın, hakkında yaratmış olduğu sempati çevresi üzerine, yahut şöyle diyelim, hazırladığı zemin üzerine Sultan Veled'in, onun fikirlerini derleyip toplayarak tarikata kurmasındaki kolaylık ne manâ daha iyi anlaşılır.

Karaman oğulları zamanında faaliyet merkezi Konya ise de; Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu'da siyasi birliği kurulmasından sonra Mevlevîliğin İstanbul'da da nüfusunun arttığına şahit oluyoruz. O kadar ki, bizzat padişahlardan bir çoğunun tarikata girdiği bilinmektedir. Şeyh Galip Sultan Selim III. ün ve Dede Efendinin yakın dostluğu dolayısıyla Mevlevîliğe olan büyük ilgisini tarihler yazmaktadır. "Guinet" de İstanbul ve civarında birinci sınıftan üç Mevlevîhane ile ikinci sınıftan bir tekke bulunduğunu zikreder. Aynı yazar birinci sınıftan dört diğer yedi Mevlevîhane daha zikreder ki, onlar da Konyada, Mısırda, Kahire, Gelibolu ve Bursadadır. İkinci sınıfın en meşhurları olmak üzere de Konyada Şems-i tebriy'ninki ile Medinede Dimaş-el-Şam ve Kudus'unkilerdir. Hasbuck, bu sonunculara, 1880 e doğru tesir edilmiş Hanya (Girid), Karaman, Rumile, Tatar (Teselyada) ve alemler ihtimale göre Tempe'ninkileri ilâve eder. (1) Bunlardan başka İzmir, Selânikte ve Kıbrısta da tekkeler bulunduğuna Gaufette işaret eder (2).

Mevlevîlik 4 Eylül 1925 tarihli bir kararname ile, Türkiyede, bulunan bütün tekkelerin kapatılmasına kadar devam etmiştir. Konya Mevlevîhanesinin kütüphanesi şehir müzesine çevrilmiştir.

4- Tarikatın Siyasî Ehemmiyeti : Guinet ve diğer gibi itimade az lâfık olan muharrirleri tefrik ve temyiz etmeksizin serdettikleri hikâyeleri red için Hasbuck'ın tetkikine müracaat olunabilir. Bu hikâyelerde "Mevlevî şeyhi evvelâ kan itibarile Selçukî Hanedanının meşru varisi ve nihayet hakiki halife" oluyor. Hasbuck farzediyor ki, bu masallar, Mevlevî Şeyhinin yeni sultana kılıç kuşatmak hususundaki "ananevî hakka" istinat etmektedir. Bu hak 1648 den daha eski değildir, ve XIX. asırda da tanındığı görülüyor. Yine görünüyor ki, islahat yapan sultanlar (Sultan Mahmut gibi) Mevlevî tarikatını, yeniçerileri iltizam ve müdafaa eden bektâşîlere karşı ve mütaakiben, müslüman cematin "dhimmi" lere karşı imtiyazlı bir cemaat halinde muamele olduğunu görmek isteyen ülema'ya karşı kısıtlı bir mukabil siklet olarak kullanmışlardır. Muahhar bir devirde, Sultan Abdülaziz ve Mehmet Reşat tarikatın âzasından idiler.

5- Tarikatın Ayini : Bu hususta yegâne ayin şekli olan sema'dan gerek Mevlâna münasebetiyle, ve gerekse sosyolojik ehemmiyetinden ötürü ayrı bir bölüm halinde bahsetmiştik. Burada sadece doğrudan doğruya tarikatın bir "alameti farika" sı olan kıyafete temas etmek istiyoruz.

Mevlevîlerin kıyafetleri (sikke) denilen bir serpuş ile (tennure) denilen kolsuz, uzun bir gömlek, (Destegül) denilen kollu bir çeket, (Elif-lâm-end) denilen bir Kamer ve omuzlar üzerine atılan (Harka)dır.

(1) Dergi Syf. 118

(2) Aynı eser Syf. 118.

Âyinde kullandıkları muzik aletleri de altı tanedir: Ney (bir nevi fülüt), Rûbab (bir nevi kitaradır), Rebee (üç telli kemençe), Davul, Kudüm (bir nevi dümbelektir), ve zil...

6- Tarikatın İdaresi Ve Tarikata Giriş Şekli : Tarikatın Konyada idare eden başkanı "Molla Hünkâr", "Hazret-i Pir", "Çelebi Molla", "Aziz Efendi" ünvanlarını taşırlar. Dervişler xx 1001 gün zillet verici bir çalışmaya mecburdular. Bu günler kırk günlük devrelere ayrılmıştı; bu 1001 günün sonunda onlara xx tekkenin elbisesi giydirilir, kendilerine bir hücre verilirdi. ve tarikatın çalışma metodu öğretilirdi; onlar, kendilerinin dönme, tefekkür, murakebe ve müzik gibi vasıtalarla tanrılıkla münasebet elde edecek bir hale geldiklerine kanaat getirilinceye kadar, bu halde kalmaya mecburdular.

Mevlevî Âyini : Buna "Âyini Şerif" de denir. Ayinin yapılmasına "İcray-ı Âyin" yapıldığı güne de "Âyin Günü" denilir. Âyinde kullanılan muzik aleti ve elbisesine dair tezminin "Sema" bölümünde bilgi verilmiştir. Bundan ötürü burada, Âyinin nerede ve nasıl yapıldığından bahs edecek ve bir de Âyin örneği vermiye çalışacağız.

"Mevlevî ayinleri tekkelerin sema'hanelerinde yapılır. Sema'hane; ortası cilâli ve hemvar bir döşeme ile kaplı bir meydan ve etrafında parmaklıklarla ayrılmış sofalar ve bunun üzerinde meydana bakan mahfellerden teşekkül etmiş ve çok süslü bir yerdî. Bunun kable tarafında mihrabı ve ayrılmış ise minberi de vardır. Âyin zamanında ziyaretçiler mahfellere ve parmaklıklarla ayrılmış sofalara geçerek, meydana sema' edeceklere ve tarikata mansup misafirlere bırakırlardı. Âyinden önce; eğer namaz vakti gelmişse, topluca burada kılınır, meydan yine sema' edeceklere bırakılırdı. Mevlevî dervişleri "Tennure" ve "elif-lâm(=kuşak)" ve arkalarına "güldeste" (=Haydarî-îlibade) denilen kolsuz ve yakasız çeket ile başlarına "sikke" giydikleri halde, omuzlarına biniş şeklindeki derviş hirkasını alarak çıplak ayakla sema'haneler dizilip ayakta dururlar, mütribde özel yerine geçer. Bundan sonra şeyh sema'hane nin kapısından girince "Selâmün aleyküm" (etrafa dizili duran dervişlerin başı)bu selâmı "aleyküm selâm" diye karşılar ve "hu;..." diye uzatır. Şeyh, yeri olan mihrap tarafındaki posta geçer. Şeyh oturunca etrafındaki dervişler de diz çöküp oturur ve yer öperler(1).Ve derin bir sessizlik başlar. Mütribin bulunduğu yerden bestesi rast makamında olan bir "na't" okunur. "Mütrip"= neyzen

(1)- Yer öpmek şuradan alınmıştır: Alemde var olan her şeye hatta bir zerreye bile, insanlara fayda vermek üzere Tanrı tarafından bir "feyz" verilmiştir. Eşyanın masddarı da yerdîr. İşte o feyzin bulunduğu yer öpülerek tebcil edilir. Meselâ bir bardak su içilince de suyun kabı, bardak, mağraba, her ne ise, o da öpülerek tebcil olunur.

Kudüm-zen, n'athan, Âyin-hân ve (eğer varsa) cengî ve rebap ehlinden meydana gelir. "Neyzen başı" ve "Kudüm-zen başı" da bu kurulun başıdır. Na't bitince, o gün hangi ayin okunacaksa onun bestesi olan makamdan neyzenbaşlı bir "taksim" yapar:

Binevez-ney çün hikâyet miy-küned
Ezceday-ı hâ-şikâyet mây-küned.

Taksim bitince, sıra ile sema'hane etrafında dizili olan dervişler hep birden ellerini yere vurarak sema'a kalkarlar. Sema' edebileceklere "Sema' zen" denir. Bunlar hırkalarına oldukları yere bırakır ve biribiri arkasına sıraya dizilirler. Sema' etmiyecekler de bir kenara dizilirler. Mutrip yerindedir. Kudümler usûl ile vurulmağa başlandığı gibi neyler de, hangi ayin okunacaksa onun makamının peşrevini çalmağa başlar. Sema'zenler kollarını çapraz olarak omuzlarına bağlayıp kendileriyle birlikte ayağa kalkmış olan Şeyhin hazır bulunanlara karşı başkeserek verdiği selâma aynen eğilerek karşılık verirler. Şeyh postunun üzeründe bir iki adım atarak postun kenarına gelir, bir selâm resmi daha yapılır. Bu sırada sema'zen başı Şeyhin önüne gelip karşısında başkeserek eğilir, üçüncü bir selâm resmi daha olur. Bundan sonra sema'zen başı, yüzü Şeyhe dönmük olarak üç adım geri çekilir. Şeyh ile arasında bir yol açılır. Sema'zen dervişler sıra ile buraya gelir, Şeyhin elini öper ve aralıktan geçerek sema' başlarlar. Sema'zen başı ortaya ve kenara geçerek sema'zenleri, önlerine geçmek sûretile ayırarak devir dairelerini ve dolayısıyla sema'ı düzenler. Sema'zenlerin çoğu sema'a girince, semazen başı yerinden ayrılarak dönen dervişler arasında gezip mihverelrin bozulmamasına çalışır.

Mutrip peşrevden sonra Âyin okunmakta devam eder. "Âyin-i Şerif" dört selâm üzerine sıralanmıştır. Birinci selâm bitince sema'zenler oldukları yerde dururlar, Sema'zen başı Şeyhin önüne gelerek bir selâm verir bu selâma yine usule uyularak karşılık verilir; mutrip ikinci selâma başlar. Böylece dört selâm ayin okunur. Dördüncü selâm sema'ında Şeyh ve şeyhle beraber bulunan misafir şeyhler ve (külah-ı siyadet) veya "Külah-ı meşihat" veya "Külah-ı muhabbet" giymiş kişiler varsa onlar da hırkalarının yakalarını tutarak sema'a girerler. Böylelikle dördüncü selâm bitince mutrip susar, sema' biter, sema'zenler yerlerine çekilirler, hırkaları arkalarına konulur. Bu sırada mutrip yerinde bir "aşır" ve ardından "fatıha" okunur. "Dua-han" Dede Şeyhin önüne gelerek bir dua eder. Dua bitince gülbank(2) çekilerek bir ağızdan "hu!..." sesleriyle Âyine son verilir. Şeyh sema'haneden çıkar, hazır olanlar da arkadan çıkarlar(3)

(1) - Hz. Muhammet için okunan methiye yollu kasidedir.

(2) - Gülbank: Bundan sonraki paragrafta aynı ad altında gövüleceğinden burada zikredilmedi.

(3) - "Nevleki-ayini" adlı paragraf burada bitiyor, buraya kadar

Her nekadar yukarkı paragrafta mevlevî ayin ve şeklinden bahsedilmiş ise de, mevlevî tarikatının son mensuplarından olup ve halen İzmirde bulunan "Rakım Hoca" dan aldığımız ayin hakkındaki bilgiyi te tezimize aynen koymayı faydalı buluyoruz:

Mevlâna zamanında âyin yoktu. Mukebeleyi "âyini" icad eden Velet efendidir. Âyin şöyle olurdu:

Neyler çalar, taksim bittikten sonra peşrev çalınır, peşrevin sonunda sıra ile oturmuş olan dervişler iki ellerinin avuçlarını ye re vurarak kıyama kalkarlar, hırkalarını çıkarırlar, üzerlerindeki ten nure'ler bir kefen vaziyeti alır. Bunu mahşerde kabirden kalkmağa ve Tanrının huzuruna girmeye teşbih ederler.

Ayağa kalkınca "devre" başlarlar. Devirde herbiri birbirini selâmlar. Üç defa şeyhle beraber devir yaparlar. Buna "Devr-i Velet", "Sultan Velet devri" denilir. Her bir adımda kalbi olarak "Allah" ismi celali söylenir. Bu sırada peşrev çalınır. Mihraba gelince birbirlerine başkeserek "baş eğerek" selâm verirler. Ve arkalarını dönerek devre devam ederler. Üçüncü devirde Şeyh mihraba durur. Dervişler kenara çekilirler. İşte "ayin-i Şerif" osaman başlar. Neyler, kudümler çalar. Dervişler birer birer Şeyhin elini öpererek üç adım atar ve ten nureyi açar ve dönmeye başlarlar. Ve her "çark" da "Allah" İsmi Celâlini okurlar.

Dört selâm vardır. Her selâm sonunda durulur. Kudüm başka usule girer, Şeyh postundan çıkar, üç adım yürür, dervişlere iltihak eder, duasını okur. Her selâmda birer birer Şeyhin elini öperler.

Dördüncü selâmda Şeyh mihraba "baş keser" yani başını öntüne e yer. İlk üç selâmda "orta" ya büyük dede veyahut Şeyhin oğlu varsa şeyhin oğlu ortaya girer, başkası ortaya giremez. Dördüncü selâmda ortada bulunan Şeyhin oğlu veya büyük dede çekilir. Bu defa Şeyh ortaya gelir. Bu sem'a iki hane peşrev bifinceye kadar yapılır. Ney ufak bir taksim yapar, Şeyh mihraba çekilir, ve oturur. Hepsî hırkalarına giyer ve diz üstü yere otururlar. Bu oturmuş derece üzerine, kadem sırası ilodir. Kimse kendisinden derece ve kadem itibarile büyük olanın üzerine geçemez. O vakit bir na't-ı Şerif okunur. Dua olur, Şeyh gülbenk'i Mevlâna çeker Agr-i Şerif "yani Kur'andan bir parça" okunması bitince Şeyh ayağa kalkar ve ayin biter.

Şeyh giderken Selâmın Aleyküm der, buna baş dede "E aleyküm-üs-selâm ve rahmetullâhü ve berekâtühü" diye mukabele eder. "Veberrekâtühü"nun "hü" su Şeyh paşamklarını giyinceye kadar uzar. Şeyh mihrap tarafına döner, baş keser gider.

olan bilgi İslâm-Türk Ansiklopedisinden sadeleştirilerek alınmıştır.

Kudüm Hakkında Rivayet :

Mevlâna sema' ederken uçmuş. Müridleri sultan-ül-ulema'ya inmesini yalvarmışlar, o da leğeni ters çevirtip çalmış, bu iyi birşey olmadığından Mevlâna yere inmiş. Kudüm bundan kalma imiş.

GÜLBANK.

Vakti şerif hayr ola
Hayırlar feth ola
Niyazlar kabul ola
Demi Hazreti Mevlâna
Sırrı Şemsi keremî imamı Ali
Hû diyelim Hû.....

M e s n e v i v e h i k â y e l e r i n e
d e k i m o t i f l e r i

Mesnevi'nin edebi değeri hakkında tezimizin (Mevlânâ'nın edebi şahsiyeti ve eserleri) bölümünde kısaca bilgi verilmişti. Bu netumuzda ise Mesnevi'nin çağdaşı olan doğu eserlerinden Mantık-üt-tayr, Gülistan, Kelile ve Dimne ile Yunan'ın Aesop'u ve Batı'nın La Fontaine'i ile karşılaştırmak istiyoruz. Gerçekten Horasan hikâyelerinde bulduğumuz motifleri az çok farklarla şekil ve yer değiştirerek Hinde geçtiğini ve bunların da yakın Doğu masallarında yine aynı farklarla ve hattâ bazan aynı çerçeveler içinde, sadece Anadolu'da yaşadığı tespit edilmiştir. ^{/d} Sinolog Prof. Dr. W. Ruben'in "Hint-İran-Ön Asya masalları, Delhi, Bağdat, Kahire ve İstanbul arasında işleyen kervan tacirlerinin bu metal eski çağlarda milliyet bakımından hemen hemen hiç ayırt edilmiyordu." (1). Sözü bizi Mesnevi'deki motiflerin yukardaki adı geçen eserlerde aramaya götürdü. Gerçekten de Mevlânâ'da bulduğumuz Allah, Melekler, Gök, Cennet ve Cehennem, Güneş, Ay, Deniz, Dağ, maden ve yabani hayvanları, kuşlar, evcil hayvanlar, İblis, his, akıl, kalp, can gibi motifleri; hemen hemen aynı Attar'ın ^{/Mantık-üt-tayr ve} esrarnamesinde bulmaktayız. (2). Önemli olan şu ki, bu motifler sadece isim bakımından benzemeyip delâlet ettiği mana ve hikâye çerçevelerinde de aynı benzerliği bulmaktayız. Evet her ne kadar Attar'daki bu motiflerin Mevlânâ'da görmek tabii ise de yine aynı motiflerin bir Hint hikâyesi olan Kelile ve Dimne'de de çok yakın bir benzerlikle üslûbuna varıncaya kadar tespit ettik. Bu motiflerâ çerçeve, isim ve mahal bakımından değişik bir şekilde Aesop hikâyelerinde görülmüyor. Sonraları La Fontaine'de de aynı tarzı çeşitli çerçeve değişikliğiyle ve daha beşeri mefhumlar altında görmekteyiz.

- (1)- Prof. Dr. W. Rubens-Ankara Üniv. Dil, Tarih Coğrafya fakültesi dergisi sayı I, syf. 52, 1942- Hint-Türk masal münasebetleri adlı makaleden.
(2)- Dülger, Zahit, Hırsız, Padişah, Balıkçı, Hekim, Hükümdar, Tacir, avcı, misafir, kuyumcu, Sultan, Derviş, Melik, Şeyh, Filozof, dilenci, deli, Münkir ve Nekir, maymun, karga, yılan, keşle, pire, deve, fil, ateşçi böceği, domuz, kaplan, pars, kurbağa, ceylan, kurt, kaplumbağa, fense, çakal, kedi, baykuş, gelincik, hütüt, sümrüğü, yarasa, eşek, gibi.

Burada kendisinden bahsettiğimiz Aesop hakkında yine Prof. Dr. W. Rubens'in sözlerini aynen almayı gerekli bulduk: "Aesop köle idi. Hikâyeleri efendilerinin tenkididir. Efendiler bize hayvan olarak temsil edilmişlerdir. Amaçtenkidin fazla kaba ve açık olmamasıdır; bir de böylece pek eski totemist hayvan hikâyelerine bağlanmaktadır. Hellas ve Hint'te de bu gibi hikâyeler arasında şaşılacak uygunluklara rastlanıyorsa, bunun sebebi hepsinin ana yurdunun Ön Asyada bulunması, daha doğrusu Hint'te de bulunan tarihten önce çoban tab'ası olmasıdır; Heziodos'un dört dünya çığı fikrini sekmesi gibi bunu da Aesop, Hellas'a sokmuştur" (I).

(I)- Prof. Dr. W. Rubens - Ankara Üniv. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi mecmuası sayı 5, syf. 124 Budizmin menşei ve Szü adlı makaleden.

- Selçuk İmparatorluğu ve Moğollar

I.ci Alâeddin Keykubat tahta geçtiği vakit (1219) İslâm âlemi büyük bir felâket kargısındaydı. Cengiz Asyada islâmîliği ortadan kaldırmakla meşguldü. (Cengiz-Timoçin 1154-1244 Moğoldu). 20 yaşında Hakan oldu. O zaman Asyada tek tek yaşayan kabileleri kılıç kuvvetile birleştirerek İmparatorluğunu kurdu. Bundan sonra Çin'e sefer etti, idaresi altına aldı. Bu devirde Türkistandaki müslüman Türklerden ileri bir devlet teşkil etmiş olan Harzem hükümdara Mahmat Harzemşah'la savaşa girdi: Maverayannehir, Harzem, Horasanı yakıp yıktı. Buhara, Semerkant, Herat ve ilerde kendisinden bahsedeceğimiz Mevlânâ Celâleddin'in doğduğu Belh Cengiz ordularına karşı duramadılar. Böylelikle Harzemlerin ortaya koydukları nefis eserlerde harap oldu. I.ci Alâeddin Keykubat usâğı görüşlülüğü sayesinde bu büyük başkıyı giderdi. Diyarbakırla, Erzurumu aldı. Selçuk hüdümetinin birliğini sağladı. Ölümünde yerine geçenlerinin aczi , miras kavgaları, sefahat ve israfları saltanatı zayıflattı. Sultan Alâeddin'in ileri gelenlerinden Sadettin'in saray çevresinde önemli yeri vardı. II.ci Keyhüsrev (1236-1246) Suriye Eyübilerine nüfusunu tanıtmıştı. Fakat onun bu idaresini yarıda bırakan Babailer isyanı oldu. Hatta Konya'dan çekildi. Bu isyan Moğollar için bir fırsat oldu. İstila Erzurumda yeniden baş gösterdi. II.ci Keyhüsrev karşı durmak istedi isede başaramadı, Ankaraya sığındı. Moğollar Erzinçan, Sivas, Kayseriye kadar geldiler. Böylelikle Selçuk sultanları Moğollara haraçla bağlandı. Bu durumdan faydalanmak isteyen Sisteki Ermeni kralının da aldığı yerler: Sahip Mühezzebettin ile Sahib Şemseddin Mehmet komandasındaki Selçuk ordusu bu yerleri tekrar almışsa da II.ci Keyhüsrev teessüründen öldü. Keyhüsrev'in üç oğlu vardı. Keykâvus, Kılıç Aslan, Keykubat? Keyhüsrev Keykubat'ın Hâlef tayin etmişti. Ölümünde vezirleri siyasetteki iyi görüşünden ötürü büyük oğlu II.ci Keykâvus'a tahta geçirdiler (1246-1248). Moğol Hanı Aktay Hanın oğlu Geyik Han Kağanlığa yükselecekti. Bütün Sultanlara davetiye göndermişti Keykâvus korktuğu için kardeşi Kılıç Aslanı gönderdi. Geyik Handa Kılıç Aslanı yerine Sultan tayin etti. Kılıç Aslan Sivas'a gelerek Sultanlığını ilân

ettirdi. (1246-1248). II.ci Keykubat Antalya isyanını bastırmağa gittiği sırada Konya'da Sahip Şemsettin yalnızdı. Kılıç Aslan bunu ortadan kaldırttı, iki kardeş arasında çıkacak kanlı bir anlaşmazlığı Keykâvus'un Ata Beyi ve Celâleddin şöyle önledi. İmparatorluk ikiye bölünecek Batıya II.ci Keykâvus, Doğuya II.ci Kılıç Aslan hükmedecekti (1248-1249). Bu uyuşma çok sürmedi. Kılıç Aslan kardeşinin üzerine yürüdü, yenildi. II.ci Keykâvus kendisini kayırarak Keykubat'ı yanına aldı, böylece (üç kardeşler) saltanatını kurdu. (1254) Celâleddin Karatay devletini gayet iyi idare etti. Zira kendisi I.ci Alâeddin Keykubat zamanında Selçuk sarayında bulunmuş devlet idaresine vakıftı. Antalta ve Konya medreseleri Sivas'taki Karatay Hanı devrinde bize kalan yadigârdır. Tezimizin süjesi olan Mevlânâ Celâleddin Rumi ve bunun çağdaşı olan Şemsettin Mardinî bu medreselerde Profesörlük etti. 1254 de ölümü kardeşler arasındaki çekişmezliği tekrar körükledi.

II.ci Keykâvus kardeşi, II.ci Keykubat'ı Kağan'a yolladı. Keykubatta Moğol yardımıyla saltanata oturmak istiyordu. Ölümü buna engel oldu. II.ci Keykâvus Kılıç Aslanı hapsedirmek istiyordu. Taraftarları ise Kılıç Aslanı kaçırmak Kayseri'de sultanlığını ilân ettiler. II.ci Keykâvus buna mani olmaya çalıştı. Meseleyi silah halletti. Kılıç Aslan kardeşine esir düştü, hayatını hâpiste geçirdi. II.ci Keykâvus üç yıl kadar tek başına saltanat sürdüğü halde Sikkelerden kardeşinin isimlerini kaldırmadı. Zamanında yeniden Moğol istilası baş gösterdi. Moğollar Aksaray'a kadar geldiler, Selçuk ordusu yenildi, sultan Antakyaya kaçtı, yerine IV. ci Kılıç Aslan geçti (1257).

IV.üçü Kılıç Aslan ve ikinci Moğol baskısı: Selçuk İmparatorluğu Moğol tahakkümü altında idi. Kağanın sarayı ile Konya arasında münasebet kurulmuştu. Antakyadan Bizans'a sığınan oradan da Hülâgü'nun yanına giden II.ci Keykâvus Moğol nüfus ve delâletile kardeşi ile barıştı birlikte saltanat sürdüler (1257-1261). Sahip Şemsettin Mahmut Tuğraf vezirlerden Sahip Şemsettin Tuğraf Moğollarla Selçuk Sultanları arasındaki bağı elden geldiği kadar idare ediyordu. Ölümü Selçuk Hanedanı için büyük ayrılığa başlangıcı oldu.

- Selçuklar ve İslâmlık

Selçuk hükümdarları Oğuz türesine bağlı oldukları kadar İslâmlık hükümlerine de aşırı bağlılıktan bir an geri durmamışlardır. Bundan dolayı mistakil saltanatın üstünde Bağdattaki İslâm Halifeliğinin manevi hakimiyetini de kabul ediyorlar; para (sikke) ve hutbede İslâm Halifesinin adını anarlardı. Her padişah tahta geçince Bağdat'a bir delege heyeti göndererek Halifeden Saltanat Mengurunu alır ve kendilerini böylece meşru hakim, sayarlardı. Samanilerde de yeni çıkan hükümdarı Halife tastik eder, ferman ve sancak gönderirdi. Fakat bunun önemi sırf formeldi.

Karahanlılar ve Gazneliler gibi sünniligi müdafaa eden Selçuklular Tuğrul Bey zamanından başlayarak hilâfete karşı büyük bir bağlılık göstermişler, fakat aynı zamanda kendi siyasî istiklâllerini -diğer hükümetlerden rastlanılmayan bir titizlikle- korumuşlardır.

Bir kaç keşimeyle Halifelik merasiminden bahsetmek yerinde olur: Mesele "İ.inci Alâeddin Keykubat, Ermenistan ve Diyarbakır saltanatına geçişini Halife Nasrullah'a bildirmiş, o da gönderilmesi adet olan "Saltanat Menguru ile kılıç ve yüzüğü" İmam Sühreverdi ile gönderdi: İmam Sühreverdi Sultan sarayına giderek Halifelik hırkasını bizzat giydirdikten ve Bağdat'ta gönderilen tülbendi başına koyduktan sonra "adl'edesin geriattan tecavüz etmiyesin" diye arkasını üç defa hafifçe vurmuş ve sultana tahtına oturmak için destur vermişti ve son derece süslü ve Halife tarafından Sultana gönderilen nallı katıra önüne çektiler; Sultan bütün halk önünde imam gönderdiği yedegin *حیباغن* öptü ve yine Halife tarafından gönderilen dolu saçma tabaklarını serptiler. Ondan sonra Sultan merasimle katıra bindi". (Esprü-lü Fuat - Millî tetebbular- sayı 5'ten kısaltarak)

X X X

"Selçuk Türklerinin İslâm âleminde dinî hizmetlerinden biri sünnilığın kuvvetlenmesini çalışmalarıdır. Irak ve ^Hastaki al boya ile Mısır'daki Fa-

timiler devleti şif idi, Abbasiler dağınmıştı. Seçukiler bunları topladıkları Horasandan Mısır'a kadar bulunan şiflerin kuvvetlerini kırdılar. Fatimilerin Batından Doğuya akınına set çektiler.

Selçukların İslâmlığa ikinci büyük hizmetleri Avrupadan Asyaya akan Haçlılar selini; Bizanslıları Marmara kıyılarına kadar sürerek; Anadolu da Türklüğü temellendirmeleridir. Orta çağda Asyada İslâmlığı Türkler temsil ediyordu. (Ahmet "efik- Türkiye tarihi-1933 kısaltılarak)

X X X

Selçuk hükümdarları ehli sünnet mezhebini korurlardı, yalnız içlerinden Abid-ül-Mülk'ün tesirile sünnet ehli alimlerine karşı zalimce bir siyaset güttüler. Nizam-ül-Mülk müttezileden olduğu için, Rafıziler gibi hareket etti. Şafifler Bid'at ehli minberlerde hor görülmeğe başlandı. Fakat Nizam-ül-Mülk'ün başa geçmesiyle bu hâle son verildi. Vaktiyle göç zorunda kalmış olan sünnet ehli âka alimleri yurtlarına döndüler ve şif hareketlerine karşı durdular.

Selçuk Türkleri Hasan Sabah'ın Bâtınî hareketlerine de şiddetle karşı durdular. Bâtınîlere (İsmailiye, Haşîşiye, Fedaviye) ünvanları da verilir. Araplar (haşhaş) Avrupalılar ise (Assasen) adını verirler. Selçuklar, sünni mezhebini tuttukları halde , göçebe Türkmenlerinin çoğu tasavvufu kendi millî geleneklerine dahi uygun buldular. (baba, ata) ların kerametlerine daha çok sempati gösterdiler.

Türkistan da (yesi) de Hoca Ahmet Yesevî'nin çıkması Türkler üzerinde önemli bir tesir yaptı.

Hoca Ahmet, Yesevîliği kurdu. Etrafına bir çok gömesler (mürid) topladı. Şeyhler ve tekkeler çoğaldı, Türkçe manzumeler yazdı. Türklerin halk edebiyatını canlandırdı. Türkler arasında ilk tarikatı Hoca Ahmet Yesevî kurdu. Hocasına Şeyh Yusuf Hemedaniye pek çok iltifat ettiği gibi İmam Gazali'yi de himayeden çekinmedi.

Bu devirde iki tarikat önem kazanmıştır: İK Kalenderiye, Hayderiye .

yolunu tutanlar , dünya bağlarını umursamas, ilersini düşünmezlerdi. Başlıca esasları: Melâmet, tecerrüt, fakr ve tesdüdü. Bu tarikat H.II.inci yılına kadar sürdü.

Haydariye yolu Kalenderiye tarikatının bir yolu idi. Bu yolu en çok Türk şehzadelerinden Şeyh Kübbeddin Haydar ilerletti. Masmafiheher iki tarikatta da Batınlık esasları vardı. (Ahmet Şefik- Türkiye Tarihi- cilt I, sayf 86-88).

X X X

Kelâm ve Mantık:

Bu devirde büyük kelâmcılara rastlanmıyor. Bu devirde yukarda adı geçenlerden başka Kadı Abdülmecid-i Herevi ve Emir Kemâleddin Kamyar gibi alim ve fakihler var. Fahreddin Razi'nin talebeleri Konya ve Hayseri medreselerinde öğretimle meşguldü. İbnî Sina'dan (Kamun) ve (şifa) şerhleri vücuda getirdiler. Kadı Siraceddin'in eserinin birinci kısmı mantığa, ikinci kısmı kelâma aittir. Siraceddin'le Mevlânâ Celâleddin arasında tartışma eksik olmazdı. Mevlânâ Siraceddin'e "Sen İmamı Âzam'ın yolunu tutmak iddiasındasın, halbuki ona, iktida etmek senin için mümkün değildir. O kadılığı kabul etmemek için ölmüştü. Sen ise kadılığı kaybetmemek için ölüyorsun" katasını söylemiştir.

Kadı İzzedin-i Ürnevi de felsefe ve bilhassa mantıkla uğraşmıştır.

Hatta bu ilim aşkının fidanı devrinin hükümdarında bile çiçeklerini açmaktaydı; I.inci Alâeddin Keykubat felsefe ve matematiğe meraklıydı. Âendisinin bu yolda Farsça rubailer söylediği tarihlerde kayıtlıdır. Sarayı alim ve şairlerle dolu idi. İlerde kendisinden etraflica bahsedeceğimiz Mevlânâ'da bunlar arasında idi. Bu devirde İran edebiyatı Seyhun'dan Adalar denizine kadar hüküm sürüyordu.

X X X

Selçuk hükümdarları astroloji, din ve felsefeye olduğu kadar tarihe de önem verirlerdi.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A .
(K i t a p l a r .)

No.	Yazarın Adı .	K i t a p l a r ı n A d ı .
1-	Abidin Paşa.	: Mesnevinin tercümesi I.-II.-III.-IV.-V.-VI.
2-	Adıvar Dr. Adnan	: Faust(tahlil ve tenkit), İstanbul.
3-	Ahmet Refik	: Türkiye tarihi Cild. I. İstanbul 1923.
4-	Aykurt M. Yusuf	: Mevlânanın sandukası, İstanbul 1946.
5-	Balaban Mustafa Rahmi	: Dergâh-ı Mevlâna, İzmir.
6-	Beydeba	: Kelile ve Dimne, (Ömer Rıza tercümesi).
7-	Çelebi Asaf Halet	: Mevlâna; hayatı ve eserleri, İstanbul.
8-	Çelebi Asaf Halet	: Mevlânanın Rubailerı, İstanbul.
9-	Doç. Dr. Burhaned- din Batıman.	: Faust "birinci kısmın tahlili", İstanbul.
10-	Dr. Abdullah Cevdet	: Dilmeste-i Mevlâna, İstanbul 1921.
11-	Eflâkî	: Menakib-ül-ârifin, Üniversite Ktp. No. 779.
12-	Ergun Sadettin Nûzhet	: Mevlâna, İstanbul.
13-	Ernst von Aster	: Orta ve yeni çağ felsefe tarihi notları.
14-	Esen Muzaffer	: Mevlâna, İstanbul.
15-	Feridettin Attar	: Mantık-al-tayr. "Klâsiklerden".
16-	Feridettin Attar	: Pendname, "Klâsiklerden".
17-	Feyzullah Sacit	: Mesnevî I. "Manzum tercüme".
18-	Gölpınarlı Abdülbaki	: Melâmilik ve melâmiler, İstanbul 1933.
19-	Gölpınarlı Abdülbaki	: Seçme rubailer, İstanbul.
20-	Göethe	: Faust I.-II. "Recai Bilgin tercümesi", Klâsik- lerden.
21-	Haakim Veli	: Les Derviches tourneurs.
22-	Hüseyin Rifat	: Mevlânadın manzum tercümeler, İstanbul.
23-	İstanbul Konservatuvarı neşriyatı,	Mevlevî ayinleri I.-II.
24-	İpsir Mazhar Şevket	: Rönesans san'atı, İstanbul.
25-	İzbudak Veled Çelebi:	Divan-ı Sultan Veled, İstanbul 1941.
26-	Köprülük Fuat	: İlk muşasavvıflar, İstanbul.
27-	Levend Ağâh Sarra	: Divan edebiyatı, İstanbul 1943.
28-	Mehmet Ali Aynî	: Tasavvuf tarihi, İstanbul.
29-	Mithat Baharî	: Destegül, İstanbul 1927.
30-	Mithat Baharî	: Tercüme-i risale-i Sipehsalar. 1331.
31-	Mevlâna	: Mesnevi I-II-III-IV-V. "İzbudak Veled Çelebi- Gölpınarlı Abdülbaki" Millî Eğitim Bakanlığı.
32-	Sadî	: Gulistan, A. Esad tercümesi", İstanbul 1934.
33-	Sadî	: Gulistan, "Kilisli Rifat Tercümesi", İstanbul.
34-	Sadî	: Gulistan I.-II. "Klâsiklerden".
35-	Salih Saim	: Mevlâna Celâleddini Rumi, İstanbul 1317.

<u>Nö.</u>	<u>Yazarın Adı .</u>	<u>K i ş a p l a r ı n A d ı .</u>
36-	Soyman F.-Tongur İ.	Konya eski eserler Kılavuzu.
37-	Şahin Muhammed	Mesnevinin Tenkidi, İstanbul 1946.
38-	Şemseddin Sami	Kamus-u Türki, İstanbul.
39-	Uzluk Ferâdun Nafiz	Mevlânânın mektupları.
40-	Uzluk Ferudun Nafiz	Mevlânânın yedi şüdü, İstanbul.
41-	Uzluk Şahabettin	Mevlânânın ressamaları, Konya 1945.
42-	Uzluk Şahabettin	Mevlânânın türbesi, 1946.
43-	Ülken Hilmi Ziya	İslâm düşüncesi, İstanbul 1946.
44-	Ülken Hilmi Ziya	Türk Tefekkürü Tarihi I.-II., İstanbul 1933.
45-	Weber A.	Felsefe tarihi "Vehbi Eralp tercümesi" a) Göethe için Syf. 268 ve 336. b) Giordano Bruno için Syf. 184-187.
46-	Yalıtıkaya Şerafettin	Mevlânâda türkçe kelimeler ve sözler.
47-	Yener Dr. Vasfi	Modern ilimde kâinat telâkkisi ve modern bilginde Allah fikri, Konya 1943.
48-	Yeşil zade Mehmed Salih	Ruh ve mevt hakkında, İstanbul 1940.
49-	Yetkin Suut Kemal	Leonarda de Vinci, 1945.
50-	Yücel Hasan Âli	Göethe "Bir dehanın romanı" İstanbul.
51-	Yücel Hasan Âli	Mevlânânın rubaileri, İstanbul.
52-	Ziya Şakir	Hazret-i Mevlâna, İstanbul.
53-	Burhan Toprak	Yunus Emre Divanı I, İstanbul 1943.

M e c m u a l a r

- 1 - Dil tarih coğrafya fakültesi dergisi:
  - a) Özgü Dr.Melâhat -(Göethe'nin sanat görüşü) -Cilt 1. Sayı 3 Syf.19-28.Ankara 1943.
  - b) Yetkin Prof.Suut Kemal-(Leonardo da Vinci)-Cilt 1.Sayı 5 Syf.35-43 .Ankara 1943.
- 2 - Güzel Sanatlar:

Ünver Prof.Dr.Süheyl-(Türk minyatüründe tarihi simaları-miz) -Sayı 2. İstanbul 1940.
- 3 - İnsan mecmuası:

Romain Rolland -(Göethe :Öl ve ol !)-Cilt 1. Sayı 4. Syf. 309-326. İstanbul 1938.
- 4 - Kalem mecmuası:
- 5 - Konya(Halkevi dergisi):

Çeşitli yazarlar -(Mevlânâ) - Sayı 53-56(Özel)-Konya 1943.

No. Mecmuasının adı:

- 6 - Mıhrap Mecmuası:
a) (Hay ibn-ı Yakzan"tercümesi(tefrika olarak)-İstanbul 1923
b) Hilmi Ziya -(Selçukların inkırazı zamanında Konya) -Sayı
17-18. Syf.563-571.İstanbul 1924.
- 7 - Millî Mecma:
Şahabettin-(Türk nefis sanatlar tarihinde mevleviler)-Sayı
42-48 .İstanbul 1341.
- 8 - Millî Tetebbular Mecmuası:
Köprülü Fuat - (Selçuklar zamanında Anadolu'da türk medeni-
niyeti)-Cilt 2. Sayı 5.İstanbul.
- 9 - Türk İllüstrasyonu:
Ülken Prof.Hilmi Ziya - (Konyada Anadolu Selçukileri devrin-
de ilim ve felsefe) -Sayı 67/1. İstanbul 1938.

A n s i k l o p e d i l e r

- 1 - ^{de}Encyclopedie ^{de}l'İslam -
2 - Hayat Ansiklopedisi - İstanbul.
3 - İslâm Ansiklopedisi - İstanbul.Millî Eğitim Bakanlığı.
4 - İslâm-Türk Ansiklopedisi-Eşref Edip.İstanbul.
5 - Kamus-ül-a'lâm - Şemseddin Sami -İstanbul.
6 - Meşhur Adamlar - Gövsa İbrahim Alâeddin-İstanbul.
7 - Türk Meşhurları - Gövsa İbrahim Alâeddin -İstanbul.